

LAIŠKAS REDAKTORIUI

VYTAUTAS TOLEIKIS

Ar jautėte kada integracijos baimę?

Aš pirmą kartą ją pajutau 1989 m. vasarą dalyvaudamas maldininkų kelionėje per Europą. Vakarų jaunimo, jau tarsi reginčio būsimąją Europą - su valstybėmis be sienų, bendra valiuta ir vievinga pasų sistema - entuziazmas man, nedidelės tautos žmogui, kėlė nepasitikėjimą ir abejonių. Susivienijimas man asociavosi su tautų niveliacija ir suvienodėjimu. Nemačiau tada jokios garantijos, kad mažosios tautos nepateks pernelyg didelėn didžiųjų įtakon. Tik paskui tas nerimas išsisklaidė - pamažu, besiaiškinant jo priežastis, apmąstant praicitę patirtį, bendraujant su kitų tautų, religijų, kultūrų žmonėmis iš Vakarų ir iš Rytų.

Taip, visą pokarį Lietuva išgyveno izoliaciją. Buvome atskirti nuo Europos, nuo svetur gyvenančių tautiečių, tikėjimo brolių, bendraminčių. Izoliacija vyko ir pačioje Lietuvoje, ypač dvasinių vertybių srityje. Vėrėsi praraja tarp konfesijų, tarp tautinių kultūrų. Ją didino primityvi sovietinio gyvenimo semantika: kas netapatu man, kas nepanašu į mane, tas svetima, vadinasi - bloga. Įsivyravęs tarpusavio bendravime, šis principas vertė ieškoti skirtumų, o ne panašumų. Ypač jis kenkė Lietuvos mažumoms, skiepydamas geto psichologiją. O mažuma sovietiniais laikais buvo tapę ir Lietuvos katalikai, ką jau kalbėti apie ne tokias gausias konfesijas. Dėl persekiojimų mažumos ir pačios rinkosi izoliaciją, uždaramą: buvo persekiotojų, buvo priešiška aplinka, buvo ir getas...

Ir štai prievartinė izoliacija baigėsi. O baimė ir priešiškumas? Jie išliko. Pradžioje, ypač 1988-1990 metais, tai komplikavo konvertitų laikyseną ("katalikybėn smelkiasi KGB šnipai, partiečiai, komjaunuoliai, visokio plauko avantiūristai!"). Paskiau su nepasitikėjimu žvelgta į kiekvieną intelektualesnį kataliką, ypač jei jis vienaip ar kitaip reiškęs viešumoje, t. y. ne izoliacijoje: "vadinasi - jis svetimasis!" Galiausiai priešų įvaizdis įsikūnijo pornografijos ir sektų baubuose.

Ar mėginimai viską suversti mistifikuotam priešui nesusiaurina mūsų, nesuprimityvina bet kokios problemos? Liūdniausia, kad šitaip nuo mūsų, krikščionių, pečių lyg ir nuimama atsakomybė už

blogi. Priešo įvaizdis, sugestiujiantis dalyti žmones į gerus ir blogus, į savus ir sveimus toliau ugdo abejingumą artimui - kitatikiui, kitamaniui, kitataučniui. Mylėti savo priešus mes ilgą laiką apskritai nebuvome mokomi, o vis dar gyva geto psichologija anaipol neskatina keistis.

Ta pati geto psichologija išugdė mumyse mąstymo vienpusiškumą. Viena jo apraiškų - savotiška tikėjimo politizacija. Mes tarsį patys sau bandome įteigti, kad visi katalikai yra arba turi būti tik dešinieji, užmiršdami, jog gana katalikiškas Lietuvos kaimas gerokai pakrypęs kairėn. O kas galėtų pasakyti, ar Jėzaus apaštalai buvo dešinieji, ar kairieji?

Dar viena geto psichologijos nulemta katalikų ir net visos tautos bėda - monologiškumas. Mūsų kultūra nėra dialogo kultūra. Ji kalbasi pati tu savimi: pati save papcikia, pati save pagiria. Jai nerūpi kitoniška nuomonė, kitoniškas vertinimas. Ji nesidomi skirtybėmis arba reikalauja kiekvieną skirtybę priimti taip, kaip ji priima. Monologiškumu ypač pasižymi mūsų spauda, pvz., noriai kartodama, kad lietuvių tauta giliai tikinti, kad praktikuojančių katalikų joje labai daug. Šitaip neadekvačiai save vertindami, padarome skaudžių strateginių klaidų, ypač - planuodami savo veiklą.

Taigi, tebesame kraštutinėje situacijoje - izoliacijoje ir norime joje pasilikti, nes ji neva garantuoja saugumą. Kadangi žvelgiame iš kraštutinio taško, mūsų žvilgsnis į jo priešingybę - integraciją irgi yra kraštutinis. Pvz., nuolat girdime, kad visas blogis eina iš Vakarų, kad Vakarai supuvę, kad nėra ko į juos dairytis. Tačiau kad ir kiek vengtume išorinio pasaulio, vieną gražią dieną turėsime su juo susidurti. Jei būsime nepasirengę, susidūrimas gali atnešti negeistiniausių vaisių. Jei pasirengsime, nebekamuos jokios baimės, kad suvienyta Europa gali mus praryti. Manau, kad krikščionių vaidmuo čia itin svarbus: jie atsakingi už tai, kad tautos, kultūros ir religijos ne susimaišytų, o suartėtų. Mūsų tikėjimas turi didelę jėgą ir turiningą patirtį, kuri padės rasti aukso vidurį tarp izoliacijos ir integracijos tendencijų.

Vienybė galima skirtybių pagrindu. Žinome, kad skirtybė įgalina krikščionišką meilę. Bet viena yra meilė deklaruoti, kita - ją konkrečiai įgyvendinti. Meilė negali būti abstrakti. Ji konkreti laike ir erdvėje. Mūsų laikas - ši diena, mūsų erdvė - Lietuvos žemė. Ar esame pajėgūs šiandien be įtarumo, be pašamoninės antipatijos, atvirai ir su meile žvelgti vienas kitam į akis? Ar mūsų dėmesys yra atsitiktinis nuotykis, ar nuoširdus noras šiandien sutikto skirtingojo artimo jau niekad iš savo dvasios neišstumti? Aš manau, kad visi mes atsakingi ir visi esame pajėgūs savo skirtybėse būti vienybėje su kitais, kad esame pajėgūs gerbti ir mylėti vienas kitą.

1991 m. spalio

Tolcis

APIE PRIGIMTĮ

PARMENIDAS

B 1. Mane nešančios ristūnės gabeno kur tik geidžia širdis [θυμός], kai veždamos mane žengė iškalbingu keliu dievybės [δαίμων], po visas šalis¹ nešiojančios žinantį vyrą. Šiuo keliu buvau nešamas, nes mane nešė itin išmanios ristūnės, [5] lakdinančios vežimą, o mergelės rodė kelią.

O ašis stebulėse imdavo spiegti, tartum lumzdelis, žioruodama (nes iš abiejų pusių ją varė du besisukančiu ratu) kaskart, kai mergelės Heliadės [=Saulės dukros], palikusios Nakties namus, skubėdavo [10] vežti į šviesą, nuo galvų rankomis nubloškusios šyodus.

Ten Nakties ir Dienos kelių vartai, juos iš viršaus laiko stakta ir iš apačios - akmeninis slenkstis, o pačių gaiso [αἴθηρ] [vartų anga] užkelta didžiulėmis sąvaromis; jų atmainingus raktus laiko griežtai baudžianti Teisybė [Δίκη].

[15] Tuomet mergelės, meiliais žodžiais įkalbinėdamos, sumaniai ją įtikino, idant geležiniu kaiščiu užkištą velkę josioms nuo vartų tuoju atitrauktų. Tada tie atsiverdami atlapojo sąvarų žiotis, paeiliui lizduose pasisukę varingaisiais vyriais, [20] kaiščiais ir kniedėm sutvirtintais. Ir štai tenai pro vartus tiesiai vieškeliu mergelės kreipė vežimą ir ristūnes.

Ir deivė [θεά] mane palankiai priėmė, ranka paėmė už dešiniosios, tarė šitokią bylą [ἔπος] ir man kalbėjo: Jaunuoli, nemirtingųjų vežėjų bendrakeleivi, [25] ristūnėmis, kurios tave neša, pasiekęs mūsų namus, būk sveikas ir džiauakis, nes ne kokia piktoji Dalia [μοῖρα] tave pasiuntė kakti šiuo keliu - juk jis išties toli anapus žmonių praminto tako, - bet įstatymas ir Teisybė. O reikia, kad tu viską patirtum - tiek dailiai nuapvalintos Tiesos [Ἀλήθεια]² nevirpančią širdį, [30]

ties ir marijų nuomones, kuriose nėra neabejotino tikrumo. O sužinosi dar ir tai, kaip reikėtų iširti regimybes [τὰ δοκούντα], viską kiaurai perskverbiantias.

B 2. Eikš, aš kalbėsiu, o tu, ištarmę [μῦθος] išklausęs, įsidėmėk, kokie būtent paieškos keliai vieninteljai pamąstomi: vienas - jog "yra" ir kad nėra "nebūti", tai įtikinimo [Πειθώ] kelias (nes [jis] eina įkandin Tiesai), [5] o kitas - kad "nėra" ir kad būtinai turi nebūti. Tad nurodau tau, kad šitas - visiškai neįtikimas takas³, kadangi nesamybės juk nei pažintum (nes tai neįvykdoma), nei parodytum.

B 3. ...Tas pat juk yra mąstyti ir būti.

B 4. Vis dėlto žiūrėk, kaip nesantis-šalia [=esantis-toli] yra mąstymui⁴ nuolat esąs-šalia. Juk [mąstymas] esamybės [τὸ εἶναι] neperskirs [taip], kad ji nesilaikytų esamybės; [neperskirs] nei darniai [κατὰ κόσμον] visur visiškai pasklidusios, nei besilaikančios kartu.

B 5. O man tas pat, iš kur pradėsiu, nes vėl ten pat parvyksiu.

B 6. Būтина sakyti ir mąstyti esamybės buvimą [τὸ λέγειν τε νοεῖν τ'εἶναι ἕμμεναι]⁵, nes yra-būtiis [εἶναι], o nieko nėra: patarčiau tau tai apsvarstyti. Kadangi pirmiausia sulaikau tave nuo šio paieškos kelio, taigi, dar ir nuo to, kuriuo žinantys nieką marieji [5] klaidžioja dvigalviai, - nes bejėgiškumas jų krūtinėse vadovauja besiblaškančiam mąstymui [voūς]. O jie slankioja - kurti, lygiai kaip ir akli - nustėrę; tai padermės, nepajėgios spręsti: jie "jau-būti" [πέλειν] ir "nebūti" laiko tuo pačiu ir ne tuo pačiu, ir viskam esąs atvirkščias kelias.

B 7. Juk niekada nepavyktų priversti nesamybių būti; bet tu atitverki mintį nuo šio paieškos kelio, ir

¹Meineke ir Jaeger vietoj ἄστυ siūlo skaityti ἄστυ; tuomet šią vietą versti reikėtų taip: "per visus pavojus pemešančios žinantį vyrą".

²Etimologiškai ἀλήθεια - nepaslėptis.

³Arba: "trumpiausias kelias".

⁴Galimas vertimas: "mąstyme" arba "per mąstymą".

⁵Dar verčiama: "reikia sakyti ir mąstyti, jog esamybė yra"; "tai, kas sakoma ir mąstoma, būtinai turi būti esamybė".

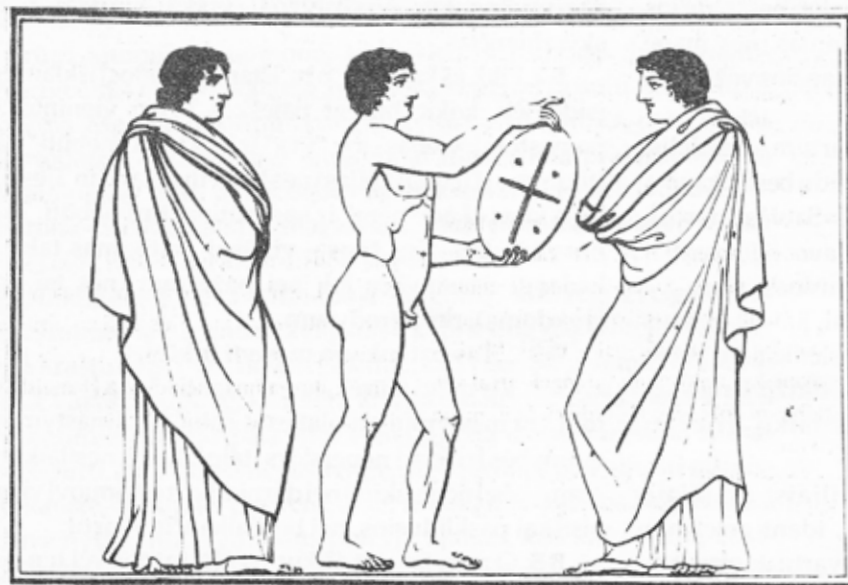
tegu nepastumia tavęs šiuo keliu gausia patirtimi [pagrįstas] įprotis [πολύπειρον ἔθος] naudotis nepastabiai akimi, triukšminga ausimi [5] ir liežuviu. Tačiau aumeniu [λόγος] spręsk apie daug nugincijantį paneigimą, kurį aš dėstysiu.

B 8. Blietka vienintelė ištara dėl kelio - jog "yra". O ant šio [kelio] labai daug ženklų: kad esamybė neatsiradusi ir nežūvanti, ištisa, vienatinė ir nevirpanti bei nesibaigianti; [5] [jai] nei kada "buvo", nei "bus", kadangi yra dabar išsyk visa, viena, tolydi, - nes

kaipgi jau-esanti-esamybė jau-būtų vėliau? O kaip atsirastų? [20] Juk jei atsirado, tai [jos] nėra, taip pat [nėra], jei ir turėtų kada nors būti. Šitaip rasti [γένεσις] užgniaužta, ir negirdėti žūtis [θλεθρος].

Taip pat [esamybė] nedali, kadangi visa vienoda: nei ji čia kiek stipriau [yra] - tai trukdytų jai būti tolydžiai, - nei kiek menčiau, o visa pilna esamybės. [25] Šitaip ji visa tolydi, nes esamybė šliciasi prie esamybės.

Be to, nejudri, didžiulių grandinių ribose yra: be

Įsventinimas į misterijas. Graviūra pagal antikinės keramikos tapybą. XVIII a. pabaiga.

kokios gi kilmės [γέννα] jai ieškosi? Kaip ir iš ko [ji] išaugo? [...], nei iš nesamybės tau neliesiu, kad saktum ir net kad mąstytum: juk neįmanoma išsakyti nei pamąstyti tai, kaip "nėra". O ir kokia reikmė būtų esamybę paskatinusi [10] vėliau ar anksčiau, iš nieko prasidėjusia, išskirti [τοῦ μηδενὸς ἀρξόμενον, φῶν]? Taigi, arba [esamybė] turi jau-būti visa iš karto, arba ne[būti].

Ir niekada įsitikinimo galia [πίστιος ἰσχός] nelies, kad iš esamybės kas nors rastųsi, išskyrus ją pačią. Todėl nei atsirasti, nei žūti nelieido Teisybė, atleisdama grandines, [15] tačiau laiko tvirtai. O sprendimas apie tai šit koks: "yra" arba "nėra". Taigi, nuspręsta taip, kaip neišvengiama - vieną [kelią] pripažinti nepamąstomą, bevardžiu [ἀνόητος ἀνώνημος] (nes tai nėra teisingas kelias), o kitą - kad yra ir yra teisingas. O

prado ir atvangos [ἀναρχον ἀπανστον], kadangi rasti ir žūtis nublokšti toliu toliausiai, o [juos] atmetė teisingas įsitikinimas. Išlikdama ta pati ten pat, ji rymo pati savyje [30] ir šitaip išlieka ten pat [kur ir yra] pastovi, nes galinga Neišvengiamybė laiko saituose ribos, apskliaudžiančios [esamybę] aplinkui. Mat esamybei privalu nebūti neatbaigta: juk [ji] yra nestokojanti, o nebūdama [tokia], stokotų visko⁶.

Tas pat yra ir mąstymas, ir ko dėlei yra mintis⁷. [35] Kadangi be esamybės, kurios atžvilgiu ji išsakyta, mąstymo nerasi: juk nieko kito [ir] nėra, ir nebus, išskyrus esamybę, nes Dalia ją sukaustė, idant būtų ištisa ir nejudri. Taigi visa bus vardas [=tuščias žodis], ką tik marieji nusistatė, būdami įsitikinę esant teisinga, - [40] rasti ir žūti, būti ir ne[būti], ir keisti vietą, ir kaitalioji skaisčiaspalvį paviršių.

⁶Arba: "o nesamybė stokotų visko".

⁷Galimas vertimas: "apie ką yra mintis".

Bet kadangi yra kraštutinė riba, [esamybė] atbaigta iš visų pusių, panaši į dailiai nuapvalinto rutulio tūrį, visur lygiavertė vidurio atžvilgiu: mat [esamybei] lemta [45] nė kiek ne daugiau, nė kiek ne mažiau būti čia arba ten. Juk nei niekio nėra, kuris pertrauktų esamybę ir neleistų suciti daiktan. Nei esamybė yra taip, tarsi būtų čia daugiau, o ten mažiau negu⁸ esamybės, kadangi visa yra neliečiama, nes iš visų pusių lygi sau tolygiai tęsiasi [savo] ribose.

[50] Šiuomi baigiu tau patikimą žodį ir mintį apie tiesą. Onuo šičia dėmėkis marijų nuomonės, klausydamasis apgaulingos manų žodžių dermės.

Jie nutarė įvardyti du pavidalu [μορφῆ], tačiau vieno iš jų [įvardyti] nereikėtų (čia jie ir pasiklydo), [55] o priešybės išskyrė pagal povyzą ir [joms] nustatė požymius vienus atokiai nuo kitų: iš vienos pusės - liepsnos gaisinę ugnį, švelnią, didžiai retą ir lengvą, sau pačiai visomis kryptimis tapačią, o anai [priešybei] netapačią. Ogi jai priešais - kitą priešybę, neišmaniają naktį, tankaus ir sunkaus sudėjimo. [60] Tau aš viską išdėstau, kad atrodytų it tvarkinga sąranga, idant jokia marijų išmonė niekad tavęs neaplenktų.

B 9. Be to, kadangi viskas įvardyta šviesa ir naktimi, ir pagal jų galias šie [vardai duodami] tiems ir anicms [dalykams], viskas pilna kartu šviesos ir aklinos nakties, abiejų lygių, nes nėra [daikto], kurioje nors nedalyvaujančio⁹.

B 10. Pažinsi ir gaisro prigimtį, ir gaisre visus ženklus bei tyro, skaitaus saulės žiburio neaiškiaus¹⁰ darbus ir iš kur [jie] atsirado, sužinosi ir apvalainakio mėnulio ratuojančius darbus [5] bei prigimtį, o ir apglėbiančių dangų pažinsi, iš kur jis iškilo ir kaip jį spirianti Neišvengiamybė [Ἀνάγκη] sukaustė, idant laikytų žvaigždžių ribas.

B 11. ...Kaip žemė bei saulė irgi mėnulis, ir visuotinis gaisras, ir dangiškas Paukščių Takas, bei aukščiausiasis Olimpas, irgi karšta žvaigždžių jėga [μῆνος] paakinti leidosi rasti.

A 37. *Plac. phil. (STOB.) II 7, 1. Parmenidas sako, jog vainikai glaudžiai apglėbė vienas kitą, vienas - iš retos, kitas - iš tankios [medžiagos], o tarp jų - dar kiti, sumaišyti iš šviesos ir tamsos. O tai, kas supa visus juos aplinkui panašiai kaip siena, esąs kietas, ir po juo - ugningas vainikas, ir pats vidurinis iš visų kietas, apie kurį vėl ugningas [vainikas]. O pats vidurinis*

iš sumišusių [vainikų] visiems [jiems] esąs judėjimo ir rasti pradą bei priežastis: jį [Parmenidas] vadina ir "dievybe vairininke", ir "šeimininke" ir "Teisybe" bei "Neišvengiamybę". Oras esąs žemės išskyra, išgaravusi dėl pernelyg sunkaus slėgimo, o Saulė ir Paukščių Takas esą ugnies iškvapos. Mėnulis susidedąs sumišai iš jų abiejų - oro ir ugnies. Visų aukščiausiai - gaubiantis gaisras, po juo laikosi ugninga [medžiaga], kurią esame praminę dangumi, o po dangumi - jau žemiškasis pasaulis.

B 12. Siauresnieji [vainikai] pripildyti neatmieštos ugnies, o tie, kur už šitų, - nakties, ir jų tarpan išleidžiama dalis liepsnos. O jų viduryje - dievybė, kuri visa vairuoja, nes [ji] duoda pradžią pasibjaurėtinam visa ko gimdymui ir kergimuisi, [5] siųsdama vyriškai giminei santykiauti moterišką, ir vėlgi atvirkščiai, vyrišką - moteriškajai.

B 13. *SIMPL. phys. 39, 18. Teigia [dievybę] esant ir dievų priežastimi, sakydamas:*

Iš visų dievų patį pirmiausią [jį] sumanė Erota... ir taip toliau. Taip pat sako, jog ji siunčianti sielas kartais iš regimojo į neregimąjį [pasaulį], kartais - atgalios.

A 37. *CIC. de nat. deor. I 12, 28. ...Juk jis Vaidą, Nesantaiką, Aistrą ir kitus šios rūšies dalykus priskiria prie dievų...*

A 40a. *Plac. phil. (STOB.) II 15, 4. Parmenidas pirmą gaisre pastato Aušrinę, kurią jis laiko ta pačia, kaip ir Vakarę, po to - Saulę, po Saule - žvaigždes, esančias ugningame [sluoksnyje], kurį ir vadina dangumi.*

B 13a. [Apie Saulę]:

Besislepanti naktį [šviesa] ...ratu apibėganti Žemę.

B 14. [Apie Mėnulį]:

Naktspindė svetima šviesa, klaidžiojanti aplink Žemę.

B 15. [Apie Mėnulį]:

Visada žvelgiantis į saulės spindulius.

B 15a. *SCHOL. BASILII 25. Parmenidas savo eilėse pasakė, jog žemė įsišaknijusi vandenyje.*

A 46. *THEOPHR. de sensu I; III. O apie jutimą plačiausiai paplitusios ir visuotinės yra dvi nuomonės: vieni [ji] aiškina panašumu, kiti - priešingumu. Parmenidas, Empedoklis ir Platonas panašumu, o Anaksagoras, Heraklitas ir jų mokiniai - priešingumu. III. Parmenidas visai nieko nėra apibrėžęs, bet vien tik, jog esant dviems pradmenims, pažinimas priklausąs*

⁸Galima skaityti ir su "negu", ir be jo.

⁹Dar verčiama: "nes niekis nedalyvauja nė viename iš jų".

¹⁰Arba: "darančius nematomais, naikinančius".

nuo to, kuris vyrauja. Juk kai tik persverias karštis arba šaltis, suvokimas pasikeičias, ir geresnis bei tyresnis esąs tas, kuris [radosi] dėl karščio, - tiesa, ir jam reikalingas tam tikras atitikimas:

B 16. Mat koks mišinys kiekvienąsyk laikosi nuolat kintančiuose sąnariuose, taip laikosi ir mąstymas žmonėse; juk tapačią būtent tam, ką suvokia, narių prigimtį turi žmonės - ir visi, ir kiekvienas [=visa], nes pilnuma yra mintis¹¹.

A 46 [tęsinys]. THEOPHR. *de sensu* III. Sako, kad jutimas ir galvojimas yra tas pat, todėl ir atmintis bei užmarštis iš jų [=pradų] kylanti dėl [mišinio] sudėties. O ar bus nuovoka, ar ne, kai mišinyje dalių po lygiai, ir kokia tai bus būseną, nieko daugiau nepaaiškino. O tai, kad ir priešingybei suteikia savarankišką jutimą, aišku iš to, jog jis sakė, kad la vonas šviesos, šilumos ir garso dėl ugnies trūkumo neįjunta, o šaltį ir tylą bei kitas priešybes įjunta. Ir apskritai, viskas, kas yra, turįs tam tikrą pažinimą.

B 17. GALEN. *in Epid.* VI 48. Kad berniukai pradėdami dešiniojoje [sėčių] dalyje, yra kalbėję [be Hipokrato] ir kiti iš senolių. Parmenidas sakė šitaip:

TIESOS KELIAS

Senovinis, į poetinį metaforiškumą grimzantis Parmenido tekstas. Tekstas, net ir išsiliejęs lietuvių kalba (iš sen. graikų k. vertė Mantas Adomėnas), neįprastoje, trikdančioje glebią mintį stiliaus sąraigoje išlaikė praslinkusių tūkstantmečių dvelkimą. Antikos mąstytojo žodis, vėl atgaivintas vertėjo pastangų ir skaitytojo, pradėjusio įsiklausyti į jo pamokomą skambesį, kantrybės. Ką reikią šis atsigrėžimas į Parmenidą? Estetinį snobizmą, panašų į senienų rankiojimą, filosofinį išrinktumą, savotišką dvasinio aristokratizmo rūšį, o gal plebėjišką aktualumopaieškas, norą viską palenkti dienos reikmėms? Galime manyti, jog šis klausimas retorinis ir nevertas dėmesio, bet galime ir priimti tariamo oponento iššūkį, nuolankiai atsakydami *taip* į pateiktus "kaltinimus". *Taip*, nes Parmenido poema "Apie prigimtį" - neabejotinas kreipimasis į senovę, į jos genialų gebėjimą stebėtis būtimi. *Taip*, nes Parmenidas, kaip joks kitas senoves mąstytojas, paliudija unikalų filosofavimo patirtį. *Taip*, kadangi tokie tekstai pažymėti amžinybės ženklų: jų būtis ne *ten* ir *tuomet*, bet *čia* ir *dabar*. Kad galutinai įsitikintume savo, kaip skaitytojų, intucija, pasiklausykime autoritetingos Georgo Hegelio nuomonės. Jis manė, jog filosofija tikrąja žodžio prasme prasidėjo ne nuo mileticų ar Heraklito, o būtent nuo Parmenido: jame atrandame visų esminių temų, būdingų tolesnei filosofinei minčiai, užuomazgą. O tai Parmenido palikimą daro neįkainojamu filosofiniu lobiu: žinia, kartais pinnapradis klausimo iškėlimas padeda suprasti daug geriau, negu vėlesni ir, deja, neišvengiamai prieštaringi gatavi sprendimai.

Parmenido gyvenimas visiškai telpa į trumpą formulę, kuria galima aprašyti kiekvieno mirtingojo biografiją: gimė, gyveno, pasimirė. Gyveno VI-V amžiuje prieš Kristų Elėjos mieste, Didžiojoje Graikijoje. Mokėsi pas Ksenofaną ir pitagoriečius, buvo faktinis vadinamosios eliatų mokyklos

...Dešinėje - berniukus, o kairėje - mergaites.

A 53. Plac. phil. (PSEUDO-PLUT.) V 7, 2. Parmenidas manė, jog [sėkla] kylanti tai iš dešinės, tai iš kairės [kūno] dalies.

A 54. Plac. phil. (PSEUDO-PLUT.) V 11, 2. Kita Parmenido nuomonė yra tokia, jog sėklą davus dešinioms [tėvo kūno] dalims, vaikai bus panašūs į tėvą, kairiosioms - į motiną. 6, 5. Taip pat Parmenidas yra pasakęs, jog vyrai ir moterys kovoja tarpusavy, ir kieno pusėje yra pergalė, to išvaizda atkartojama [kūdikyje].

B 18. Kai moteris ir vyras kartu meilės syvus sumaišo, galia, iš skirtingo kraujo teikianti pavidalą gyslose, laikydamosi tinkamo derinio, sutveria gerai sudėtus kūnus. Juk jeigu galios, sėklą sumaišius, kovotų [5] ir , kūne susimaišę, nesusijungtų į vieną, tuomet šiurpūs praeikimai kamuotų gimstančią dvejopos sėklos lytį.

B 19. Štai tau, kaip, anot nuomonės, šitie [daiktai] iškilo ir yra nūnai, ir po to, kai iškilo, tie, kas išaugo, baigsis; o žmonės jiems kiekvienam nustatė vardą kaip žymę.

Įkūrėjas, kartu su kitais amžininkais graikų filosofais garsėjo kaip "fizikas", t. y. "natūrfilosofas", kaip parašęs kūrinį Περὶ φύσεως. Savo bendrapiliečių buvo didžiai gerbiamas dėl įstatymų, kuriuos davė gimtajam miestui. Išama ir kitokių, daugiausia ginčytinų jo gyvenimo detalių, bet jos nevertos dėmesio, nes tikrasis Parmenidas - tai jo mokymas, mokymas apie tai, kas yra kitapus "fizikos". Šia prasme Parmenidą derėtų vadinti ne tik pirmu filosofu, bet ir pirmuoju Europos filosofinės tradicijos metafiziku.

Žinoma, norint adekvačiai suvokti Parmenido tekstą, reikia kuo kruopščiausiai iššifruoti poetinius simbolius (dėl jų neaiškumo ir miglotumo filosofui prikaišiodavo dar senovėje). Be to, nagrinėjant nevalia paleisti iš akių Parmenido tekste glūdinčios akivaizdžios polemikos su Heraklito ir Pitagoro mokyklomis. O kur dar slaptas parmenidiškosios kritikos sluoksnis! Beabejo, visa tai reikalauja gilaus akademinio Parmenido filosofijos tyrinėjimo, kuris vargu ar pritiktų šiam trumpam jo fragmentų pristatymui. Tad pirmąkart, tegu ir kiek paviršutiniškai susipažįstant su Parmenidu, daug vertingiau ir pamokomiau būtų išsiaiškinti meta-fizinius jo filosofavimo pamatus.

Dar Mileto filosofų laikais padorūs graikai ėmė įtarinėti - o filosofai nė neskubėjo neigti, - jog filosofavimas esąs ne šio pasaulio užsiėmimas. Tačiau pirmasis, kuris įtaigiai ir aiškiai tai patvirtino, buvo Parmenidas. Tai jis pasakė, kad šio pasaulio "fizika" tesanti baiginių esybių pažinimas, "marijų nuomonės" (B 8, 51), - taigi nepatikimo manymo, neturinėjo nieko bendra su tiesa, rūšis. Šiam manymui priešinamas tikrasis pažinimas, pažinimas pagal tiesą - "įtikinimo kelias (nes jis eina įkandin Tiesai)" (B 2, 4). Pastarasis nėra kasdienė žmonių nuovoka, maža to, žvelgiant kasdienybės požūriu - tai paslėptas žinojimas, nepasiekiamas paprastam mirtingajam. Šis žinojimas kaip teisingas, nepaslėptas pasirodo tik nuėjus

¹¹Arba: "nes tai, ko daugiau, yra mintis".

Nipilų mimimas baigiantis pasauli. Grafinis pagal antikos keramikos tapybą. N. Viliū, pat.

įtampos kupiną kelią, kuriuo veda "[statymas ir Teisybė", kelią, kaip pastebi Parmenidas, "toli anapus žmonių praminto tako" (B 1, 27-28). Kitaip sakant, šis žinojimas randasi ne kaip žinojimo-nuomonės vystymas ar tąsa, o greičiau kaip jo kokybinė įveika, arba, kaip mes dabar pasakytume, jis pasiekiamas transcenduojant žmogiškojo pasaulio kasdienybę, be to, darant tai pagal tam tikrus kanonus. Faktiškai Parmenidas kalba apie tai, ką privalu žinoti kiekvienam save gerbiančiam filosofui. Tikras filosofavimas visuomet išeina už šio pasaulio, žmogiškos baigtinybės pasaulio ribų, ir tai - dėsninga išminties meilės, aistringų veržimosi tiesos link pasekmė.

Tiesos pasaulio transcendentiškas nuomonės pasaulio atžvilgiu - tik viena Parmenido filosofijos dalis. Kita svarbi Parmenido mokymo dalis - filosofinio pažinimo turinio, filosofinės minties erdvės architektonikos klausimas. Kas gi atsiveria filosofiniam apmąstymui, įveikusiam nuomonės pasaulį? "Kad "yra" ir kad nėra "nebūti" (B 2, 3). Atsiveria būtis - vienatinė, tapati pačiai sau, nelcidžianti jokio savęs neigimo nebūties pavidalu, pastoviai rymani pati savyje, neatsirandanti ir nežūvanti, turinti amžiną dabarties modusą. Parmenidas itin racionaliai aprašo būti, tačiau šiam aprašymui ir nustato sąlygą, išreikštą fraze: "tas pat juk yra mąstyti ir būti..." (B 3). Tezė apie būties ir mąstymo tapatybę, kurios po to nebeegalėjo apeiti nė viena kiek solidesnė filosofinė sistema. Parmenidas suteikia apibrėžtą prasmę: būtis atsiveria mąstyme, ir tik būtis sudaro tikrojo mąstymo pagrindą. Nebūtį mąstantis mąstymas praranda pačią mąstymo būti, susinaikina kaip mąstymas-tiesos-dėlei. Pažeidamas šį

būties ir mąstymo atitikimą, gali nupulti į apgaulingų jausmų, į nuomonės pasaulį, suardyti trapią filosofinio pažinimo konstrukciją.

Beje, nedera perdėti minties filosofinės erdvės "trapumo": jis yra santykinis ir turi prasmę tik tiek, kiek atsiveria baigtinei ir mirtingai būtybei - žmogui. Parmenido filosofija kupina džiaugsmingos nuostabos ir susižavėjimo atsiveriančios būties akivaizdoje. Idealaus erdvinio kūno - rutulio - įvaizdis, kuriuo Parmenidas aprašo būties tobulybę, geriausiai liudija apie tai, kokia plastiška buvo intuicija, išpuoselėjusi būti kontempliciojančią filosofo mintį. Galbūt kam nors šis įvaizdis pasirodys primityvus ir netikslus, bet taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio. Nebūkime neapdairūs: tereikia prisiminti kad ir Pascalio begalybės įvaizdį arba "sferinius" regėjimus Merlingo paveiksluose, ir tuomet gal nestebins vienas spėjimas. Ar tik Parmenido tiesos kelias, susijęs su *ipsum esse* absoliučios harmonijos romia kontempliacija, nėra ir kelias prie gilaus *summum bonum* išgyvenimo? Galbūt tuomet busteisinga manyti, kad Parmenidas suformavo ne tik vėlesniųjų filosofinių sistemų, bet ir teologinio pažinimo užuomazgas.

O baigiant - dar viena, tikriausiai stebinti pamoka, kurią mums teikia Parmenido metafizika. Jei ant smaragdu ir sidabru žėrinčios jūros kranto ar dulsvai auginsio, pušimis apvedžioto lauko vidury mums staiga taps akivaizdu, kad visa pilna būties, ir būtis yra *σούφρα*, prisiminkime, jog būtent su šiuo džiaugsmingu būties pojūčiu pirmieji mūsų mokytojai graikai siejo nelengvą, bet palaimingą tiesos kelią.

Aleksandras Dobryninas

AR JĖZAUS PRISIKĖLIMAS - ISTORINIS ĮVYKIS?

ČESLOVAS KAVALIAUSKAS

*Argi ne todėl klystate,
kad neišmanote nei Raštų, nei Dievo
galybės?!*

Mk 12, 24.

1991 m. kovo 22 d. "Katalikų pasaulyje" Velykų proga buvo paskelbtas įžanginis straipsnis, o jame - itin šokiruojantis tvirtinimas: "Iš tikrųjų, Kristaus prisikėlimas yra neprieinamas istorijos mokslui, kaip chemijai neprieinamas Kristaus buvimas konsekruotoje Duonoje ir Vyne" (p.1). Sugretinimas nevykęs: mūsų tikėjimo istorinis pagrindas ir slaptingas Švč. Sakramento turinys. Tačiau labai rimtai iškeltas klausimas: ar Jėzaus Prisikėlimas prieinamas mokslui? Štai konkreti mūsų straipsnio tema ir iš karto konkretus mūsų atsakymas: mes tvirtiname, kad Jėzaus prisikėlimas taip ankštai susietas su visa Jėzaus žemiškojo gyvenimo raida, ypač su Jo baisia mirtimi, kad galime pripažinti, jog prisikėlimo įvykis prieinamas istorijos mokslui.

Pirmiausia keli didžios svarbos liudijimai iš modernių teologų darbų.

Antai Henricho Frieso fundamentinės teologijos vadovėlis¹ aiškina: prisikėlimo neigėjai remiasi iš ankstine prielaida, kad mokslas išvis nežino nieko panašaus, būtent, medicina niekuomet nėra susidūrusi su faktu, jog iš tiesų numiręs žmogus būtų prisikėlęs gyvas. Tačiau toks neigimas - anaipol ne argumentas, o pasaulėžiūros postulatų. Mirusieji lieka mirusiais. Bet Jėzaus prisikėlimas yra ypatingas atvejis. Jeigu tai buvo pirmas istorijoje tokios rūšies įvykis, žmonių patvirtintas empiriniu būdu, tai neturime teisės sakyti, kad jis neprieinamas istorijos mokslui. Viskas priklauso nuo to, ar galima įrodyti, jog prisikėlusiojo

manifestacija buvo patirta normaliais pojūčiais, ar ji tebuvo subjektyvi vizija arba haliucinacija. Ir mūsų Bažnyčia visuomet buvo įsitikinusi, kad Jėzaus manifestaciją normaliu būdu regėjo, girdėjo ir net liėt šimtai asmenų.

Enciklopedinis teologijos žodynas "Sacramentum Mundi"² taip rašo: "Jėzaus prisikėlimas (kartu su įsikūnijimu ir Kryžiumi) yra centrinis tikėjimo dalykas; kitu požiūriu, būtent kaip istoriškai įrodomas įvykis, jis yra vienas iš lemiamų tikėjimo pagrindų. Nors tai įvykis "ant istoriškumo ribos" (nes jame Jėzus palieka mūsų pasaulio sritį)... vis dėlto šis įvykis taip ankštai susietas su mūsų istorijos duomenimis, kad iš jų galime (bent analogine prasme) pasisemti istorinio tikrumo apie Jėzaus prisikėlimo faktą".

Karlo Rahnerio atnaujintas "Lexikon für Theologie und Kirche" tvirtina, kad "prisikėlimas organiškai priklauso vienai tikrų istorinių įvykių grandinei"³.

Bene giliausias dogminės teologijos šedevras "Mysterium Salutis" tvirtina, kad Jėzaus mirtis ir Prisikėlimas yra pasaulinės istorijos branduolys, "kuriame visa Jėzaus istorija įgyja ir prasmingumą, ir išaiškinimą. Ji yra įvykis, kuriame ankstesnė istorijos eiga parodė Jėzaus santykio su Dievu kulminaciją ir atbaigimą"⁴.

Pagaliau verta pridurti, kad Tomas Akviniėtis savo *Summa Theologica* (III, g. 53) itin daug vietos skiria Jėzaus prisikėlimo dienai, laiko patikslinimui ir tos dienos (taigi laiko) aplinkybėms. Kitame (54) klausime jis pabrėžia, kad Jėzaus manifestacija buvo tikrojo (identiško) Jėzaus Kūno regėjimas *non ex miraculo, sed ex conditione gloriae* (taigi ne stebuklo būdu, o regint sudvasintą, bet tikrą kūną).

¹Fries H. *Fundamentaltheologie*. - Leipzig, 1989. - S. 311-11.

²Bd. 1. - Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1968. - S. 413.

³Bd. 1. - Herder, 1986. - S. 1036.

⁴Bd. 3/1. - Einsiedeln; Zürich; Köln: Benzinger, 1970. - S. 625.

MĒGDŽIOJANT BULTMANNO LIBERALIZMĄ

Neneigdami Roberto Bultmanno mokslinės didybės, vis dėlto drįstame tvirtinti, kad jis labai klydo, priimdamas savo meto prietarus: jis nuoširdžiai tikėjo, kad Naujasis Testamentas pilnas mitologinių įvaizdžių ir todėl privalas būti numitologintas. Štai jo tezę prisikėlimo tema: "Jėzaus prisikėlimas nėra objektyviai apibrėžtas faktas". Kitoje vietoje: "prisikėlimo įvykis, nepaisant 1 Kor 15, 3-8, negali būti įrodytas ar išaiškintas, kaip objektyviai konstatuotas įvykis, kuriuo galima patikėti". Pasak Bultmanno, "mes tegalime tikėti, kad Prisikėlusis yra gyvas skelbiamajame žodyje"⁵.

Deja, ir vyresnės kartos vokiečių teologas Michaelis Schmausas teigia: "Reikia pritarti Bultmannui, kad prisikėlimas nesąs istorinis įvykis... Prisikėlimas tampa išganingas bei veiksmingas tik skelbiant ir tikint"⁶.

Vienas žymiausių kristologijos žinovų Walteris Kasperis kalba visai panašiai: "Posakis "Jėzus prisikėlė" nėra istorinio pobūdžio, tai - tik regėjimų interpretacija. Tokia interpretacija neprivalo būti suobjektyvinta ir paversta istoriniu įvykiu; tai tik refleksijos teiginys"⁷. Kitoje vietoje: "Šv. Rašte Velykos buvo centrinė tikėjimo paslaptis, bet laikui bėgant jos pavirto išoriniu tikėtinumo motyvu ir išoriniu tikėjimo įrodymu. Toks suvokimas jau iš pradžių yra klaidingas. Velykos - tai joks faktas, kurį galėtume panaudoti kaip tikėjimo įrodymą; pačios Velykos yra tikėjimo dalykas. Istoriškai negalima nustatyti paties prisikėlimo, bet galima parodyti tik pirmųjų liudytojų tikėjimą prisikėlimu"⁸.

Suprantama, kartu su šv. Pauliumi mes tikime, kad tai, kas įvyko Velykų naktį Jėzaus kape, būtent prisikėlimas, yra iš tiesų pojūčiams nepasiekiamas Jėzaus sudvasinimo aktas. Tačiau galima apibrėžti, kuomet tai įvyko, būtent "labai anksti, pirmąją savaitės dieną" (Mk 16, 2). O po tos dienos rytmečio driekėsi ilga Jėzaus apsireiškimų virtinė. Žodžiu, mes turime apytiksles koordinatas: Jėzaus kančią Didįjį Penktadienį ir jo prisikėlimą "pirmąją savaitės dieną". Taigi turime du žmonėms suprantamus terminus: *a quo* (Jėzaus mirtis) ir *ad quem* (prisikėlimas). Šie terminai gerai paliudyti Naujajame Testamente ir turi

neabejotiną istorinę vertę.

Daug liūdnesnis Edvardo Schillebeekxo atvejis. Iš didžiulės jo knygos apie Jėzų sužinome du dalykus. "Pirmąkščiame sinoptinio kančios aprašymo tekste nerandame jokios Jėzaus kentėjimų bei mirties soteriologinės motyvacijos: šiems įvykiams neteikiama jokios išganingos reikšmės, jokio nuodėmių atpirkimo"⁹. O aiškiau sakant, Schillebeekxas įsitikinęs, kad Jėzus visiškai nesuprato, kodėl ir už ką miršta. Vargu, ar galime tai pavadinti teologo puikybe. Mūsų galva - tai įsitikinimas, kad Jėzus anaip tol ne Dievo sūnus, bet nepataisomas naivuolis. Tad nestebina ir autorius teiginys, kad prisikėlimo įrodymai niekam tikę, jie - vien apaštalų haliucinacijos: "Atleidimo už bailumą ir netikėjimą patirtis, kuri nušvito prisimenant žemiškųjų Jėzaus dienų prasmę, tapo matrica, kurios dėka gimė tikėjimas Jėzumi, būtent jo prisikėlimu iš mirties. Staiga jie "praregėjo". Šis praregėjimas galėjo būti ilgo brendimo rezultatas"¹⁰. (Pabrėžiame, kad autorius tikrai kalba apie haliucinacijas, nes žodis "praregėjo" pateikiamas kabutėse.)

KUR MUS VEDA KAI KURIE NAUJOJO TESTAMENTO TEKSTAI

Trumpai paliesime tik kai kuriuos Naujojo Testamento tekstus. Mus ypač domina du dalykai: teksto senumas ir jo perteikiamas praeities padavimas. Paimsime kelis pavyzdžius iš apaštalo Pauliaus (apie 5-67) palikimo, kadangi jo autentiški laišakai - patys seniausi NT kūriniai.

Pauliaus laiškuose apstu tikėjimo išpažinimo formulių, panašių į seniausius Bažnyčios maldų tekstus. Vien apie Jėzaus prisikėlimą žinome per 20 formulių. Štai viena jų: *Jeigu tikime, kad Jėzus numirė ir prisikėlė, tai Dievas ir tuos, kurie užmigo susivieniję su Jėzumi, atsives kartu su Juo*. Toliau Paulius pabrėžia teksto autoritetingumą bei tikslą: *Ir tatai jums sakome Viešpaties žodžiais... Todėl guoskite vieni kitus šiais žodžiais* (1 laiško Tesalonikiečiams fragmentai - 1 Tes 4, 14-18; laiškas parašytas 51 metais). Pradžioje panaudotas žodis "prisikėlė" (gr. ἀνέστη) - svetimas Pauliaus žodynui. *Sakome Viešpaties žodžiais liudi-*

⁵Theologie des Neuen Testaments - Berlin, 1970. - S. 305.

⁶Der Glaube der Kirche. Muenchen, 1969. - Bd.1. - 454.

⁷Kasper W. Jesus der Christus. - Leipzig. - 1981. - S. 152.

⁹Ten pat, p. 149-150.

¹⁰Jesus. - Freiburg/Basel/Wien, 1978. - S. 251.

¹⁰Ten pat, p. 346.

ja, kad apaštalas perduoda iš Bažnyčios gautą paveldą, skirtą liturginiam tikslui, greičiausiai laidotuvių proga: *todėl guoskite vieni kitus šiais žodžiais*. Vadinas, atradome ne paties Pauliaus tekstą, bet jo perteiktą maldos padavimą, greičiausiai kilusį Jeruzalėje. Jei laiškas buvo parašytas 51 metais, tai šis tekstas galėjo atsirasti apie 40 metus. Šitaip mes priartėjame prie pačių Bažnyčios ištakų. Argi tai ne istoriko laimėjimas?

Labai senas ir itin svarbus tekstas - tai *1 Kor 15, 3-8*, užrašytas 56 metais:

Pirmiausia aš jums perdaviau, ką esu gavęs, būtent: Kristus numirė už mūsų nuodėmes, kaip skelbė Raštai; jis buvo palaidotas ir buvo prikeltas trečiąją dieną, kaip skelbė Raštai; jis pasirodė Kefui, paskui Dvylikai.

Vėliau jis pasirodė iš karto daugiau nei penkiems šimtams brolių, kurių dauguma tebegyvena iki šiolei, o kai kurie yra užmigę. Po to jis pasirodė Jokūbui, paskui visiems apaštalams.

O visų paskiausiai, lyg nelaiku gimusiam, jis pasirodė ir man.

Kaip matome, kalbama apie seniausius prisikėlusio Jėzaus liudytojus. Pasirodo, kad jų ne vienas kitas, bet šimtai! Prisiminkime, kad Paulius pirmą kartą išvydo Jėzų, būdamas ne apaštalas, bet krikščionių priešas! Štai ką apie šito teksto reikšmę sako autoritetingas katalikų biblinis žodynas: Teksto reikšmė glūdi pirmiausia jo padavime ir autobiografiniame pobūdyje. Dėl padavimo reikšmės, tai matome, kad pats Paulius apie 56 m. apeliuoja į perduotą išpažinimą, pasinaudodamas techniškais žydų tradicijos terminais (*perdaviau, ką esu gavęs*), kurie patvirtina *aramėjišką pagrindą*... Šis padavimas, be abejo, siekia pirmosios Palestinos bendruomenės laikus... Pauliaus regėjimas ir Prisikėlusiojo išgyvenimas pasirodo kaip vienintelis ir nekintamas jo atsivertimo pagrindas¹¹.

Čia stabtelkime prie Pauliaus asmens. Prisiminkime, kad jis buvo kilęs iš Tarso miesto Kilikijoje (dabartinės Turkijos pietuose). Čia baigė graikišką mokyklą, tad graikų kalbą mokėjo puikiai. Vėliau ėmė skelbti Jėzų. Tame pačiame laiške (*1 Kor 9, 1-2*) jis taip kalba: *Ar aš ne apaštalas? argi nesu regėjęs mūsų Viešpaties Jėzaus?.. Jei kitiems ir nesu apaštalas, tai vis dėlto jums esu, ir mano apaštalytės patvirtini-*

nimas esate jūs Viešpatyje. Kaip matome, Paulius viešai pabrėžia savo apaštališką rangą Bažnyčioje, kuris remiasi jo asmenišku susitikimu su Jėzumi. Paryžiaus protestantų teologijos fakulteto profesorius Morisas Carrez teigia: "Paulius laiko save tarsi vėliausiai užgimusiū šeimoje asmenų, kuriems buvo pasirodęs Kristus, beje, ypatingomis aplinkybėmis; jis net drįsta sau pritaikyti medicinos terminą *ektroma* (kuris dažnai blogai verčiamas kaip "abortyvus gemalas", nors žodis reiškia iš mirštančios motinos išoperuotą kūdikį, kuris jau negalėjo jos pažinoti). Tuo būdu apaštalas išaukština savo apaštalinį rangą, nes remiasi Prisikėlusiojo betarpiškųjų regėtojų privilegija"¹².

Šia prasme itin reikšmingas kitas Pauliaus tekstas iš laiško Galatams (58 m.): *Aš sakau jums, broliai, kad mano paskelbtoji Evangelija nėra iš žmonių. Aš neperėmiau jos iš žmogaus ir nebuvau jos išmokytas, bet gavau Jėzaus Kristaus aprėiškimu* (*Gal 1, 11-12*). Ir vėl Paulius pabrėžia ypatingą savo apaštalybės statusą. Tas statusas iš tiesų nepaprastas: *Bet nors ir mes patys ar angelas iš dangaus imtų jums skelbti kitokią evangeliją, negu esame jums paskelbę, - tebūnie prakeiktas* (*Gal 1, 8*).

Pabrėžtina, kad tiek Pauliaus laiškuose, tiek laiškuose, parašytuose jo mokinių, puikiai orientuojamasi, kas yra tikras Jėzaus apsiereikšimas ir kas yra ekstazė arba menkavertis regėjimas. Apaštalų darbų 9 skyriuje pasakojama, kaip Jėzus asmenišką manifestacijos būdu pašaukė Paulių savo apaštalu. Toje pačioje knygoje randame pakartotinius šio pašaukimo aprašymus (22 ir 26 skyriuose). Tuo tarpu kiti tekstai visiškai skirtingai kalba apie "dvasios pagavą" arba ekstazę¹³. Laiškas Kolosiečiams net kritikuoja paviršutinišką misticizmą, angelų garbinimą ir tuščius regėjimus (plg. *Kol 2, 18*).

Taigi, mes norime pabrėžti, kad Paulius nebuvo naivuolis. Jis puikiai suvokė, kad tik betarpiškos Jėzaus manifestacijos dėka jis tapo tikru apaštalu. Ir dar daugiau: jeigu Paulius nebūtų jautęsis pilnaverčiu apaštalu, tai kaip reikėtų paaiškinti jo drąsą viešai prieštarauti Petru (Kai Kefas atvyko į Antiochiją, aš jam pasipriešinau į akis, nes jis buvo nusižengęs (*Gal 2, 11*)). Pagaliau Apaštalų darbuose turime tiesioginį įrodymą, kad betarpiško Jėzaus regėjimo faktas apaštalų būryje buvo apaštalytės kriterijus. Kai iškilo

¹¹*Bibel-Lexikon*. - Leipzig: Herausg. von H. Haag. 1969. - S. 133.

¹²*La Resurrection du Christ et L'Exegese moderne*. - Paris, 1969. - S.

¹³Plg. *1 Kor 12* skyrių, kuriame daug kalbama apie dvasines dovanas ir *14* skyrių apie menkavertes dvasines dovanas.

klausimas, kas turėtų užimti Judo vietą, apaštalų kolegija samprotavo štai koku būdu: *Taigi vienam iš vyrų, kurie drauge su mumis vaikščiojo visą laiką, kol Viešpats Jėzus buvo tarp mūsų, pradedant Jono krikštą ir baigiant Jėzaus iš mūsų paėmimu, reikia kartu su mumis tapti jo prisikėlimo liudytoju (Apd 1, 21-22).*

Deja, mes neturime galimybės šiame straipsnyje panagrinėti labai sudėtingų evangelinių tekstų. Juk mums čia terūpi, ar Jėzaus prisikėlimas yra istorinio pobūdžio įvykis. Tad eikime prie seniausio liturginio himno, kurį mums pacitavo (ir išvertė iš aramėjų kalbos!) apaštalas Paulius. Tai *Fil 2,5-11* tekstas, parašytas apie 58 metus. Štai jis:

Būkite tokio nusistatymo kaip Kristus Jėzus.

Jis, turėdamas Dievo prigimtį,

godžiai nesilaikė savo lygybės su Dievu,

bet apiplėšė pats save,

priimdamas tarno išvaiždą

ir tapdamas panašus į žmones.

Jis ir išore tapo kaip visi žmonės;

jis nusižemino tapdamas klusnus iki mirties,
iki kryžiaus mirties.

Todėl ir Dievas jį išaukštino

ir padovanojo jam vardą,

kilniausią iš visų vardų,

kad Jėzaus vardui priklauptų

kiekvienas kelis danguje, žemėje ir po žeme

ir kiekvienos lūpos

Dievo Tėvo šlovei išpažintų:

Jėzus Kristus yra Viešpats!

"Mysterium Salutis" veikalas šiam tekstui paskyrė ypatingą dėmesį; pabrėždamas, kad tai seniausias išsamus kristologijos išpažinimas Jeruzalės (!) ir, greičiausiai, Antiochijos bažnyčiose. "Tai pirmas apčiuopiamas kristologinės sintezės paveikslas, kadangi jis aiškiai paliudijo tris Kristaus būvio lygmenis: jo preegzistenciją, jo žemiškąjį statusą ir jo povelykinį išaukštinimą"¹⁴.

Pirmas teksto privalumas - tai jo tradicijos aiškumas. Filologui nekelia abejonės, kad Paulius čia pateikia ne savo kūrinį, bet Jeruzalės, vadinasi žydų bendruomenės, himną, naudotą pirmomis Bažnyčios atsiradimo dienomis. Tai paprasčiausiai įrodo *hapakslegomena* (vienkartiniai terminai) ir semitinės

idiomos - aiškiai paraidiški vertimai iš aramėjų kalbos, visiškai svetimi graikišką išsilavinimą gavusiam Pauliui. Štai keli Pauliaus raštijai visiškai svetimų sąvokų pavyzdžiai: μορφή (prigimtis, forma), ἀρχιμός (grobis), ἴσος (lygus, tolygus), ὑπερυψῶν (ypatingai išaukštinti), καταχθόνιος (požeminis), nepauliškai pavartotas Jėzaus adresu žodis δοῦλος (plg. Pauliaus terminą διάκονος - "tarnas" *Rom 15, 8; Gal 2, 17*), negraikiškos idiomos, kaip antai ἀρχιμόν ἡγεῖσθαι τι ("godžiai nesilaikyti savo lygybės su Dievu", faktiškai: "godžiai žiūrėti į Dievą, siekiant užgrobti jį"), ἐαντὸν ἐκένωσεν ("apiplėšė pats save", faktiškai "ištuštino patį save"), εὐφροδὲς ὡς ἄνθρωπος ("tapo kaip visi žmonės", pažodžiui: "buvo atrastas kaip žmogus").

Šie neginčijami duomenys leido egzegetams suvokti, kad liturginis tekstas yra vertimas aramėjiško himno, kurį Paulius neabejotinai perėmė iš Jeruzalės krikščionių apeigų ir kurį pritaikė greičiausiai Antiochijos krikščionių Bažnyčiai. Šis atradimas ypač svarbus istorikui: tai įrodymas, kad netrukus po Jėzaus prisikėlimo žydų bažnyčia, sekdamą žydų liturginėmis giesmėmis, jau sukūrė kenčiančio Dievo tarno išaukštinimo giesmę¹⁵. Ypatingas nuopelnas čia priklauso protestantų egzegetui E. Lohemeyerui ir Bultmanno mokiniui Ernestui Kaesemannui¹⁶. Itin reikšmingas P. P. Levertoffo vertimas, kurį mokslininkas atliko iš graikų kalbos į aramėjų kalbą, parodydamas, kaip nerangios idiomos tinka aramėjų tekstui ir kokia yra originali šešių posmų himno poetinė sąranga¹⁷. Taigi mokslininkams pasisekė nustatyti, jog 35-40 metais žydų liturginė tradicija sužydėjo tame pačiame mieste, kur vos prieš kelis metus buvo nukryžiuotas Jėzus! Ir tame pačiame mieste jau buvo viešai pašlovintas jo prisikėlimas!

Tegu skeptikai paskaito Juozapo Flavijaus (37-100) knygas "Apie žydų karus" arba "Autobiografiją" ir pamėgina pajusti, kokia galinga ir aktyvi Jėzaus laikais buvo tiek romėnų, tiek žydų administracija. Įdomu, kaip jie paaiškintų, kodėl tokiomis sąlygomis pirmą Sekminių dieną net trys tūkstančiai žydų priėmė viešą krikštą? Kodėl iškilmų dieną ne vienas kitas, bet šimtai Jėzaus mokinių (plg. *Apd 1, 15*) Jeruzalės šventykloje skelbė Jėzų prisikėlusį iš mirties? Kaip gi

¹⁴Mysterium Salutis. Bd. 3/1.-S. 309.

¹⁵Ten pat, p. 310 ir t.

¹⁶Kaesemann E. *Exegetische Versuche und Besinungen*. - Berlin, 1968.

S. 11-56.

¹⁷Martin R. P. *The Form - analysis of Philipians 2,5-11*. / *Studia Evangelica*. - Berlin: Akademie Verlag, 1964. - Vol.2.-S. 613-614.

Petras galėjo viešai tvirtinti: *Tą Jėzų Dievas prikėlė, ir mes visi esame šito liudytojai (Apt 2, 32)?*

Ir svarbiausia: pirmieji Jeruzalės krikščionys savo apeigose ne tik praktikuoja Jėzaus išaukštinimo aklamaciją, bet ir kulto formomis pripažįsta Jėzui dievišką didybę. Visa tai staiga (35-40 m.) atsiranda griežto monoteizmo aplinkoje! Ten, kur romėnai nedrįso garbinti savo stabų ar jų atvaizdų! Jeigu krikščionybė nebūtų tapusi masine, ją būtų bematant nušlavę nuo žemės veido.

Baigdamas noriu pabrėžti du dalykus, dvi išvadas.

1) Nors mes pasinaudojome tik maža Naujojo Testamento medžiagos dalimi (Pauliaus laiškais ir šiek tiek Apaštalų darbais), jos užtenka įrodyti, kad Jėzaus prisikėlimas - iš tiesų istorinis įvykis.

Mūsų panaudoti šaltiniai turi neabejotiną istorinę vertę. Pauliaus veikalo datos ir Apaštalų darbai gali būti sugretinti su pasaulietiniais istorijos šaltiniais (pvz. turime Delfuose atrastą stelą, kuri kalba apie Galijoną (Senekos brolių), kuris Korinte svarstė Pauliaus bylą 51/52 m.; turime pasaulietinių šaltinių apie Erodą ir jo įpėdinius, pagaliau - pirmųjų amžių pagonių ir krikščionių rašytojus).

Šiame darbe mes priminėme, kad Pauliaus tekstai (žinoma, ir *Apt*) liudija, kad jis buvo puikiai išsilavinęs, puikiai išmanė įvairius mistinius reiškinius. Turėdamas tokį išsilavinimą, jis labai radikaliai aukština savo apaštalinį pašaukimą ir jo teises, nes identifikuo-

ja jo pagrindą - prisikėlusį Jėzų. Jo evangelija privaloma be jokių išlygų. Jis kalba kaip gavęs įgaliojimus iš paties Dievo. Jis savo apaštalinį statusą pagrindžia apaštalinio pašaukimu: *Ar aš ne laisvas? ar aš ne apaštalas? argi nesu regėjęs mūsų Viešpaties Jėzaus? (1 Kor 9, 1).*

2) Teologai turėtų būti labai kuklūs. Kokia teise jie riečia nosį, iškeldami nevykusias abejones: ar Jėzus suvokęs savo dievybę, ar žinojęs, kokia kryžiaus prasmė, ar išvis supratęs, kas yra išganymas? Argi jie būtų išmintingesni už Jėzų, ar jo apaštalą Paulių? Juk panašūs klausimai liudija naivia puikybę: teologas iš aukšto svarsto, ar Jėzus supratęs savo gyvenimo prasmę!

O dėl psichologijos (turime galvoje regėjimus, ekstazes, haliucinacijas ir t. t.), tai visi kritikai turėtų padėję ranką ant širdies išpažinti: mes dar nieko rimtai neišmanome! Pvz., koks ryšys tarp genetinio paveldo ir sąmonės? Didžiausias psichologas Karlas Gustavas Jungas buvo toks kuklus, išpažindamas, kad neturįs tikslių mokslinių sprendimų apie sąmonės sandarą ar archetipus. Jis atvirai naudojasi romantinės literatūros sąvokomis (*animus, anima, antrininkas, ščėšelis, kaukė* ir t. t.), norėdamas tik nurodyti išgyvenimų kokybę. Taigi, basakojai broliai teologai, būkime kuklesni. Verčiau ieškokime tikslių datų, svarbių šaltinių, pasimokykime loginės analizės, semantikos ir kitų naudingų mokslų...

SUGRĮŽIMAS TĖVIŠKĖN

ARŪNAS JANKAUSKAS

Martino Heideggerio supratimu, paaiškinimas yra mąstymo pokalbis, nurodantis istorinį ypatumą. Idant paaiškėtų gryoji eilėraščio eilėraštybė, kiekvieną pokalbį reikia pradėti nuo paaiškinančios kalbos ir jos mėginio sulaužymo, t. y. kiekvienas pokalbyje turi rasti savą kalbą.

Kaip atrodo šis pokalbis Heideggerio straipsnyje "Sugrįžimas tėviškėn pas artimuosius"?

Pokalbis susideda iš trijų momentų: Aš kalbu su Tavimi apie Tai, t. y. Aš, Tu ir Tai.

Heideggeris pradeda nuo Tai. Pokalbis vyksta, remiantis Hoelderlino eilėraščiu, kuriame kalbama apie sugrįžimą tėviškėn.

Kas gi yra ši tėviškė ir kaip į ją sugrįžti? Ją sudaro ištikimi žmonės ir daiktai. Tačiau jų ištikimybė dar nereiškia buvimo. Jie dar slepia savybę (*das Eigenste*). Grįžti tėviškėn dar nereiškia ją atgauti. Ją atgauname, pasiekę uždara žmonių ir daiktų savybę. Todėl parvykusysis į tėviškę dar tebėra ieškantysis. Bet ieškinyš jam jau pasitaikė. O "rasti" reiškia radinį gauti sau, idant gyventum jame kaip savame.

Tėviškės savybė yra siuntos lemtis (*das Geschick einer Schickung*), t. y. istorija (*die Geschichte*). Bet siuntoje savybė (*das Eigene*) nepasisavinama. Ji dar užsilaiko. Tai, kas siuntos lemties jau padovanota ir vis dėlto tuo pačiu metu neišlaikoma, reiškia taupybę (*das Gesparte*).

Sugrįžimas tėviškėn yra džiugybė (*das Freudige*). Džiugybė visiškai niekuo nesiskiria nuo eilėraštybės. Eilėraštybėje yra nudžiuginantybė (*das Erfreute*) ir drauge savidžiuginybė (*das Sichfreuenden*).

Eilėraščio kūrimas yra radimas.

"Džiugybė" yra susijusi su giedrybe, arba "linksmybe". Džiugybė turi savo esmę giedrybėje,

kuri pragiedrėja. Pati giedrybė visų pirma pasirodo nudžiuginybėje (*das Erfreuede*). Pragiedrėjimas viską nušviečia, suteikia bet kokio daikto esmei erdvę, kurioje bet koks daiktas, santūrus savo esme, stovi giedrybės spindesyje kaip rami šviesa. Tėviškėn grįžtančiam poetui šviečia nudžiuginybė.

Giedrybė nėra joks objektas (*Gegen-stand*) ir vis dėlto nėra niekas.

Džiugybėje jau viešpatauja labinimas (*der Gruf*) to, kas pragiedrėja. Bet kas perduoda giedrybės labinimą yra pasiuntiniai, *ἄγγελοι*, "angelai". Todėl palabin-damas sutinkamą tėviškės džiugybę, poetas kviečia "sugrįžti tėviškėn" "namų angelus" ir "meto angelus".

"Namai" reiškia erdvę, kuri įerdvina tai, kame žmonės gali būti kaip "namie", o šitaip - ir savo lemties savatyje. Ši erdvė padovanoja nepalietą žemę, o žemė įerdvina tautas jų istorijos erdvėje. Žemė pragiedrina "namus". Tad pragiedrinanti žemė yra pirmas "namų" angelas.

"Metas" įrėmina laikus, kuriuos mes vadiname metų laikais. "Meto" laikai padovanoja giedrybės kaitoje žmogui valandą, kuri pamatuoja jo istorinę buveinę "namie". "Metas" perduoda savo labinimą šviesos žaisme, kuris atsiranda dėl metų laikų kaitos. Pragiedrinanti šviesa yra pirmas "meto angelas".

Pažvelkime į tai, ką jau žinome. Grįžimas tėviškėn fiziniu požiūriu dar neduoda tėviškės kaip tokios. Tam reikia pasiekti uždarytą žmonių ir daiktų savybę. Fizinis atvykimas lieka ieškojimas. Tačiau mes visada jaučiame, kad ieškinį jau buvome radę. "Rasti" reiškia radinį gauti sau, kad gyventum jame kaip

ARŪNAS JANKAUSKAS (g. 1962) baigė Baltarusijos Valstybinį universitetą, filosofijos specialybę. Šiuo metu gyvena ir dėsto Kaune.

Domisi Martino Heideggerio filosofija. Šis straipsnis - mėginimas vieną Heideggerio tekstų (*Heimkunft/An die Verwandten*) persakyti lietuviškai.

savame. Tėviškės saviausybe yra istorija. Istorija suprantama ne kaip tam tikra įvykių eiga, bet kaip siuntos lemtis, t. y. tai, ką kiekvienas žmogus asmeniškai gauna iš lemties. Bet kame yra siuntimo savatybė, mes dar nežinome, t. y. neįsavinome. Tai, kas jau padovanota ir niekaip neišsakoma, yra taupybė. Grįžti tėviškėn visada yra džiugu, t. y. sugrįžimas tėviškėn yra džiugybė. Eilėraštinis rašomas džiugioje būsenoje. Iš čia džiugybės ir eilėraštybės ryšys. Drauge eilėraštinį galima rašyti, kai kažin kas yra randama. "Džiugybė" visada susijusi su giedrybe. Giedrybė pasirodo tame, kas nudžiugina, t. y. nudžiuginybėje. Pragiedrojimas viską nušviečia, suteikia erdvę bet kokio daikto esmei.

Mes dar negalime nieko pasakyti, kas yra giedrybė (ji nėra joks objektas.), bet ji nėra niekas. Giedrybė labina mus angelų dėka. Angelai esti:

a) "namų" - vietos simbolis, tiesiogiai susijęs su nepaliesta žeme (transcendentine prasme). Jie pragiedrina tėviškės vietą - pragiedrinanti žemė.

b) "meto" - laiko simbolis, tiesiogiai susijęs su metų laikais (žiema, pavasaris, vasara, rudenis), kurie yra šviesos žaismas, t. y. kinta giedrybė. Tai duoda tam tikru metu valandą vietai ("namams") išmatuoti istorinio laiko atžvilgiu - pragiedrinanti šviesa.

Taigi kalbant apie Tai, išaiškėja, su kuo yra kalbama. Kol kas galima pasakyti, kad Tu vaidmenį kol kas čia atlieka giedrybė, džiugybė ir eilėraštybė.

Žvilgterėkime toliau į Heideggerio tekstą.

Abu, Žemė ir šviesa, "namų angelai" ir "meto angelai", vadinami "išlaikančiais" (*die "Erhaltenden"*), nes jie kaip labinantys parodo giedrybę, kurios vaiskume (*Klarheit*) buvo išsaugota gyvastinga (*heil*) daiktų ir žmonių "prigimtis" (*Natura*). Ką išsaugojo gyvastis, savo esme yra "tėviškiška".

Pasiuntiniai labina iš giedrybės, kuri viskam leidžia būti tėviškiškam. Pateikti tėviškumą yra tėviškės esmė. Tėviškiška jau yra sutikta džiugybėje, kurioje giedrybė pirmiausia apsirėškia.

Angelai, giedrybės pasiuntiniai, pasirodo tik tada, kai yra poezijos kūrėjų. Kas yra Tas, kuriam vertingas poetinis sakymas, Tas, kuris gyvena giedrybėje?

Kalnų viršūnės (jos yra žemės kraštutiniai pasiuntiniai) stūkso šviesoje, prieš "meto angelą". Todėl šios viršūnės yra "laiko viršūnės". Virš šviesos švyti

giedrybė grynajame pragiedrojime, be kurios nebūtų įerdvinta šviesos skaista (*die Helle*). Didybė "virš šviesos" yra pati spinduliuojanti prošvaistė. Grynoji šviesybė įrėmina kiekvienai "erdvei" ir kiekvienam "erdvėlaikiui" atvertybę ir šitaip suteikia "giedrą" (*die Heitere*). Giedra yra visų pirma vaiskumas (*claritas*), kurio skaistoje glūdi visa vaiskybė (*Klare*), didingumas (*Hoheit*), kurio griežtume yra visa didybė, ir nusiteikimas (*Frohheit*), kurio žaisme visa atsida-vybė (*Freigeloeste*) švytuoja. Giedra visa išlaiko ir turi gyvuojančiajame ir šventajame. Giedra švyti pirma-pradiškai. Ji yra šventybė (*das Heilige*). "Didžiausybė" ir "šventybė" poetui yra Tas Pats - "giedra". Ji lieka kaip visos džiugiausiojo džiugybės kilmė. Džiugiausiam pasiekiamas grynas pragiedrojimas. Čia "aukščiausiajame" gyvena "didis", kuris yra, kas jis yra, kaip "šventųjų spindulio žaismo" nudžiugtis (*der Er-freute*): džiūgis (*der Freudige*). Skaisčios giedros dėka jis "atveria daiktus jų nudžiuginantybės esatyje". Didžios giedros dėka džiūgis leidžia žiojėti tamsiausiai gelmei jo šviesybėje. Kas būtų gelmė be prošvaistės? Džiūgis yra visos nudžiuginantybės "tėvas". Jis, kuris gyvena giedroje, yra didis. "Didis" reiškia "eterį".

Eterio ryšys su oru akivaizdus. Todėl oruojantis "oras" ir švytinti "šviesa" ir su ja žydingi "žemė" yra "vieninga trejukė", kurioje giedra giedrijasi ir džiūgiui leidžia pasirodyti ir džiugybėje žmones labinti.

Džiūgis ir džiugūs pragiedrojimo pasiuntiniai, eterio tėvas ir namų angelai, žemė ir meto angelai, šviesa, sau neįstengia nieko. Jie pradeda kažką reikšti tik apie tai prabilus poetui.

Ką dar sužinojome? Daiktų ir žmonių "prigimtis" yra išlikusi giedrybės vaiskume. Ši gyvastis ir prigimtis ir yra tėviškė. Štai kodėl tėviškė yra jau rasta. Prigimtis yra visada su mumis, bet kas tai yra, pasakyti sunku.

Kieno yra tie pasiuntiniai? Kas gyvena giedrybėje?

Kalnų viršūnėse susitinka žemė ir šviesa. Susitikimo vietoje atsiranda istorinis laikas. Gyvenantis giedrybėje esti virš šviesos. Virš šviesos (istorinio laiko) yra spinduliuojanti prošvaistė. Grynosios šviesybės dėka erdvė ir laikas įgauna atvirybę (*das Offene*), ir taip suteikiama giedra.

Kas yra giedra, labai puikiai aprašyta pačiame tekste.

Giedra yra "didžiausybė" ir "šventybė". Čia gyvena

“didis”, kuris nudžiugina, t. y. džiūgis. Didis yra džiūgis, nes jis nudžiugina. Didis reiškia eterį, t. y. orą.

Vieninga trejukė yra Tas, su kuriuo poetas kalba. Tas vis dėlto susideda kylančia tvarka iš dviejų dalių. Iš pradžių švytinti “šviesa” ir žydinti “žemė”, o paskui oruojantis “oras”.

Sustokime kol kas šioje vietoje, nes tolesnis tekstas patikslina, ką jau žinome.

Žemė ir šviesa, “namų” ir “meto angelai” klajonėse vadinami “dievais”.

Dievai yra pragiedrinantieji, jie perduoda pragiedrėjimo labinimą, kurį siunčia giedra. Giedra yra labinimo, t. y. angeliškybės esmės pagrindas, kuriame yra dievų saviausybė.

Tėviškėn grįžtantis klajūnas yra dievų esmėje, t. y. džiūgyje patyręs. Šis klajūnas yra poetas.

Poetas turi giedrą skaisčiame žvilgsnyje.

“Namų židiny”, t. y. motiniškoji žemė, yra

pragiedrėjimo ištaka.

Tėviškė gyvena arti ištakos.

Grįžimas tėviškėn yra sugrįžimas prie ištakos artumo.

Artumas ištakai yra paslaptis.

Mes saugome paslaptį kaip paslaptį, nežinodami, kas ji yra.

Artumas ištakai yra tausojantis artumas. Jis atlaiko džiugiausiąjį. Jis išsaugo ir išlaiko tai atvykstančiajam, o šis ilgiau nebelaiko džiugiausiojo, bet leidžia jam kaip išlaikytam pasirodyti. Artumo esmėje įvyksta paslėptas tausojimas. Kadangi jis tausoja artybę, paslaptis yra artumas džiugiausiajam. Poetas žino, kad jis įvardija sutausoto artumo radinį. Jis sako tai, prieš ką šiaušiasi intelektas. Jei jis sako, kad norint, kad kažkas būtų šalia, jis turi tuo pačiu metu būti toli, tai reiškia, kad pažeidžiama įprasto mąstymo pagrindinė taisyklė, t. y. prieštaravimo dėsnis, arba kad žaidžiama tuščiais žodžiais, arba mąstoma kažkas išmatuota.

Poetas, vargais negalais išnešęs tausojančio artu-

Algimantas Švėgžda. xxx. 1989. Ofonas. 7,4 x 11,3 cm Viktoro Liutkaus nuos. Juozo Griekienio reprodukcija.

mo paslapties žodį virš savęs, turi pats kristi į žodį.

“Kvailai kalbu aš.” Bet jis vis dėlto kalba. Poetas turi kalbėti, nes:

“Tai yra džiaugsmas”.

Pradinė džiaugsmo esmė yra tėviškėjimas (*Heimischwerden*) ištakos artume. Todėl šitame artume artinasi labinantis pragiedrėjimas, kuriame pasireiškia giedra. Poetas ateina tėviškai (*heim*), drauge jis ateina prie ištakos artumo. Poetas eina į artumą, tuo pačiu metu jis sako artumo artybei paslaptį. Jis sako ją, ir drauge kuria džiugiausiąją. Kūryba poetui ne tik duoda džiaugsmą (*eine Freude*), bet ir yra džiaugsmas, pragiedrėjimas, nes kūrybą sudaro pirmas parėjimas tėviškėn (*Heim kommen*).

Kurti reiškia būti džiaugsme, kuris apsaugo žodyje artumo džiugiausiajam paslaptį. Džiaugsmas yra poeto džiaugsmas. Poeto džiaugsmas yra žinojimas to, kas visame džiūgyje, kurį jau sutiko, labina džiūgybę, drauge yra tausojamas žinojimas. Šitaip tausojantis artumas džiugiausiajam liktų apsaugotas; poetizuojantis žodis turi rūpintis, kad džiūgyje nebūtų paskubėta ir prarasta, kas iš jo labina, bet labina kaip tausojantis. Taip atvyksta rūpestis, nes džiugiausiojo savitausios artumos apsauga turi būti rūpinamasi.

Todėl poeto džiaugsmas iš tiesų yra rūpestis dainiaus, kurio dainavimas saugo džiugiausiają kaip tausą ir tausojančiame artume leidžia arti būti ieškiniui.

Liūdesys, prarajos dėka atskirtas nuo pliko niūrumo, yra džiaugsmas, kuris pragiedrėjo džiugiausiajam, kadangi jis dar tausojasi ir dvejoja.

Didis, apsigyvenęs šventybės giedroje, yra šalia viduje tausojančio artumo, kuriame tėviškėja taupus poeto džiaugsmas.

Poetiškai įvardyti reiškia pačiam didžiam leisti pasireikšti žodyje.

Turbūt kartais “šventybė” gali būti įvardijama ir iš jos “pragiedrėjimo” pasakomas žodis. Bet šie “šventi” žodžiai nėra jokie įvardijantys “vardai”:

“...stinga šventų vardų.”

Pasakyti, kas yra Jis pats, gyvenęs šventybėje, stinga įvardijančio žodžio. Tam dabar lieka poetinis “dainavimas”, nes stinga tikrojo įvardijančio žodžio; lieka bežodė daina - “stygų žaismas”. “Stygų žaismas” - tai baisiausias vardas besirūpinančio dainiaus dvejojančiam dainavimui.

Nors šventybė pasirodė, bet Dievas lieka toli. Tausojančio radinio laikas yra amžius, čia stinga Dievo.

Dievo “stygis” yra “šventųjų vardų” stygiaus pagrindas. Vis dėlto radinys kaip tausojantis radinys yra arti, ir dangiškųjų artybėje labina stigidantis Dievas. Todėl “Dievo stygis” nėra koks nors trūkumas.

Poetui rūpi viena: be baimės prieš bedieviškumo regimybę likti artimam Dievo stygiui ir paruoštame artume stygiui laukti, kol iš artumos stokojamam Dievui suteikiamas pradinis žodis, kuris įvardija didį.

Poeto pašaukimas yra sugrįžimas tėviškėn, jo dėka tėviškė paruošiama kaip artumo kilčiai kraštas. Tausojančio artumo džiugiausiajam paslaptį saugoti ir saugant ją išrutulioti yra sugrįžimo tėviškėn rūpestis.

Reikia mokytis apmąstyti tausojančio artumo paslaptį. Tik tokiaime mąstyme susidaro apmąstybės (*der Bedachtsame*), kurios neskubina taupaus ir poezijos žodyje apsaugoto radinio. Iš apmąstybių kantrybės atsiranda lėtybės (*die Langsame*). Apmąstybės ir lėtybės yra rūpestybės (*die Sorgsame*). Rūpestybės yra, nes jos apmąsto eilėraštybę poezijoje, dainiaus rūpestis atsisuka į tausojančio artumo paslaptį. Kas vieningai atsidavė savastybei (*das Selbe*) ir rūpestingai klauso rūpestingo sakymo, yra poeto “artimieji”.

Šis sugrįžimas tėviškėn yra vokiečių istorinės esmės ateitis.

Vokiečiai yra kūrybos ir mąstymo tauta.

Rūpestybės mąstymas, drauge mąstant kuriamą taupančio artumo paslaptį, yra “poeto prisiminimas”.

Poetiško žodžio supratimas kiekvienam yra galiomybė pasiūtu būdu sugrįžti tėviškėn.

Tekste paminimas Dievas. Dievas yra tas, kuris dažnai painiojamas su angelais. Taigi aiškėja, kad poetas turi kalbėtis su Dievu, bet jo nepainioti su angelais. Kas yra Dievas, ncapibrėžiama. Nurodomas tik jo ryšys su angelais ir giedra.

Tėviškės simbolis yra “namų židinys”, t. y. pragiedrėjimo ištaka. Grįžti tėviškėn (į prigimtį) reiškia grįžti (priartėti) prie prigimties pradžios. Artumas prigimties pradui yra paslaptis. Ji nėra koku nors būdu charakterizuojama, tačiau ji visada su mumis. Ji amžinai yra paslaptis ir reikalinga mūsų buvimui, kaip tokia. Šis artumas turi būti tausojantis. Tada mes galime at-laikyti džiugiausiają, t. y. Tą, kuris gyvena giedroje. Poetas jį parodo kaip išlaikytą, t. y. taupų. Tai padaryti galima tik prieštaraujant gamtamokslinio

mąstymo taisyklėms, tačiau tai padaryti būtina. Tai yra džiaugsmas.

Paslaptį išsaugoti galime tik taupaus žodžio dėka. Žodis turi rodyti, kas yra toli ir drauge arti. Reikia rūpintis paslaptimi, kuri yra arti-tolima. Rūpestis yra savotiškas liūdesys, bet ne plikas niūrumas. Tai toks liūdesys, kuris kartu yra džiaugsmas.

Šis arti-toli esantis yra didis. Tam įvardyti stinga šventų vardų, t. y. kalbėti apie tai stinga žodžių. Tai tylą, ypatingą tylą, arba "stygų žaismas".

Čia paaiškėja ir galutinis momentas, liečias Tai. Visą laiką buvo mėginama kalbėti apie Dievą. Mes turime reikalą su šventybe. O kur Dievas? Ir čia Heideggeris pabrėžia, kad nereikia Dievo stygiaus laikyti

tragišku, t. y. kad tai nėra trūkumas. Atvirkščiai, vis ieškoti Dievo - tai didžiausia gėrybė.

Taigi du pokalbio momentai yra aiškūs: Aš - poetas, Tai - Dievas (prie kurio mes artėjame nepriartėdami ir geriausiu atveju kalbamės su trejuko). O kur Tu?

Šis Tu yra poeto "artimicij". Jie turi apmąstydami ir neskubėdami rūpestingai kalbėtis apie Tai.

Tie "artimieji" - vokiečiai. Vokiečiai Hoelderlinui yra ateities tauta, bet ne toji, su kuria jis susiduria. Tą patį momentą pabrėžia ir Heideggeris.

Tarp tų "artimųjų" ir mes galime patekti, jei suprasime poeto žodį.

ANTRININKAS

ØIVIND BOLSTAD

Firmos vyresniajam kurjeriui Simonui Hameriui šiemet sukaks šešiasdešimt. Tai nemaža pasako apie jo kaip biznio žmogaus sugebėjimus. Simono Hamerio istorija maždaug tokia: jaunystės metais jį tiesiog užgožė šefo sūnėnai, pusbroliai ir pusbrolių pusbroliai bei kitokie mėgėjai iškilti, buvę už jį atkaklesni. Šitaip jis tapo savotiška firmos inventoriaus dalis - su menka alga. Jaunesnieji irgi jau žengė per jį ir galėjo nebijoti, kad jis bandys daryti ką nors prieš. Jis buvo tiesiog nepajudinamai ramus ir niekada nesileisdavo išvedamas iš kantrybės. Simonas Hameris turėjo dar vieną gerą savybę: su pačiu konsulu jis šnekėjosi lygiai taip pat, kaip ir su jauniausiu firmos mokiniu. Daugiau kuo didelėje firmoje jis, galima sakyti, neišsiskyrė. Tik atėjus rudeniu, šeštadieniais jis būdavo dienos didvyris. Dabar kaip tik irgi buvo ruduo. Hamerio mįslė tokiu metu firmoje būdavo tokia pat aktuali, kaip ir prieš dvidešimt metų; mat rudenį Hameris pradėdavo keliauti.

Konsulas Lundas perėjo kurjerių kambarį, sustojo palei Hamerio pultą ir paklausė:

- Na, Simonai, tai kur trauksi šiandien?

Prokaristas ir kontoros tarnautojai pašaipiai išsiviepo.

Simonas Hameris ramiai padavė prie stalo sėdinčiam berniokui šūsnį laišką, pasižymėjo kažką popieriaus lape, gulėjusiame priešais, pasigrėžė truputį, kad galėtų pažvelgti konsului tiesiai į akis, atsikrenkštė ir sausai atsakė:

- Šiandien manau nukakti gana toli.

- Tikrai, Simonai? Negali būti!

Konsulas nusijuokė. Tai buvo nuoširdus juokas,

tačiau jautri ausis jame būtų pajutusi tam tikrą nepasitenkinimo gaidelę.

- Tai perduok nuo manęs labų dienų Kinijos imperatoriui, jeigu sutiksi, - pasakė Lundas ir vėl nusijuokė.

- Gerai, - sutiko nė nemirktelėjęs Simonas ir kažką užsirašė priešais gulėjusiame popieriaus lape.

Konsulas nuėjo šalin.

Simonas Hameris pakėlė akis į laikrodį. Buvo penkiolika po dviejų. Prie stalo sėdintis berniukas stengėsi iš paskutiniųjų, kad laiku baigtų darbą. Patalpa po truputį tuštėjo, ir galiausiai Simonas Hameris liko vienas. Tada jis atsistojo, pasiražė, iškėlęs rankas virš galvos, ir giliai kelis kartus įkvėpė. Lietus barbeno į langus. "Puikus oras", - pagalvojo Simonas Hameris, nusimetė nuo pečių nudyžtą satininę palaidinę, pakabino ją į spintą ir apsilviko mėlyną švarką. Su juodu kaklaraiščiu, aukšta stačia apyakle ir plačiais baltais rankogaliais jis buvo panašus į mokytoją arba kiusterį, o gal net į vidutinį ministerijos valdininką. Kietą skrybėlę ir juodas paltas dar labiau sustiprino tokį įspūdį. Simonas Hameris patenkintas pasisukiojo priešais veidrodį, paėmė juodą lagaminą (kuris kainavo pusę jo mėnesio algos ir viso mėnesio pietus), paėmė lazda ir išėjo į ekspeditorių kambarį. Tenai dar sėdėjo keli skyrių viršininkai ir rūkydami šnekučiaavo. Jie vienu metu nutilo ir sužiuro į Simoną, kuris mandagiai kilstelėjo kietą skrybėlę ir pasakė "viso geriausio" kaip koksai viršininkas valdiniam.

- Na, jau tas Simonas! - Larsenas piktai nusijuokė.

- Kiekvieną šeštadienį jis visus pasiunčia po velnių. Konsului geriau neišeitų tas skrybėlės pakėlimas, kaip

ØIVIND BOLSTAD (1905-1978) - norvegų prozininkas, poetas, dramaturgas. Lankė prekybos mokyklą Bergene, kurį laiką dirbo kontoros tarnautoju, vėliau atsidėjo kūrybai. Parašė romanus "Auksinės grandinės" (1945), "Įtampos šalis" (1945), "Spekuliantas" (1947), "Raudonoji begonija" (1947), "Senojo Vinkelio testamentas" (1949), trilogiją "Mirties tango" (1967), "Apasionata" (1968), "Juodosios mišios" (1970). Išleido

novelių rinkinius "Juokdarys iš Toskos salos" (1955), "Apsakymai ir pasakėčios" (1966). Prozoje vyrauja istorinė ir visuomeninė tematika, kritikuojamos individualybę niveliuojančios socialinės struktūros.

Spausdinau novelę iš rinkinio "Pažintis" ("Erkundungen", Volk und Welt, Berlin, 1976). Iš vokiečių k. vertė Teodoras Četrauskas.

jam!

Knutsenas (daugelio vadinamas Knusenu) giliai užsitraukė ir lėtai išpūtė dūmus.

- Aš galvojau apie tai, - pasakė jis tada. - Simonas, savaitę visų mūsų vaikyta, šitaip gražina viską į vietas.

Larsenas, stovėjęs prie lango, šūktelėjo kolegoms:

- Eikit šen! Šiandien konsulas Simonas išsikvietė mašiną. Jūs tik pažiūrėkit. Po perkūnais, ar jūs bent ką suprantat?

Simonas jau buvo užkėlęs koją ant paminoš, paskui vėl ramiai, galima sakyti, aristokratiškai atsitiesė ir kažką pasakė šoferiui.

Šis užsidėjo kepurę.

Tada Simonas nuvažiavo.

Buvo ruduo. Žmonės skubiai ėjo gatvėmis abejingais veidais, kuriuose dar buvo žymūs vasaros džiaugsmas. O Simonui gyvenimas kaip tik prasidėjo. Prieš jį buvo ilgas ruduo, ilga žiema ir paskui pavasaris.

Mašina sustojo prie tabako krautuvės. Simonas išlipo ir įėjo vidun. Bertelsenas išėjo iš užpakalinio kambarėlio su rūkstančiu cigaru burnoje. Jis pagarbiai nusilenkė, pamatęs, kas pas jį atėjo, ir sparčiau žengė iki prekystalio likusius kelis žingsnius.

- Ko gi šiandien pageidausite, pone Hameri? - paklausė jis ir dar sykį nusilenkė.

Simonas Hameris įdėmiai apsidairė.

Mašina burzgė prie durų, Bertelsenas metė akį į šoferį, paskui vėl nukreipė žvilgsnį į Simoną Hamerį.

- Prašau duoti mažą pakelį tamsių cigarų, pakelį "De Reszke" damoms ir vieną "Tre Kronur" man.

Kol Bertelsenas vyniojo rūkalus, Simonas Hameris žengė žingsnį į šoną, pavartė žurnalus ir laikraščius, nerūpestingai kelis išsirinko ir be žodžių padavė Bertelsenui. Tas gražiai juos sudėjo krūvon, suskaičiavo, kiek kainuoja, ir pagarbiai paėmė pinigų.

- Iki pasimatymo ir laimingos kelionės, pone Hameri!

- Ačiū.

Simonas kilstelėjo jam būdingu mostu skrybėlę - mandagiai ir truputį rezervuotai, tačiau kartu nuoširdžiai.

Šoferis, jam įlipus, užtrenkė duris, įsėdo pats, ir Simonas Hameris nuvažiavo toliau.

Gatvės jam tą dieną buvo naujos, žmonės irgi

nauji, kaip svetimam mieste, o ir jis pats buvo pasikeitęs. Mašina vingravo, šoferis perspėjimai pypsėjo, kai kas norėdavo pereiti gatvę. Simonas Hameris važiavo toliau.

Pagaliau mašina pasuko prie vieno tiltelio ir sustojo. Nauji garsai apsupo Simoną Hamerį: girgždesys kranų, keliančių į laivus bagažą ir dėžes, viens kitam kažką aiškinančių krovėjų šūksniai, sunkvežimiai, atbulom važiuojantys prie laivų, jūrininkai, besiknibinėjantys ties krovniais, laivo karininko komandos ir nuo jūros pusės sklindančios išplaukiančių laivų sirenos.

Simonas Hameris išlipo iš mašinos ir ėmė kopti tilteliu į viršų, šoferis sekė jam pridurmui. Prityrusio keleivio žingsniu ir užtikrintai jis užlipo į paskuigalį, nusileido laipteliais į keleivių dėnį, greitai perėjo koridorių - šoferis visą laiką čia pat užpakaly - ir įžengė į saloną, kur buvo įsitaisęs pirmasis šturmanas su sąrašais. Šturmanas pašoko, padavė sunkią ranką su išstatuotu inkaru ir nuoširdžiai pasveikino Simoną Hamerį.

- Ak, kokie svečiai! - sušuko jis. - Sveiki, pone Hameri, sveiki! Tai bus puiki kelionė!

- Ačiū, pone šturmanai, malonėkite truputį palaukti.

Simonas Hameris atsilygino šoferiui, kuris paėmė pinigų, kilstelėjo prie kepurės ranką ir išėjo.

- Štai ir viskas, - pasakė Simonas ir trupučiuką pasiražė. - Ar daug šiandien keleivių?

Šturmanas metė akį į sąrašą.

- Ne, keli biznio žmonės iš anapus fiordo, daktaras Lervagas ir mokyklos direktorius Zanė iš Hamneso. Jūs, atrodo, jį pažįstate?

- O kaipgi! - sušuko Hameris, nuoširdžiai apsidžiaugęs. - Labai malonus žmogus!

Šturmanas tarsi pritardamas linktelėjo galva. (Jis galėjo pasakyti bet kokio kito žmogaus pavardę iš anapus fiordo, ir Simono Hamerio reakcija būtų buvusi tokia pati. Simonas Hameris pažinojo juos visus ir visus mėgo, - jis nė su vienu nebuvo pažįstamas tiek, kad galėtų pasakyti ką nors daugiau.)

- Jūs turbūt norėsit gauti tą pačią kajutę, kaip ir anąkart, - pasakė šturmanas taip, tarsi tai būtų savaime suprantama; jis vėl pažvelgė į popierius, pavartė juos, suieškojo pirštu reikiamą vietą, pasitrynė smakrą ir suraukė nosį.

- Pasirodo, rezervuota kažkokiam prekybininkui, na, bet nieko baisaus.

Šturmanas paėmė trintuką, ištrynė pavardę ir didelėmis raidėmis parašė: Simonas Hameris. Paskui atsistojo ir pažvelgė į koridorių.

- Šiandien žmonių ne per daugiausia, - pasakė jis, paėmė Simono lagaminą ir nuėjo pirma.

- Laba diena, pone Hameri, - iškišo galvą iš savo garų pilnos kamaraitės stjuardas. - Malonu matyti.

Simonas Hameris pasisuko į jį, stjuardas mechaniškai sustojo ir mandagiai laukė.

- Kaip gyvena mažoji Gudruna? - paklausė Simonas šaltai ir kartu su užuojauta.

- Puikiai! - džiaugsmingai atsakė stjuardas. - Ji vėl sveika kaip ridikas, o lėlės, kurią jai padovanojote, neišleidžia iš rankų nei dieną, nei naktį. Madam sako, kad ją išgydė jūsų lėlė.

- Malonu tai girdėti, - pasakė Simonas, subtiliai šypsodamasis. - Pažiūrėsim, gal surasim ką nors, kas lėlei suteiktų dar didesnės jėgos.

Simonas linktelėjo stjuardui ir nuėjo toliau. Už kelių žingsnių priešais pasirodė stjuardės. Ji linktelėjo ir tuo pačiu tūptelėjo, o Simonas pakėlė skrybėlę ir nusišypsojo, kai ji pasakė:

- Laba diena, pone Hameri.

- Na, čia, atrodo, viskas gerai. - Šturmanas pastatė lagaminą ir apžiūrėjo švarią, gerai sutvarkytą kajutę.

- Labai dėkui, pone šturmanai, - pasakė Simonas Hameris.

- Aha... jeigu kas, tai...

Šturmanas kilstelėjo ranką prie kepurės snapelio, atidavė pagarbą ir nuėjo.

Simonui Hameriui per praėjusį pusvalandį kažkas pasidarė. Jis jau ne kontoroje. Jis net nepažįsta vyresniojo kurjerio Simono, nieko nežino apie jokią kontorą, neprisimena nuobodžių ir vienodų savaitės dienų, kai jis kursuoja tarp kontoros ir savo kuklaus kambarėlio, į kurio sienas amžiams įsigėrę visokių valgomų dalykų kvapai. Dabar jis keliauja, ir kai kas vyksta. Anksčiau jis manė, kad kelionėje kažkas turi įvykti, laukė kažko konkrečiau, kažkokio išganymo - kelyje juk visko būna. Dabar jis žino, kad tai netiesa! Visas įvykis yra tiktai tai, kad kai kas vyksta, ir tasai įvykis yra ne atskiras ir ne paprastas, jis yra kažkoks visa apimantis: pats gyvenimas. Tai yra gyvenimas, kuris dabar pagriebia ir ima nešti Simoną Hamerį.

Kiek vėliau jis stovi ant keleivių denio ir stebi

krantinės šurmulį, gaubiamas kilnaus "Tre Kronur" kvapo. Mažas, diktas mokyklos direktorius Zanė pasirodo iš už tiltelio su nutrintu odiniu portfeliu rankoje.

- Užuodžiau, kad jūs čia, - meluoja jis švytinčiu veidu ir nieko neužsimena apie tai, kad šturmanas jam pasakė: - Ponas Hameris irgi plaukia.

Tačiau Simonas pats tai žino. Ir vis dėlto džiaugiasi labiau negu Zanė, tačiau nerodo to taip atvirai. Jisai pakelia skrybėlę (šis senamadiškas būdas išreikšti palankumą ir pagarbą Zanę truputį sutrikdo), ir Zanė greitai perima lietsargį į tą pačią ranką, kuri jau laiko portfelį, ir taip pat kilstelė skrybėlę.

- Nuoširdžiai džiaugiuosi, jus matydamas, mielas pone Zanė, - sako Simonas savo giliu, malonių balsu. - Maloni bus kelionė.

- Tai kas šiandien privertė palikti namus?

Zanė pastato krepšį ant denio, išsitraukia savo riestą pypkę ir prisikemša ją.

- Et, smulkūs šeimyniniai reikalai, - atsako Simonas mandagiai, tačiau labai nekonkrečiai.

Zanė daugiau ir neklausinėja. Abu vaikštinėja deniu pirmyn ir atgal ir stebi, kas aplink dedasi. Iš pypkės mėlynais kamuoliais virsta dūmai. Abu yra draugai, tokie, kaip įprasta tarp keleivių, geri draugai. Jie stovi prie turėklų ir žiūri, kaip atitraukiamas tiltelis. Krantinės personalas atkabina lynus, laivas smarkiai pasvyra į kitą pusę, pamažu išsilygina ir ima plaukti atbulas. Krantinė po truputį tolsta. Tenai, krante, Hameris tarp kitų mato vieną žmogų (jis nepažįsta jo), ir jam atrodo, lyg aiškiai matytų pavargusį jo veidą, tas žmogus, atrodo, eina kažkokiu jam griežtai nurodytu keliu iš kažkur arba į kažkur, eina miestu, kurį pažįsta kaip savo kišenę, kuriame nieko neatsitinka, kur viskas ir visa apskaičiuota ir šykščiai atseikėta. Hameris mato jį įsukantį į gretimą gatvę ir su užuojauta stebi jo pavargusią nugarą. Hameris nieko apie jį nežino, tai gal laimingiausias žmogus, tačiau Hamerio mintyse jisai yra pats Hameris: Simonas Hameris, kurį jis tik ką paliko.

Simonas jau nebe Simonas. Dabar jau tiktai Hameris. Mokyklos direktoriui Zanėi šita kelionė yra paprasčiausias plaukimas į namus. Simonui Hameriui tai irgi plaukimas į namus, tačiau visiškai kitoks.

Dabar abu stebi laivus, kurie atsiskiria nuo krantinės. Simonas Hameris visus juos pažįsta. Jis

nutuokia apie juos.

- Gal išgersi su manim prieš valgį puoduką kavos?

Hameris nelaukia, ką atsakys Zanė. Abu eina į rūkymo saloną. Hameris suduoda į skambutį. Pasirodo Kristofa su šaltu valgių sąrašu rankoje. Ji plačiai šypsosi ir parausta, kai Hameris jai linkteli kaip senai pažįstamai. Jis užsisako sumuštinį ir nerūpestingai pastumia valgiaraštį Zanei, kuris kruopščiai perskaito visus skanėstus ir pasirenka visiškai paprastą užkandį. Po kiek laiko Hameris atsistoja ir išeina į kajutę atsinešti - kaip jis sako - savo kelionės butelio. Jis yra didelis ir pilnas (kaip sako kiti, ne pats Simonas) puikaus konjako. Kai Hameris su savo kelionės buteliu grįžta atgal, šturmanas pabeldžia į kapitono kajutės duris, praveria jas per delną ir sako:

- Ponas Hameris šiandien yra laive, pone kapitone. Gal man už jus pabudėti?

Kiek vėliau į rūkymo saloną įeina tvirtas kapitonas Evensenas ir pasveikina "poną Hamerį", nusilenkdamas kaip pačiam garbingiausiam svečiui. O Simonas Hameris pakyla, pasitinka kapitoną išskėstomis rankomis ir sako:

- Paskutinįsyk tikrai smagiai praleidau pas jus laiką, pone kapitone. Gal išgersit stikluoką prieš valgį?

Kapitonas pasitrina rankas ir nusijuokia, linksmi kudakuodamas:

- Mielai!

Šviesiai geltonas gėrimas mirguliuoja taurėse. Zanė pakelia savąją priešais šviesą, pauosto.

Kapitonas laukiamai žiūri į poną Hamerį.

- Kad kelias nedulkėtų! - linksmi sako Hameris.

Visi už tai išgeria.

- Cigarą, pone kapitone? Pone Zane?

Jie užsirūko cigarus ir atsilošia krėsluose. Kažkur po jais ramiai ir patikimai dirba motoras. Virš jų galvų tyliai, bet melodingai skimbčioja žalvarinė lempa, tas garsas primena kažką panašaus į upelio čiurlenimą. Visi trys pasilenkia prie kits kito arčiau. Kelionės butelis ir taurės - šis viso pasaulio katalizatorius sujungė juos kaipmat, šneka liejasi laisvai ir be pertrūkio, mėlyni cigaro dūmai kaip debesys sklando palubėj.

Netikėtai duryse - su šelmiška šypsena - išdygsta daktaras Lervagas.

- Aš taip ir maniau! - sudunda jis. - Aš iš laivo eigos tai pajutau, kai atsiskyrė nuo kranto.

Simono Hamerio širdis prisipildo dėkingumo ir šilumos. Daktaras Lervagas nėra paprastas žmogus. Jis turi gerą vardą ne tik kaip gydytojas, bet ir kaip

literatūros kritikas. Kartu su juo įžengia visas platusis pasaulis. Nepaisant to, jo elgesys paprastas ir natūralus. Jis tvirtai paspaudžia Hameriui ranką, išgeria su aiškiu pasimėgavimu savo taurę.

- Kelionei kaip tik to ir reikia! - sako jis nuoširdžiai.

Tą akimirką įeina stiuardas. Jis šypsodamasis sustoja prie durų ir patenkintas klausosi, kaip daktaras Lervagas jį plūsta. Gali jam sakyti ką nori - jis tyli. Jis nieko nesako. Tarp jo ir kapitono esama kažkokios paslapties.

Lervagas ir Zanė tiesiog įžūliai susmeigia akis į kapitoną. Ir kai Evensenas pakviečia juos vakarienės prie savo stalo, jie nė nebando slėpti džiaugsmo. Prieš akis ilga, nuobodė kelionė. Ir štai dabar ji žada virsti maža švente.

Nė vienam nekrinta į akis, kad nepakviečiamas Hameris. Ir Simonas Hameris visuomet labai džiaugiasi, kai kapitonas jam tokiu būdu parodo, kad kitaip ir negali būti. Jis, Hameris, jau dvidešimt metų sėdi prie kapitono stalo.

Jie pereina į kajutkompaniją. Simonas Hameris kaip vyriausias žygiuoja priekyje su kelionės buteliu rankoje. Jis žino, kad daktaras Lervagas nužertų jį piktumu į šalį, ir visai nė nestato ant stalo, nes prie valgio duodama vyno.

Daktaras Lervagas būtinai perskaito visą valgiaraštį nuo viršaus iki apačios, tuo pat metu grubiai užgauliodamas stiuardą; o stiuardas šypsodamasis parodo jam vieną patiekalą, kurį netrukus pastato ant kapitono stalo. Tie keli keleiviai, kurie sėdi prie kito stalo, dėl to nepyksta. Ir jiems tai maža šventė.

Kai kapitonas išeina budėti, visi trys nutaria truputį nusnūsti. Stiuardas gauna pono Hamerio nurodymą pažadinti jį po pusvalandžio; atsiradęs, kaip kad buvo liepta, prie durų, jis atneša puoduką stiprios kavos, kurią pats iškošęs.

Čia ponas Hameris kažką prisimena. Jis spragtelį pirštais ir liepia stiuardui grįžti.

- Kurgi aš nukišau, - sako jis ir pasikaso pakaušį, paskui kyšteli į švarko kišenę, pasisuka į lagaminą ir ima atsargiai raustis tarp daiktų, galiausiai ištraukia nedidelį ryšulėlį ir paduoda jį stiuardui.

- Mažajai Gudrunai!

- O, tikrai nereikėjo, pone Hameri, - sako stiuardas ir atkiša ranką.

Simonas Hameris ima ją, spusteli, paskui pasitaiso kaklaraištį ir paklausia, kaip jaučiasi žmona ir duktė. Ir stiuardas mielai jį informuoja.

Kiek vėliau Hameris išeina ant denio. Lauke šalta ir žvarbu. Nepaisant to, Hameris apsuka porą ratų ir netrukus sutinka šturmaną, kuris dabar laisvas, bet irgi neina gulti.

- Puiku, - sako Hameris, - aš kaip tik norėjau išgerti karšto grogo. Šiandien gana žvarbu, tiesa?

- Ruduo, pone Hameri, ruduo, - nuoširdžiai atsako šturmanas.

Abu eina į rūkymo saloną, ir po kelių minučių Hameris pasirašo po nedidele sąskaita. Karštas vanduo ir cukrus kainuoja nedaug. Be to, kitą savaitę reikės taupyti ateinančiam šeštadieniui. Bet apie tai ponas Hameris negalvoja. Už kavą ir sumuštinį išieina daugiau, dėl karštos vakarienės jau reikia kai ko atsisakyti, o kad susimokėtum už bilieta - skursti visą savaitę. Per dienų dienas sėdi Hameris, ne, Simonas savo kontoroje, žilas, susivėlęs, nepastebimas, apsieina mažu, nerūko, negeria. Visas popietes ir vakarus prasėdi bibliotekos skaitykloje; jo fantazija nepaprasta, jis sugeba taip įsijausti, kad pamiršta viską aplinkui.

Šturmanas išeina, ir pasirodo daktaras Lervagas. Abu ima šnekučiuoti apie knygas ir literatūrą. Kai ateina Zanė, mielai truputį pakalbama apie politiką, o kai sugrįžta kapitonas, ateina eilė pasakojimams: Buenos Airės, Niujorkas, Šanchajus, Kapšatas. Daktaras Lervagas: Tiuilri, Šv. Petro bažnyčia, Britų muziejus, opera, teatras ir visa kita, ką galima pamatyti didžiuosiuose miestuose. Zanė gali pridėti savo dvylekį apie kelionę į Altingetą Islandijoje, apie savo Grenlandijos apgyvendinimo tyrinėjimus, apie stipendijinę kelionę į Rusiją, kad susipažintų su vietos mokymo sistema, ir apie išvyką su kolegomis į Vieną, kai tas miestas garsėjo pasaulyje savo eksperimentinėmis mokyklomis.

Ir virš visų jų stovi Hameris su savo nuostabiausia atmintimi, kurion - per trisdešimt studijų metų - visų didžiųjų miestų planai tiesiog rėžte įsirėžę. Didžiųjų miestų labirintais jis eina taip užtikrintai, kad gali išspręsti bet kokią ginčytiną klausimą. Jis žino, kur kas įvyko. Jis žino, kokiame teatre vaidino koks aktorius ir kokias jis turėjo roles, kurioje vietoje dideli masių bruzdėjimai vos nesukėlė revoliucijų ir kur jie iš tikrųjų padarė perversmą. Bet ar jis apie tai kalba? Ne. Ponas Hameris yra idealus klausytojas. Tiktai kartkartėmis jis pasako porą žodžių, ką nors

išsprendžia, paaiškina, atsako į klausimą. Vakaras yra trumpas, ir vis dėlto jam atrodo, kad pergyvena savo visą gyvenimą: savo gyvenimą.

Prieš vidunaktį jis atsisveikina su ponu Zane, po valandos su daktaru Lervagu. Anksti rytą apleidžia laivą jisai pats, ir visi, kurie tuo metu budį, su juo atsisveikina.

Po poros valandų į kitą fiordo pusę plaukiančio laivo tilteliu pakyla elegantiškas ponas. Koridoriuje jis sutinka šturmaną. Tasai sustoja, prideda prie uniforminės kepurės snapelio ranką ir sako, visas nušvitęs:

- Negali būti, ponas Hameris!

Ponas Simonas Hameris gauna geriausią kajuotę ir gali tuojau eiti gulti. Pranešama kapitonui, be to, laive yra dar keli keleiviai, kurie pažįsta poną Hamerį iš anksčiau. Po pietų visi susitinka - seni geri pažįstami, kuriems rūpi pasiekti miestą.

Laivas yra kitas, žmonės yra kiti, tačiau Simonas Hameris juos pažįsta. Jie yra gėrę iš jo kelionės butelio ir rūkė jo cigarų, ir jis yra kalbėjęs su jais ne vieną naktį. Jis mėgsta juos visus. Jie yra keliaujantys žmonės kaip ir jis pats. Su jais nesunku rasti bendrą kalbą, jie šneka laisvai ir atvirai, netyko kito, nenori aukščiau kito iškilti (rytoj kiekvienas bus vėl savo rate), nė vienam nereikia valdžios - visiems jiems rūpi tik viena: kiek galima smagiau praleisti kelionės laiką. Todėl kiekvienas yra labai malonus, atidžiai klausosi ir pats noriai kalba, yra pasiruošęs padėti ir patarti. Jokių luomų skirtumų čia nėra, visi prietarai beveik išnykę.

Taip, Simonas Hameris šliejasi prie "keliaujančių žmonių", šių geriausių žmonių pasaulyje. Jis patiria geriausias jų savybes ir mėgaujasi gera draugija ir jaučiasi esąs tobulas žmogus.

Tai yra jo atradimas. Jis naudojasi juo kaip geras ūkininkas ir planuoja savo keliones su matematiniu tikslumu ir numatymu: jis ieško sau gyvenimo.

Pirmadienio rytą konsulas sustojo prie Simono pulsto:

- Na, Simonai, - paklausė jis, - ar buvai Kinijoje ir ar kalbėjaisi su imperatoriumi?

Ir Simonas šaltai ir bliviai atsakė:

- Taip, buvau ir kalbėjau su imperatoriumi. Jis prašė perduoti jums labų dienų.

GYVŪNŲ SIELOS SENOVĖS LIETUVIŲ RELIGIJOJE

Religijų istorijos apybraiža

GINTARAS BERESNEVIČIUS

Ekologizuodami mus supančią aplinką, ekologizuojame ir savo sąmonę. Šis procesas yra visuotinis, tad ir nieko nuostabaus, kad formuojasi nauja ekologinės teologijos disciplina. Mūsų dienomis besirandanti ateityje įvyksiančio "susitaikymo" su gamta vizija įtraukia ir praeitį. Pati ekologizuojanti nuostata paprastai nevengia ir gilesnės retrospekcijos, dažniausiai sutampančios su religijų istorija, kuri (sakysim, Eugeno Drewermanno pavyzdys) suteikia naujai teologijos šakai daug medžiagos.

Šiame straipsnyje bus kalbama apie senovės lietuvių religijos požiūrio į gyvūnus psichologinį aspektą. Pirmiausia mėginsime atsakyti, visų pirma, ar lietuviai tikėjo gyvūnus turint sielą? Jeigu taip, panagrinėsime, ar tokia siela po mirties išnykstanti, ar gyvenanti toliau? Toks nagrinėjimas, be kita ko, svarbus ne tik mūsų požiūrio į gyvūnus, bet ir į pačius save supratimui.

GYVŪNŲ SIELOS

Lietuvių požiūrį į gyvūnų sielas pateikia Jonas Balys. Pasak jo, "kai kur manoma, kad ir gyvuliai, ir medžiai turį sielą, tačiau ji tik tiek tegyvenanti, kol tas gyvulys gyvena arba kol medis nukertamas; jų sielos esančios nematomos ir gyvulio siela esanti šalta, o medžio - šlapia"¹. Taigi, manoma, kad gyvūnai turi sielas, išnykstančias po mirties. Vis dėlto tikėtina, kad pastarasis manymas galėtų būti ir krikščionybės paveiktas. Vienoje latvių pasakoje užsimenama, kad gyvulio sielą žmogus rankose nuneša į pragarą², t. y.

po gyvulio mirties jo siela egzistuoja toliau. Latviška-me motyve numanomas gyvulio sielos miniatiūriškumas (ją galima nešti rankose) sutampa su mokslininkų rekonstruojamu senųjų tautų įsitikinimu, kad gyvūno siela - tiesiog jo galvoje tūnanti paties gyvūno miniatiūra³. Vadinasi, ir latviškasis motyvas būtų pakankamai archajiškas.

Gyvulių gyvenimas, lietuvių įsitikinimu, susijęs su jų šeiminingu gyvenimu. Tikima, kad žmogui mirus, nuo kūno atsiskyrusi jo siela eina į kūtes atsisveikinti su gyvuliais⁴, o dažnai, "gaspadoriui išeinant iš šio svieto, miršta ir jo gyvuliai"⁵ arba mylimas gyvulys⁶. Mirus šeiminingui ar šeiminingei, esą reikia nueiti į tvartą ir apie tai pranešti gyvuliams - priešingu atveju gyvuliai išstips⁷. Apie šeiminingo (bitininko) mirtį pranešama bitėms - kitaip jos išmiršta⁸. Matome, kad žmogaus ir jo gyvulių gyvenimas siejamas, tačiau kol kas nežinome šios sąsajos pirminių motyvų. Šiandien galimi keli spekuliatyvūs požiūriai į tokį tikėjimą. Pirmuoju atveju galėtume manyti, kad tikėta, esą miręs šeiminingas išsiveda gyvulius su savimi, kadangi pastarųjų jam prireiks pomirtiniame gyvenime, kur jis tęs tą patį, kaip ir žemėje, užsiėmimą. Petro Dusburgiečio teigimu, prūsai tikėjo, kad po mirties kiekvienas toliau dirbs tuos darbus, kuriuos dirbo šiame pasaulyje. Vis dėlto toks aiškinimas, matyt, būtų pernelyg laisva interpretacija. Iš tiesų sakoma, jog "mirus namų šeiminingui ar šeiminingei, būtina turi papjauti vieną iš štambųjų galvijų (karvę ar veršį), o nepasitenkinti paršu ar avimi, - kitaip numirėlis vistiek atsiims savo dalį ir gyvuliai pradės dvėsti"⁹. Vadinasi, velionis gali "atsiimti" savo gyvulį, tačiau

¹Balys J. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. - Tübingen, 1948. - T. 2. - P. 61.

²Straubergs K. *Die Epiphanie der Seele // Commentationes balticae*. - Bonn, 1957. - T. 3. - S. 209-229; S. 220.

³Szafrański W. *Pradzieje religii w Polsce*. - W., 1979. - S. 52.

⁴Balys J. *Mirtis ir laidotuvės*. - Silver Spring, Md., 1981. - P. 53 - N.

495.

⁵*Ten pat*, p. 53 N. 496.

⁶*Ten pat*, p. 53 N. 497, 498.

⁷*Ten pat*, p. 53 N. 499.

⁸*Ten pat*, p. 54 N. 500-507.

⁹*Ten pat*, p. 65 N. 591.

atrodo, kad čia susiduriame ne su ūkine, o su ritualine motyvacija. Jono Lebedžio pateiktoje jėzuitų misijos 1723 m. ataskaitoje sakoma: "... šiais metais buvo rastas ir toks kraštas, kuriame kaip permaldavimo auka skiriama - mirus tėvui - jautis, motinai - karvė, o mirus šeimos sūnui ar dukteriai papjaunamas veršis ar avis. Šios apeigos žmonių vadinamos "Ritimey"; jie sako, kad tol nebūsią namams ramybės, kol nebūsią atlikti tie ritimai, nes tos mirusiųjų vėlės tol slankiojančios pakampiais, kol didžiai prietaringomis, kadaise pagonims įprastomis ceremonijomis jos nebūsią pasotintos"¹⁰. Taigi, galima pakankamai pagrįstai teigti, kad gyvūlys ar galvijai tiesiog aukojamas mirusiajam, idant tasai būtų "pasotintas"; mat to nepadarius, vėlė nebūsiąti nuramdyta. Toks aukos ritualas nebūtinai reiškia, kad mirusiajam reikalinga gyvulio ar galvijo siela. Todėl net konstatuojant žmogaus ir jo gyvulių gyvybės ir mirties ryšį, negalima teigti, esą kadaise tikėta, jog po mirties gyvulių sielos išlieka.

Ar iš tiesų gyvulio siela išnykstanti po jo mirties? Atrodo, kad lietuviai gyvulio sielos (galimas dalykas, hesiskiriančios nuo žmogaus sielos) egzistavimu neabejojo. Bet ir laidojimo papročiuose su mirusiuoju buvo deginami ne tik jo daiktai, bet, sakysim, ir žirgas. Susidaro įspūdis, kad su velioniu deginant ar laidojant žirgą, siekta kažkokių, tikriausiai su pomirtiniu žmogaus likimu siejamų tikslų: vadinasi, to paties žirgo siela išlieka? Antra vertus, toks sielos "išlikimas" gan sąlyginis: juk deginant ar laidojant mirusįjį, į kapą dedami ir daiktai. O iš šios analogijos sektų, kad, pvz., žirgas turi sielą tiek pat, kiek savo "sielą" turi ginklas ar papuošalas. Veikia čia būtų galima įžiūrėti tikėjimą kiekvieno daikto astraliniu antrininku, "šešėliu", panašiu į egiptietiška *ka*. Daiktui suirus ar žuvus, toks šešėlis vis tiek išlieka. Tačiau jis dar ne siela.

GYVŪNŲ SIELOS PO MIRTIES

Drauge tai nereiškia, kad gyvūnai egzistuoja tik žemėje. Norbertas Vėlius konstatuoja, kad pasakose apie kelionę pas senelį elgetą sutinkami baltas šuniukas ir baltas (žilas) arklis - mirusiųjų pasaulio gyvuliai¹¹. Tad aname pasaulyje gyvūnų esama. Antra vertus,

niekur nerasime užuominų, kad tokie "anapusiniai" gyvūnai ir yra "žemiškųjų" gyvūnų sielos. Sakmėje LPK 3518 pasakojama apie laukinę vėlių medžioklę: vėlės, raitos ant žirgų, šunų lydimos, traukia per padanges medžiodamos. Tad turėtų būti ir medžioklės objektų, t. y. žvėrių. Bet ir vėl, aname pasaulyje esantys gyvūnai nebūtinai turi būti mirusių gyvūnų sielos. Be to, "laukinės medžioklės" motyvas germaniškas, o ir didžioji šių sakmių dalis užrašyta stipriai germanizuotoje Mažojoje Lietuvoje.

Lietuvių pasakose apie kelionę į pomirtinį pasaulį minimi įvairiausi gyvūnai, sutinkami pakeliui į jį: avys, galvijai, miško žvėrys ir paukščiai, naminiai paukščiai, šliužai, ropliai ir pan. Tačiau vėliau pasakoje paaiškinama, kad šie žvėrys ir gyvuliai - ne kas kita kaip mirę žmonės, kurių vėlės dėl vieno ar kitų priežasčių įgavo gyvūnų pavidalus. Bet ir tokie vaizdai matomi tik pakeliui į pomirtinį pasaulį, o ne jame pačiame.

Jau minėjome archeologinių duomenų, istorinių šaltinių bei legendų paliudytą lietuvių protėvių paprotį mirusiuosius laidoti drauge su žirgais ir kartais - šunimis. Prūsų žyniai tulisonai ir ligašonai skelbėsi matą, kaip sudeginti mirusieji raiti ant žirgų dangaus viduriu skrieja į pomirtinį pasaulį¹². Lygiai taip pat žmogaus kelionę į rojų ar pragarą nusako lietuvių pasakos bei sakmės: į pomirtinį pasaulį žmogus dažnai vyksta važiuotas vežimu ar raitas, kartais jį lydi šuniukas¹³. Tačiau ir žirgas, ir šuniukas atlydi žmogų tik iki rojaus ar pragaro vartų, ir nė vienoje pasakoje neužsimenama apie žirgą ar šuniuką "anapus vartų", t. y. pačiame pomirtiniame pasaulyje. Be to, keliaujant į rojų tokį žirgą bei šuniuką atsiunčia pats Dievas, t. y. jie nėra žemiški gyvūnai. Net ir tarę, kad šių pasakų gyvūnų prototipais buvo prie mirusiojo laidotuvių laužo aukojami žirgai ir šunys, negalėsime kalbėti apie šių aukojamų gyvūnų "nemirtingumą": jie yra tik palydovai, iš tikrųjų sutinkami "po mirties" (t. y. iš gyvųjų pasaulio keliaujantis žmogus gali jais pasinaudoti), tačiau jų nepamatysime pačiame pomirtiniame pasaulyje. O tai jau negali būti atsitiktinis dalykas. Susidaro įspūdis, kad bent kai kurios mūsų pasakos patyrė teologinę interpretaciją. Galima klausti, ar tai senovės lietuvių religijos ar krikščioniškosios teologijos poveikis. Antrosios galimybės atmesti

¹⁰ Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII - XVIII a. viešajame gyvenime*. - V., 1976. - P. 211.

¹¹ Vėlius N. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*. - V., 1987. - P.

167.

¹² Mannhardt W. *Letto-Preussische Götterlehre*. - Riga, 1936. - S. 42.

¹³ Beresnevičius G. *Dausos*. - V., 1990. - P. 88-89; 126-128.

negalime, tačiau privalome pastebėti, kad pačiame pomirtiniame pasaulyje tiesiog pabrėžtinai nėra mirusių gyvūnų sielų, nors jos - toks variantas nėra neįmanomas - tebeegzistuoja tarpinėje erdvėje tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Lietuvių sakmėse ir pasakose išliko krikščionybės netoleruojami mirusiųjų, virtusių gyvuliais, vaizdiniai. Galbūt senovės lietuvių religijos požiūris į gyvūnus bei jų sielas nebuvo labai tolimas krikščioniškajam. Lietuviai nelaikė gyvūnų sielų nemirtingomis, bent jau tiek, kad pastarosios galėtų amžinai gyventi šalia mirusių žmonių vėlių. Antra vertus, lieka tam tikras neapibrėžtumas: iškart po mirties šalia žmogaus kai kurie gyvūnai tebesutinkami, negana to, jie ir toliau žmogui padeda (žirgas), nors ir neina į patį pomirtinį pasaulį drauge su žmogumi. Apie tolimesnį tokių gyvūnų likimą pasakos nieko nekalba, nes jų dėmesio centre - į pomirtinį pasaulį keliaujantis žmogus. Todėl galima manyti dvejopai: arba gyvūno siela iškart po mirties - ar praėjus tam tikram laikui - suyra, išnyksta visiškai, arba ji turi savo specifinį pomirtinį likimą. Atrodo, kad net tuo atveju, jei gyvūnų sielos ir išliktų po mirties, jos toliau gyvuoja kitur ir kitaip nei žmonės.

Reikia pastebėti, kad ši skirtis be galo reikšminga: žmogus, visą gyvenimą kuo glaudžiausiai susijęs su gyvuliais, savo pomirtiniame gyvenime jų nesitiki sutikti. Vadinasi, puikiai suvokta, kad žmogaus ir gyvulio sielos iš *principo* skiriasi. Specialiai nepažeidžiant tam tikros pomirtinio gyvūnų sielų gyvenimo tautos galimybes, aiškiai suprantama, kad gyvūnų ir žmonių kelias susikryžiuoja tik žemėje ir kad gyvūnai arba neturi pomirtinio likimo, arba jis yra visiškai kitoks nei žmogiškasis.

Indoeuropiečiai, atrodo, pripažino, kad gyvūnai

turi savitą sielą. Tuo tikėjė jau hetitai. Indoeuropiečių tautos, be abejo, mąstė apie gyvūnų prigimtį bei jų sielas, o kartais, aiškindamos šiuos klausimus, kūrė gan sudėtingas teologines koncepcijas. Avestoje kalbama apie galvijus, kurie nors ir neturėdami individualybės kaip žmogus, vis dėlto turi visą rūšį apimančius atstovus dangiškajame pasaulyje, tarsi bendrą ar kolektyvinę sielą: tai dviejų galvijų, jaučio ir karvės sielos, transcendentinės žemėje esantiems galvijams. Pastarieji, būdami žemėje, turi tik suvokimą, pavidalą, gyvybę ir kūną, bet neturi sielos¹⁵. Žemiškieji galvijai sukurti žmogui; dar prieš žemiškuosius galvijus sukuriant, dangiškoji galvijo siela kreipiasi į dievus: "kieno naudojimuisi norite suteikti man pavidalą?"¹⁶, t. y. galvijai nuo pat pradžių yra skirti "kažkam", o ne savarankiškai egzistencijai. Toliau Avestoje teigiama, kad galvijai sukurti, idant savo pienu maitintų ir girdytų žmogų. Dievai neglloboja galvijų, šį rūpestį perleisdami žmogui¹⁷.

Nežinia, ar kadaise lietuvių religija galėjo turėti tokią ar panašią "kolektyvinę" galvijo sielos sampratą, nors kai kurios smulkiosios tautosakos užuominos ("dangaus jautis") gali būti aiškinamos ir kaip Irano arijų religijos dangiškojo jaučio lietuviškasis atitikmuo. Tokiu atveju būtų galima suprasti, kur po mirties "išnyksta" gyvulių ar bent galvijų sielos: jos tiesiog įsilieja į kolektyvinę galvijo sielą.

Vis dėlto neabejotina, kad gyvūnai ir lietuvių religijoje buvo suvokiami kaip iš principo nuo žmonių besiskiriantys, "visai kitokie" sutvėrimai. Šie "kiti", patys nebūdami "vienai iš mūsų", yra greta mūsų ir mums, jie yra mums atiduoti - būtent todėl nuo seno lietuviškoji tradicija žiūri į juos su meile ir rūpesčiu. Juk be mūsų jie nieko neturi.

¹⁴ Popko M. *Wierzenia ludów starożytnej Azji Mniejszej*. - W., 1989. - S. 130.

¹⁵ Lommel H. *Die Religion Zarathustras nach dem Awesta dargestellt*.

- Tuebingen, 1930. - S. 177.

¹⁶ *Ten pat*, S. 178.

¹⁷ *Ten pat*, S. 179.

Jurgis Radvila, Cardinalis, Archiepiscopus, et Episcopus.

Kardinolas Jurgis Radvila (1556-1600). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 25. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.853).

XVII A. RADVILŲ PORTRETŲ ALBUMAS

LAIMA ŠINKŪNAITĖ

Portretas - tai visada dailės ir dokumento sintezė, epochos paminklas ir istorijos šaltinis. Portrete aiškiau ir įvairiapusiškiau, nei kituose žanruose, įkūnijama epochos ypatumų visuma, išryškėja jos pasaulėjauta, ideologinės orientacijos bruožai. Portretinėje dailėje atsispindi žmogaus būtis, jo savimonė: apie praeities kartas jis dažnai įtaigiau byloja negu archyviniai dokumentai.

XVII a. Europos šalių dailėje (Lietuva čia nebuvo išimtis) portretas buvo nepaprastai paplitęs ir mėgstamas. Viena pagrindinių šio žanro populiarumo priežasčių - baroko laikų pasaulėvoka ir pasaulėjauta, kurią taikliai nusako paradoksali XVII a. formulė - didybės ir menkystės priešara ir vienybė. Beribiame pasaulyje žmogus suvokiamas kaip tragiška laisva asmenybė. Baroko žmogaus paveikslas kuriamas kontrasto principu: jis - ir žemės dulkė, ir Dievo atvaizdas. Abejojama viskuo, išskyrus pačią abejonę, kuri tampa vieninteliu neginčijamu mąstymo kriterijumi.

Ši nauja pasaulėvoka ir Lietuvos dailėje nulėmė išimtinį portreto žanro suklestėjimą. Portretai tapo tradicija, juos dovanodavo, rinkdavo, jais puošdavo įvairius leidinius. Lietuvos didikai pilyse ir rūmuose turėdavo puikiausių rinkinių, kuriuose portretai neretai sudarydavo kelias atskiras galerijas. Labiausiai paplitusios buvo didikų giminių, bajorų šeimų, valdovų, valstybės veikėjų, karvedžių, aukšto luomo dvasininkų portretų galerijos. Tarp jų garsėjo Radvilų portretų rinkiniai, saugoti įvairiuose dvaruose.

Laikas, karai, gaisrai, istorinės aplinkybės lėmė, jog iš daugybės buvusių portretų rinkinių šiandien

Lietuvoje beveik nieko nebeliko. Dauguma jų įvairiu laiku pavieniais paveikslais ar grupėmis išsibarstė po Sovietų Sąjungą, Lenkijos ir kitų valstybių muziejus, buvo sunaikinta ar dingo be žinios. Išlikę paminklai - skulptūros, grafikos, monumentaliosios ir molbertinės tapybos portretai - tiesiogiai patvirtina šio žanro paplitimą ir populiarumą Lietuvoje, sudėtingą jo struktūrą bei daugiareikšmes funkcijas ir įvairumą.

Seniausias žinomas Lietuvos grafikos portretų rinkinys - XVII a. Radvilų portretų albumas. Dėl įvairių priežasčių albumas ilgai nebuvo prieinamas mūsų krašto dailės istorikams, todėl tik dabar pradėtas nuodugniau tyrinėti.

Graviravimui parengti portretai atkuria tapytų Radvilų giminės portretų, nūnai išblaškytų ar dingusių be žinios, galeriją. XVII amžiaus ir ankstesnėje lietuvių portreto istorijoje analogų šiam albumui nėra. Jis pirmas mūsų grafikos istorijoje įamžino vienos stambios didikų giminės asmenų atvaizdus, kuriuos surinko ir parengė mecenatas - Boguslovas Radvila. Gal būtent šis albumas, buvęs Nesvyžiuje, paskatino Mykolą Kazimierą Žuveľ šimtmečiu vėliau (1758) parengti bei išspausdinti analogišką Radvilų portretinių graviūrų rinkinį.

Vertingi ne tik rinkinyje esantys meniški Radvilų giminės atvaizdai. Rinkinys yra unikalus ikonografijos požiūriu. Jame esantys piešiniai - vertingas Lietuvos kostiumo istorijos dokumentas.

Šiuo metu XVII a. Radvilų portretų albumas saugomas Valstybiniame Ermitaže (Sankt Peterburgas)¹. Kada ir kokiomis aplinkybėmis jis ten atsidūrė? Pasekime painiais albumo keliais.

LAIMA ŠINKŪNAITĖ (g. 1942) - menotyrininkė. Inžinierės išsilavinimą gavusi Kauno politechnikos institute, meno teorijos ir istorijos studijas baigė Leningrado Repino tapybos, skulptūros ir architektūros institute. Šiuo metu dirba Kauno kultūros paveldo inspekcijoje ir dėsto Kauno dailės institute.

Spaudoje paskelbė per šimtą straipsnių Lietuvos portreto istorijos,

bažnytinės dailės ir kultūros paveldo globos klausimais. Kauno paveikslų galerijoje organizavo Trečiąją bažnytinio meno parodą (1990), sudarė ir išleido jos katalogą.

¹Valstybinis Ermitažas, Piešinių sk., inv. 45835-45877.

Zemaičių vyskupas Mikalojus Radvila (?-1529). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 4. Pop., tušas, plunksnėlė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.837).

Ankstyviausių žinių apie rinkinį randame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) arklininko Boguslovo Radvilos (1620-1669) testamente², surašytame 1668 m. gruodžio 27 d. Šiuo testamentu palikęs visą turtą vienintelei dukrai Liudvikai Karolinai, paskyręs jos globėjais Brandenburgo kurfiurstą su žmona, Boguslovas Radvila smulkiai dėsto, kam ką palieka: anam kurfiurstui Karaliaučiuje - savo knygas karališkai bibliotekai ir peilį, ištrauktą iš gyvo valstiečio skrandžio, Kuršo kunigaikštenei - visus indus iš agato etc. Ypač svarbi testamento vieta, kur nurodoma, kad Mykolui Kazimierui Radvilai (1625-1680), "jo mylistai ponui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

²1668. *Testament xięcia Bogusława Radziwiła // Археографический сборник документов. - Вильна, 1870. - Т.8, - С. 410-422. - №113*

³1518 m. imperatorius Maksimilijonas I Mikalojui (1470-1520) pirmam iš Radvilų giminės suteikė Sv. Romos imperijos kunigaikščio

Vilniaus vyskupas Albertas Radvila (1478-1519). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 3. Pop., tušas, plunksnėlė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.836).

pakancleriui, prisimenant tą meilę, kurią man visuomet rodė, užrašau mūsų namų retenybę - kardą mahometonišką, kardelį kunigaikštišką, kurį mums, suteikiant titulą, imperatorius prikabino³, caro tirono ietį, užmautą ant jievaro, skrynią su privilegijomis, skirtomis mūsų namams, keletą piešinių knygų, kuriose yra atvaizdai, plunksna piešti, protėvių mūsų ir jų darbų; visa tai tegu pasilieka Nesvyžiaus lobyne visiems laikams"⁴. Tie "atvaizdai protėvių mūsų" ir yra aptariamasis albumas ("jų darbų" piešiniai tebėra nesurasti).

Praėjus metams po testamento surašymo, 1669 m. gruodžio 31 d. Boguslovas Radvila mirė, ir piešinių

titulą. 1547 m. šį titulą imperatorius Karolis V suteikė Mikalojui Juodajam. - Zr. Baliński M. *Starożytna Polska. - Warszawa, 1850. - T. 3. - S. 454.*

⁴1668. *Testament...*, c. 416.

albumai kartu su kitomis dovanomis buvo atvežti į Nesvyžius. Tai patvirtina 1670 m. Karaliaučiuje sudarytas Liudvikos Karolinos turto aprašas, kurį jo valdytojai Lietuvoje gavo 1671 metais⁵. Apraše prie albumo su atvaizdais pažymėta, kad jis "1670 metų gegužį atiduotas jo mylistai pakancleriuui"⁶, t.y., Mykolui Kazimierui Radvilai. Be to, ir albumo viršelyje esantis Radvilų Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisas su apačioje įkomponuotu lotynišku tekstu *EX BIBLIOTHECA DUCALI / RADIVILLIANA NESVISIENSI* ("Iš

Sofija Oleikaitė-Radvilienė (1586-1612). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 33. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.860).

⁵Regestr Skarbnice albo rzeczy J.O. Xżny J.Mci Radziwillowny Koniuszanki W.X.L. Anno 1670 sporzadzony, który się posyla Ich M.M. Panom Acconomom z Krolewca d. 27 Januari 1671 Anno. (Aprašą pasirašė Aleksandras Sobolevskis.)

⁶Apraše nurodyta: Skrzynia Nr. 63 <...> Nr. 5 Xiega biala w ktorej Xiążęta Ich Msciowe rysowane. Śalia pažymėta: Anno 1670 Mai oddana

kunigaikščio Radvilos Nesvyžiaus bibliotekos") rodo, jog piešiniai buvo saugomi Nesvyžiaus bibliotekoje. Tačiau jiems nebuvo lemta ten likti "visiems laikams".

1772 m. didžiulį Nesvyžiaus archyvą ir biblioteką, kurioje tuo metu jau buvo apie 20 000 tomų knygų, išstiko sunkus smūgis. Paulius Galaunė mini, jog žymią archyvo dalį kaip "karo grobį" A. Bibikovas išvežė į Peterburgą, kur ji buvo atiduota Mokslų akademijai⁷. Bakmeisterio liudijimu, milžiniška biblioteka (nemažą jos dalį sudarė prancūzų literatūra) tų pačių metų

Ona Kiškaitė-Radvilienė (?-po 1642). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 36. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.863).

Xciu J.Mści. Podkanclerzemu. - Żr. Смирнов Я.И. Рисунки Киева 1651 г. по кониям их коща XVII века // Труды Тринадцатого археологического съезда в Екатеринославле, 1905. - М., 1908. - Т. 2. - С. 390.

⁷Galaunė P. Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos // Galaunė P. Dailės ir kultūros baruose. - V., 1970. - P. 182.

Ona Radvilaitė (1476-1522). XVII a. Radvilų portretų albumas. I. 16. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.846).

rugpjūčio pirmą dieną irgi atsidūrė Mokslų akademijoje⁸. Radvilų portretų albumas kartu su kitais Nesvyžiaus turtais pateko į Mokslų akademijos biblioteką⁹. 1941 m. vasarą ši biblioteka perdavė Ermitažui laikinai saugoti (nuo 1956 m. - nuolat) 17 903 estampus¹⁰. Į jų sąrašą įtrauktas ir minėtasis albumas¹¹. 1960 m. žiemą kartu su 867 kitais piešiniais albumas buvo perkeltas iš Vakarų Europos meno graviūrų skyriaus į piešinių skyrių, kur saugomas ir dabar¹².

⁸Опыт о библиотеке и кабинете редкостей Имп. Академии Наук.- С.П.Б., 1779. - С.43.

⁹Radvilų portretų albumo senasis šifras Peterburgo MA bibliotekoje - XIšXXXa.

¹⁰Valst. Ermitažas, Graviūrų skyrius, 1941 m. liepos 12 d. aktas Nr. 561 ir 1956 m. vasario 19 d. aktas Nr. 71.

¹¹Портреты польских магнатов: Альбом с рисунками.- БАН 11 шифр 7536.

Ona Radvilaitė (1476-1522). - Icones [...], nr. 11.

Rusų mokslininkas J. Smirnovas 1905 m. pirmas aprašė Radvilų portretų rinkinį stambiame straipsnyje apie Jonušo Radvilos karo žygyje į Kijevą 1651 m. padarytus šio miesto piešinius¹³. Straipsnio autoriaus nuomone, pagrįsta labiau prielaidomis nei argumentais, minėtojo portretų rinkinio mecenatu greičiausiai buvęs Jonušas Radvila, o pačius atvaizdus 1650 m. piešė apie dešimt metų Jonušui dirbęs dailininkas Abrahamas van Westervelde¹⁴. Savo straipsnį

¹²Valst. Ermitažas, Graviūrų skyrius, 1960 m. gruodžio 30 d. aktas Nr. 636.

¹³Смирнов Я.И. Рисунки., с. 197-512. В. I. Epimach-Šipilo MA bibliotekoje vietoje užsakyto albumo "Icones" su Radvilų portretais, raižytais Hirszo Leybowicziaus, atsitiktinai gavo senesnį pieštų atvaizdų rinkinį; apie tai pasakota J. I. Smimovui; žr. Там же, с. 378.

¹⁴Там же, с. 387.

Jonas Albertas Radvila (1591-1626). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 46. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.871).

Smirnovas iliustravo rinkinyje esančio Jonušo Radvilos portreto reprodukcija. Vėliau albumas ilgai buvo užmirštas. Jau Ermitaže 1950 m. jam patekus dailėtyrininkės Elenos Kameneckos globon, keli piešiniai buvo reprodukuoti, iliustruojant rinkinio saugotojos straipsnius¹⁵. Tačiau Kamenecka savo darbuose plačiau neapibūdino nei rinkinio, nei pačių portretų¹⁶.

Rinkinį sudaro 43 graviravimui parengtų piešinių *in folio* albumas, kuriamė pavaizduoti Radvilų giminės

¹⁵Kamieniecka E. *Z zagadnień sztuki Grodna połowy XVII wieku. Portrety z klasztoru brygidek // Rocznik Muzeum Narodowego*. - 1972. - T. 16. - S. 99; Kamieniecka E. *Portrety Jana Szreittera // Rocznik Muzeum Narodowego*. - 1973. - T. 17. - S. 135.

¹⁶Apie rinkinį dar rašė: Matuškaitė M. *Portretas XVI-XVIII a. Lietuvoje*. - V., 1984. - P. 16, 143; Šinkūnaitė L. *Boguslavo Radvilos portretų*

Jonas Albertas Radvila (1591-1626). - *Icones [...]*, nr. 75.

nariai. Atvaizdai piešti plunksnele bistru (juodu tušu). Albume yra 62 lapai: pirmas ir paskutinis tušti, 43 su atvaizdais, septyniolika lapų - be atvaizdų, tačiau visų šešiasdešimt lapų apačioje yra trumpesni ar ilgesni, gerokai išblukę, tos pačios rašysenos įrašai, įvardijantys pavaizduotus ar norėtus pavaizduoti asmenis. Rinkinys nebaigtas rengti: jame turėjo būti 30 vyrų, 28 moterų ir trys vaikų atvaizdai; trūksta 15 moterų ir trijų vyrų portretų¹⁷. Lapai albume sudėti nesilaikant nei chronologinės, nei genealoginės tvarkos, pvz.,

rinkinys // Kultūros barai. - 1989. - Nr. 7. - P. 20-23; Šinkūnaitė L. *Radvilų portretų albumas Ermitaže // Atgimimas*. - 1990. - Nr. 11. - P. 9; Šinkūnaitė L. *Zemaitijos vyskupų portretų galerija // Zemaičių praeitis*. - V., 1990. - T. 1. - P. 162.

¹⁷Visų asmenų sąrašas kartu su įrašais pateiktas priede.

Boguslavas Radvila (1620-1669). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 52. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, ėmintažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.875).

Žemaičių vyskupo Mikalojaus portretas albume yra ketvirtas, o jo tėvų atvaizdai - keturioliktame ir penkioliktame lape. Atidžiau apžiūrėjus lapus, matyti, jog kai kurie buvo perlenkti pusiau (Vilniaus vyskupo Alberto ir Mozūrų kunigaikščio Stanislovo atvaizdai), o keliuose nuo kitų portretų atsispaudė šviesiai rusvos spalvos įvairios formos dėmės (12 ir 13 lape - ketvirtadalis elipsės). Šios detalės liudija, kad portre-

¹⁸Ypač archajiškas yra lapų su piešiniais vandens ženklas, vaizduojantis dvigalvį erelį be karūnos su charakteringais didžiuliais pirštais. Tuščių lapų vandens ženklus matome 1653 m. liepos 6 d. - rugsėjo 12 d. dokumentų rinkinyje, priklausiusiame Jonušui Radvilai. Rinkinys susiūtas iš lapų, turinčių tokį patį vandens ženklą, kaip mūsų albumo 60 ir 61 lapas, o jo 58 lapo vandens ženklas sutampa su albumo visų likusiųjų tuščių lapų vandens ženklų: *Diariusz Ann 1653 a die 6ta July // Polonica, IV, Fol. Nr. 133, 67 lapai.* - Valst. M. Saltykovo-Šcedrino Viešojo biblioteka (Sankt

tau ilgai gulėjo neįrišti. Rišant lapus į albumą, jie apkarpyti, bet ne visai lygiai (lapo dydis varijuoja 336 - 332x278 - 282 mm), be to, nupjauta kelių lapų inskripcijos dalis (4, 9, 11, 14).

Atvaizdai piešti senoviniame popieriuje: 40 piešinių - šilto rusvo tono popieriaus lapuose, turinčiuose tą patį vandens ženklą, kiti trys - balto popieriaus lapuose su kitokiu vandens ženklu, o visi lapai be atvaizdų, kuriuose asmenys tik įvardyti, yra balkšvos spalvos ir turi vienodus ženklus, išskyrus paskutinius du, pažymėtus kitokiu vandenženkliu (60 ir 61). Visi ženklai būdingi popieriui, gamintam XVII amžiuje. Toks popierius naudotas Radvilų dokumentams 1653 m.¹⁸ Kaip žinia, Boguslovas Radvila, kurio testamentas, nedisponuojant kitais archyviniais dokumentais, yra pakankama sąlyga laikyti jį rinkinio mecenatu, buvo uolus kalvinistas¹⁹. Todėl ir lapų įrašuose, kurie vėliau, matyt, turėjo virsti išsamesnėmis inskripcijomis, nors nenurodomi įprastiniai biografiniai duomenys, tačiau, jei tas asmuo išpažįsta ne katalikų tikėjimą, būtina pabrėžiama, kad jis evangelikas. Paskutinis iš Biržų ir Dubingių Radvilų šakos kilęs vyriškos lyties palikuonis Boguslovas septynių mėnesių tesulaukęs neteko tėvo ir iki aštuonerių metų augo su motina Elzbieta Sofija Brandenburgiete (1589-1629) ne Lietuvoje. Motinai ištekėjus antrą kartą, Boguslovas pradėjo mokytis Kėdainių kalvinistų (evangelikų reformatų) mokykloje, į kurią jį atidavė dėdė ir globėjas LDK lauko etmonas Kristupas Radvila (1585-1640). Ištikimybė jaunystėje įdiegtam tikėjimui ryški ir jo testamente, kuriame Boguslovas Radvila pirmiausia pareiškia "visam pasauliui", kad "gimė tikrojo krikščionių evangelikų tikėjimo, būtent - nužemintojo kalvinistų"²⁰. Jis griežtai draudžia dukteriai Liudvikai Karolinai iki santuokos važiuoti į savo tėvynę ir nurodo, kad ji turi būti auklėjama tik Karaliaučiuje, taip pat pageidauja, kad duklė ištekėtų už evangeliko etc.

Boguslovas Radvila daug keliavo po Prūsiją, Olandiją, Vokietiją, Prancūziją, Angliją, Ispaniją. 1638 m. jis paskirtas LDK vėliavininku, 1646 m. - arklininku. Tačiau pragaištingi, tragiški Lietuvai XVII a. vidurio karai su Rusija ir Švedija nulėmė Boguslovo Radvilos

(Sankt Peterburgas) retų leidinių skyrius. Minėti vandenženkliai labai artimi Laucevičiaus knygos Nr. 478 ir Nr. 625. Žr. Laucevičius E. *Popierius Lietuvoje.* - V., 1967. - T. 1. - P. 181, 183; T. 2. - P. 103, 120.

¹⁹Duomenis apie Radvilų gimimą žr. Kotūbaj E. *Galcrija Nieswicška portretów Radziwiłłowskich.* - Wilno, 1857; *Lietuvių enciklopedija.* - Boston, 1961. - T. 24. - P. 374-398.

²⁰1668. *Testament...*, c. 410.

Mikalojus Radvila Juodasis (1515-1565). XVII a. Radvilų portretų albumas. I. 10. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.841).

persikraustymą į Prūsiją. 1657 m. - jis jau šio krašto generalinis elektorius. Ne vieną šimtmetį Radvilų kaupti didžiuliai meno turtai buvo išvežti į Karaliaučių ir į Lietuvą nebegrįžo.

Nustatyti piešinių sukūrimo laiką neturint archyvinių duomenų padeda ne tik popieriaus vandens ženklų analizė, bet ir portretų įrašai. Pasirodo, jog tarp portretų yra tokių, kuriuose įvardytos tik ankstesnės pavaizduotų asmenų pareigybės. Štai Boguslovas Radvila piešinyje vadinamas LDK arklininku (šią pareigybę jis gavo 1646 m., o 1657 m., kaip minėta, tapo Prūsijos elektoriumi). Boguslovo pusbrolis Jonušas Radvila portrete apibūdinamas kaip Žemaičių seniūnas ir LDK lauko etmonas (pareigybę jis gavo 1646 m., vėliau (1653) - Vilniaus vaivada, 1654 m. - LDK didysis etmonas). Kita vertus, albume įvardytos pareigybės, kurias vaizduojami asmenys gavo jau

Kristupas Radvila (1585-1640). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 35. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.862).

septinto dešimtmečio pabaigoje. Kunigaikštis Mykolas Kazimieras Radvila inskripcijoje (piešinio nėra) apibūdinamas kaip LDK pakancleris ir lauko etmonas (paskirtas juo 1668 m.). Kotryna Chlebavičienė vadinama kunigaikščio Jonušo Radvilos seserimi ir Vilniaus vaivadiene (jos vyras Jurgis Karolis Chlebavičius vaivada tapo 1668 m.). Jonušo Radvilos duktė Marija Ona inskripcijoje vadinama Radvilienne (su savo globėju Boguslovu susituokė 1605 m.). Akivaizdu, kad įrašai piešiniams skirtuose lapuose rašyti du kartus: penkto dešimtmečio antroje pusėje, kai rinkinys pradėtas rengti, ir septinto dešimtmečio pabaigoje, kai norėta jį užbaigti, papildžius naujais atvaizdais. Kadangi įrašai, kaip minėta, rašyti to paties žmogaus, galima manyti, jog tai Boguslovo Radvilos rankraštis. Be to, aiškėja, kad visi atvaizdai nupiešti tarp 1646 ir 1653 metų. Rinkinio rengimą nutraukė XVII a. vidurio

Albertas Radvila (1558-1592). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 28. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.856).

Albertas Stanislovas Radvila (1595-1656). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 49. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.874).

suirutė. Todėl ir piešiniai ilgokai galėjo gulėti perlenkti pusiau. Praūžus karams, prie portretų rinkinio rengėjas, matyt, ketino sugrįžti. Betgi staigi ir netikėta mecenato mirtis sutrukdė užbaigti pradėtą darbą.

Dėl to labiausiai tikėtina, kad piešiniai į albumą odos viršeliais buvo įrišti jau Nesvyžiuje, perdavus juos kunigaikščiui Mykolui Kazimierui. Mat lapai sudėti, kaip minėta, nesilaikant nuoseklios tvarkos, tik vyrų ir žmonių atvaizdai yra vieni greta kitų. Albumą puošiantis Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisas (14,7x10,5), laisvai nupieštas plunksnele ir lavisuotas²¹, yra vėlesnis už piešinius.

Graviravimui parengti portretai irgi piešti plunksnele (ši jokių taisyčių nepripažįstanti grafikos technika verčia dailininką iš karto piešti galutinį atvaizdą

²¹Lavisuotu vadinamas piešinys plunksnele, papildytas praskiestu tušu.

Mikalojus Radvila Senasis (?-apie 1510). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 1. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.835).

variantą). Įdomu, kad jie buvo peržiūrėti: inskripcijoms skirtose horizontaliose juostose (34 iš 43) pieštuku eskiziškai ir dažnai labai neaiškiai nužymėti herbai; kai kas taisyta ir piešiniuose (pvz., 38 lape prie Jonušo kepurės pripiešta plunksna). Vėsi be išimties rinkinio portretai nupiešti pagal tą pačią kompozicinę schemą. Palyginti nedidelio vertikalios ištęsto formato popieriaus lape ovalo formos apvade - pusfigūris portretas, kampai tankiai štrichuoti lygiagrečiais horizontaliais štrichais, po atvaizdu paliktas platus horizontalus stačiakampis rėmas inskripcijai. Tokia tradicinė, netgi kanoninė, be abejo, įvairiai varijuojama schema, buvo būdinga XVII a. portretinei graviūrai. Ypač dažnas atvaizdas, kuriame žmogus vaizduojamas iki krūtinės; tokia schema dailininkui leisdavo maksimaliai sutelkti dėmesį į portretuojamojo veidą. Tuo tarpu visuose aptariamuose piešiniuose žmogus

Teklė Valavičiūtė-Radvilienė (1608-1638). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 44. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv.nr. 45.870).

vaizduojamas ligi klubų ar iki kelių ir stovintis (tik viename - visu ūgiu ir sėdintis). Rinkinys pradedamas Radvilos Astikaičio sūnaus Mikalojaus Radvilos Senojo (m. apie 1510) portretu, kuriame jis pavaizduotas kaip valstybės veikėjas, su antspaudu, laikomu kairėje rankoje (Lietuvos kanclerio pareigas Mikalojus Senasis ėjo nuo 1491 m.). Rinkinys baigiasi Vilniaus vaivados ir didžiojo etmono Jonušo (1612-1655) ir jo pirmosios žmonos Kotrynos Potockos atvaizdais.

Visi rinkinio atvaizdai priklausytų pusiau paradinio portreto tipui. Paprastai formos pasirinkimą sąlygoja atvaizdo traktavimo pobūdis. Šiuo atveju, matyt, lėmė tie tapybiniai portretai, pagal kuriuos dailininkai darė piešinius graviravimui (atvaizdai piešti ne iš natūros, tai tapybinių portretų interpretacijos). Aptariamai epochai būdinga, kad graviūros ne visada būdavo originalūs kūriniai, dažnai jose pakartojami

Jonušas Radvila (?-1526). XVII a. Radvilų portretų albumas. L. 18. Pop., tušas, plunksnelė. Sankt Peterburgas, Ermitažas, piešinių skyrius (inv. nr. 45.848).

kitų dailininkų sukurti paveikslai (religinės kompozicijos, portretai etc). Buvo įprasta, kad vienas meistras rengdavo piešinį, o kitas jį raižydavo, tačiau neretai abu darbus atlikdavo tas pats dailininkas. Rinkinio piešinių meninė vertė nevienoda. Ją nulėmė tiek panaudoti originalai - tapybos paveikslai, - tiek dailininkų meistriškumas. Raižytojas apskritai ne visada tiksliai kartodavo parengiamąjį piešinį, ypač kai piešdavo ir raižydavo tas pats asmuo. Nors galutinių darbo rezultatų - graviūrų neturime, tačiau parengiamieji piešiniai turi savarankišką vertę. Neišliko archyvinių duomenų, keliems ir kokiems dailininkams Boguslovas Radvila buvo pavedęs rengti šį portretų rinkinį. Tačiau galima išskirti bent keturias portretų grupes, atliktas skirtingų dailininkų, kriterijumi pasirinkus veidų (rankų) bei drabužių (figūros) modeliuotę:

- veidų (rankų) plastikai būdinga tiksli, išraiškinga linija, saikingas štrichavimas lygiagrečiais štrichais, didelės baltos plokštumos; drabužiai apimtiniai, perteiktas medžiagiškumas (šarvų, kailių, audinių etc); šiai grupei galima priskirti Alberto (l. 28), Stanislovo (l. 17), Žygimanto Karolio (l. 42), Teklės Valavičiūtės (l. 44), Mikalojaus Juodojo (l. 10), kardinolo Jurgio (l. 25) portretus;

- schematiškas, sausas piešinys, plokščia figūra, neproporcingas galvos ir figūros santykis; tokie yra Sofijos Olelkaitės-Radvilienės (l. 33), Lavinijos Koreckos-Radvilienės (l. 47), Mikalojaus Kristupo (l. 37) portretai;

- taikomas ištisinis štrichavimas su charakteringomis šviesiomis dėmėmis; būdinga Kristupo (l. 35) ir Mikalojaus Kristupo (l. 48) paveikslams;

- beveik išimtinai naudojamas punktavimas, tuo tarpu štrichavimas minimalus; taip nupiešti atvaizdai minkšti ir delikatus; šiai grupei priklauso Kotrynos Potockos-Radvilienės (l. 55), Jonušo (l. 54), Boguslovo (l. 52), Onos Kiškaitės-Radvilienės (l. 36) portretai.

Dalį portretų sunku priskirti kuriai nors vienai išvardytų grupių, nes juose nėra vyraujančių charakteringų savybių, dažnai jos susipina tarpusavyje.

Nors rinkinys vaizduoja tik vienos giminės asmenis ir yra nebaigtas, jame randame visus pagrindinius pusiau paradinio portreto variantus - valdovų, valstybės veikėjų, dvasininkų, karvedžių, riterių, moterų, vaikų atvaizdus. Pvz. vienintelė *valdovams* atstovaujanti Barbora Radvilaitė, pasidabinusi karūna, laiko rankose karališkos valdžios insignijas. *Valstybės veikėjų* yra daugiau; vienas jų - Albertas Stanislovas, LDK kancleris, pavaizduotas prie stalo, ant kurio padėta skrybėlė, antspaudas ir popieriaus lapas su atspaude gerai matomu Vyčio herbu.

Dvasininkų portretai yra trys. Kardinolo Jurgio Radvilos (1556-1600) atvaizdas pieštas laikantis tradicinės kanoninės schemos, pagal kurią vaizduojami aukšto rango dvasininkai: jis sėdi krėslė, rankas padėjęs ant porankių. Šis Mikalojaus Juodojo ir Elzbietos Šidloveckos sūnus, vos sulaukęs 25 metų, tapo Vilniaus vyskupu, o 1583 m. - pirmuoju Lietuvos kardinolu. (Idomu, kad Mikalojus Kristupas Naš-

laitėlis 1577 m. rašytame laiške savo jaunesniam broliui Jurgiui, tuomet Vilniaus vyskupui koadjutoriu, griežtokai priminė: "Jūsų Malonybe, esi lietuvis, ne lenkas. Laikykis, Jūsų Malonybe, savo tautos, to neslėpdamas. Lenkai supranta, kad negali jos paglemžti, todėl stengiasi visokiais būdais jai kenkti"²².)

Karvedžius, pavaizduotus su valdžios ženklais, rinkinyje geriausiai reprezentuoja Kristupo Perkūno ir jo sūnaus Kristupo portretai.

Didžiausia rinkinio portretų grupė - *riterių* atvaizdai. Portretuojamieji dažniausiai aprenkti įmantriais plokštiniais šarvais, neretai dengiančiais visą figūrą. Tai Mikalojaus Rudojo, Mikalojaus Juodojo, Stanislovo Pamaldžiojo, Jonušo, Boguslovo, Žygimanto Karolio bei kitų Radvilų portretai. Jų gausumas ir šiame rinkinyje kalba apie riterių portretų populiarumą Lietuvoje. Visi jie sukurti pagal tą pačią schemą, kompozicinių variantų nedaug. Visiems būdinga kanoniška poza ir gestas, tačiau atskirų paveikslų elementų varijavimas ir nevienareikšmis modelio traktavimas sukelia įvairumo įspūdį.

Didžios asmenybės galia alsuoja monumentalus Mikalojaus Juodojo (1515-1565) atvaizdas. Tvirtas juodaplaukis ir juodabarzdis vyras vilki puošniu renesansiniu kostiumu, kurio viršutinę dalį dengia ištaigingi, ornamentiniais reljefais dekoruoti šarvai, įstrižai perjuosti prašmatnia juosta²³. Šio faktinio Lietuvos valdovo galybę bene vaizdžiausiai apibūdino Saliamonas Henningas, Livonijos kronikininkas ir magistro Gothardo Ketlerio sekretorius: "Kur karvę pririš, Lenkijoje ar Lietuvoje, ten ji ir stovės"²⁴.

Moterų portretai skiriasi nuo vyrų portretų kitokių modelio traktavimu. Vyrų portretuose beveik visada vienaip ar kitaip pabrėžiamas modelio socialinis vaidmuo, o moterų portretuose jų aukštą luomą nuskaido bendri požymiai (poza, laikysena, gestas, drabužiai, papuošalai etc). Dailininkai labai tiksliai perteikia audinių raštus, subtiliausius nėrinius, sudėtingas apykakles, kaligrafiškai ir pedantiškai vaizduoja papuošalus. Tokie yra Elzbietos Sofijos Brandenburgietės, Onos Sapiegaite, Kotrynos Potockos, Onos Kiškaitės, Teklės Valavičiūtės atvaizdai.

Rinkinyje yra trys *vaikų* portretai. Du iš jų - Mozūrų

²²Cit. pagal: Rabikauskas P. *Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje* // LKMA Suvažiavimo darbai - Roma, 1987. - T. 11 - P. 21.

²³Kad Lietuvos didikai nebuvo abejingi apdarams ir mados vėjams, patvirtina, pvz., Jonušo 1638 m. rugsėjo 18 d. rašytas laiškas Boguslovui. Laiške jis dėkoja pusbroliui už atsiųstą puikų portretą ir ypatingai dėjuojasi

tuo, kad galėjo pašinsudoti prancūziško kostiumo modeliu. Be to, Jonušas prašo Boguslovo atsivežti į Lietuvą gerą siuvėją, nes čia jų trūksta. - Žr. Košubaj E. *Žycie ks. Janusza Radziwiłła*. - S. l., 1859. - S. 377-378.

²⁴*Lietuvių enciklopedija*. - Boston, 1961. - T. 24. - P. 394.

kunigaikštienės Onos Radvilaitės sūnų Stanislovo ir Jonušo - anksčiau nebuvo žinomi. Abu jaunuoliai vilki XVI a. pirmoje pusėje madingais vienodais kailiniais ilgomis plačiomis rankovėmis, pasipuošę stambių grandelių grandinėmis. Ypač gražus jaunesniojo sūnaus Jonušo portretas. Jo švelnus būdas, sielos tyrumas atsiskleidžia rimtame, susimąsčiusiame veide, kurio susikaupimą savaip pakartoja tvirtai sunertos rankos. Jonušo atvaizdas dvelkia ramybe ir nevaikišku orumu.

Be šių, rinkinyje yra ir daugiau iki šiol nežinotų atvaizdų. Tai Žemaičių vyskupo Mikalojaus portretas, matyt, seniausias ir vienintelis ikonografinis liudijimas. Mat tame rinkinyje esantis Vilniaus vyskupo Alberto atvaizdas aiškiai rodo, jog ir Vaclovo Zatorskio reprodukuotas tapybinis portretas²⁵, ir abi Hirszo Leybowicziaus XVIII a. graviūros vaizduoja ne Žemaičių vyskupą Mikalojų Radvilą, o Vilniaus vyskupą Albertą Radvilą. Abiejuose vyskupų portretuose - ta pati XVI a. būdinga apranga: kailiniai su prakirptomis rankovėmis, kailinė kepurė, iš priekio vos paraukta roketė, stambaus pynimo grandinė su Nukryžiuotuoju. Tačiau juose vaizduojami skirtingi asmenys: jaunesnio vyskupo Mikalojaus veidas pailgas, bruožai aštresni, tuo tarpu vyskupo Alberto veidas apvalus, bruožai švelnūs.

XVII a. vidurio piešinys ir 1675 metų archyvinis įrašas²⁶ patvirtina, jog tikrai egzistavo vyskupo Mikalojaus Radvilos tapybinis portretas, sukurtas XVI a. pirmoje pusėje. Betgi jau XVIII a. viduryje jis buvo arba užmirštas, arba prarastas, nes ir Žemaičių vyskupų portretų rinkinyje, ir kitur jo atvaizdu laikytas Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos portretas²⁷. Taigi, kai kurie rinkinio portretai įgalina patikslinti ar nustatyti kituose portretuose pavaizduotus asmenis.

Mikalojaus Senojo portretas yra seniausias dabar žinomas jo atvaizdas. Leybowicziaus XVIII a. graviūra raižyta pagal kitą portretą, arba joje iš ankstesniojo liko tik gana schematiškai pavaizduoti veido bruožai, barzda ir ūsai. Palyginus abu minėtus Mikalojaus Senojo atvaizdus su jam priskiriamu tapybiniu portretu iš Baltarusijos valstybinio dailės muziejaus, sunku

sutikti su Taisijos Karpovič nuomone, kad tai tas pats asmuo²⁸.

Tyrinėti rinkinio portretus galima įvairiais aspektais. Kadangi turime du Radvilų portretų rinkinius, skiriamus ištiso šimtmečio, atsiranda galimybė palyginti skirtingas vieno tapybinio originalo interpretacijas grafikos portretuose atskirais istorijos periodais. Antrasis rinkinys - tai 1758 m. (pirmą kartą - 50 egzempliorių tiražu) išspausdintos Radvilų portretinės graviūros. Jų iniciatoriumi buvo Mykolas Kazimieras Žuvelė (1702-1782), o portretus šiam rinkiniui Nesvyžiuje raižė Hirszas Leybowiczius bei kiti dvaro dailininkai²⁹. Iš 43 Boguslovo Radvilos rinkinio portretų net 23 piešti iš tų pačių tapybinių originalų, kaip ir XVIII a. graviūros. Tai Onos Radvilaitės (1503 m. ištekėjusios už Mozūrų kunigaikščio Konrado), Onos Ketlerytės (Kuršo kunigaikščio dukters, 1585 m. ištekėjusios už Alberto Radvilos), Kristupo I Perkūno ir jo trečiosios žmonos Kotrynos Tenčinskos, Jono Alberto ir kiti portretai.

Visų 23 atvaizdų palyginamoji analizė leidžia daryti kai kurias išvadas. Pirma, Leybowicziaus ir kitų autorių raižinių meninio vaizdo struktūra ir ypač jo traktuotė gerokai nutolo nuo tapybinių originalų. Tai liudija XVII a. vidurio piešiniuose matomi tikroviški ir įtaigūs žmonių paveikslai. Kiekviename jų pavaizduotas asmuo yra individualus, ryškaus charakterio. Tuo šie piešiniai artimi Šiaurės Europos portretui. Kita vertus, portretas juose aiškiai suvoktas kaip žmogaus įamžinimas. Kupini rimties, orūs, portretuojamieji tarsi žvelgia iš praeities į žiūrą. Taip atrodo todėl, kad beveik visuose atvaizduose galva ir korpusas nukreipti vienon, žvilgsnis - priešingon pusėn. Svarbiausia piešiniuose ne tiek tiksliai anatomija, taisyklingos proporcijos, bet bendra jiems dvasinė šviesa, sunkiai nusakomas amžinybės dvelksmas. Šių savybių nebeturi minėtosios XVIII a. vidurio portretinės graviūros. Ir ne tik todėl, kad jas sukūrusiems dailininkams stigo meistriškumo. XVIII a. portretuose pirmiausia buvo akcentuojama ne individuali modelio charakteristika, o portretuojamojo visuomeninė padėtis. Kosmopolitiniam to amžiaus

²⁵*Icones Episcoporum Samogitiensium*. - Kaunae, Officina photographica W. Zatorski, 1901.

²⁶Sinkūnaitė L. *1675 m. dokumentas apie Žemaičių vyskupų portretų galeriją*. // - Kultūros barai. - 1990. - Nr. 12. - P. 63.

²⁷Marijos Matušakaitės nuomone, abi Hirszo Leybowicziaus graviūros vaizduoja vyskupą Mikalojų, ir jų negalima sieti su vyskupu Albertu. (Žr.

Matušakaitė M. *Portretas...*, p. 46). Tačiau iš tikrųjų yra priešingai.

²⁸Второе рождение портретов из Несвижа и Гродно: Каталог. Минск, 1981. - С. 42, кат. 8.

²⁹Widacka H. *Działalność Hirsza Leybowica i innych rytowników na dworze Nieswieskim Michała Kazimierza Radziwiłła "Rybeński" w świetle badań archiwalnych* // Biuletyn historii sztuki. - 1977. - Nr. 1. - S. 62-70.

mąstymui senieji portretai turėjo atrodyti per daug senamadiški. Grafiniai portretai šiandien yra svarbus ir dažnai vienintelis šaltinis, atstatantis prarastas grandis tapybinio portreto raidoje. Tačiau akivaizdu, kad apibūdinant XVI-XVII a. Lietuvos portreto savybes, negalima beatodairiškai remtis Leiybowicziaus ir kitų graverių darais raizniais.

Albumo portretai teikia įvairios medžiagos dailės istorijai, tačiau ne vien jai. Sakysime, dvi didžiosios

Biržų-Dubingių bei Nesvyžiaus-Olykos Radvilų šakos čia išryškėja pagal jų atstovų išvaizdos bruožus (užtenka palyginti trijų kartų Radvilų portretus: Biržų-Dubingių šakos pradininko Jurgio, jo sūnaus Mikalojaus Rudojo ir anūko Mikalojaus bei Nesvyžiaus-Olykos šakos pradininko Jono, jo sūnų Jono ir Mikalojaus Juodojo bei pastarojo sūnaus Alberto). Savaimė suprantama, jog tai dar labiau didina šio unikalaus albumo vertę.

PORTRETUOJAMŲJŲ SĄRAŠAS

1. Mikalojus Senasis (m. apie 1510), inv. 45835: *Nicolaus II Radziwiłł XO <...>*
2. Sofija Ona Manivydaitė (1439-1512), TL: *Żona Munwidowna X. Litt.*
3. Albertas (1478-1519), inv. 45836: *Albertus Ep'us Vilnensis.*
4. Mikalojus (m. 1529), inv. 45837: *Nicolaus Ep'us Samogitiae Haeres in K <...>*
5. Barbora, Koliankos Volskio duktė, TL: *Kolonka, albo Wolska żona.*
- 5a Barbora Kiškaitė (m. 1513), TL: *Kiszczanka żona.*
6. Jonas (1474-1522), inv. 45838: *Jan Xiążę Marszałek W^o. X^o. L^o.*
7. Barbora Radvilaitė (1520-1552), inv. 45839: *Barbara Krolowa Polska.*
8. Žygmantas Augustas (1520-1572), TL: *Krol Żygmunt August.*
9. Mikalojus Rudasis (1512-1584), inv. 45840: *Mikołaj X'ze na Birżach, W'da Wilenski, Kanclerz y Hetman W <...> Evangelik cognomento Rufus.*
10. Mikalojus Juodasis (1515-1565), inv. 45841: *Mikołaj Xiążę na Ołyce. W'da Wilenski, Kanclerz y Marszałek W^o. X^o. L^o. Evangelik, cognomento czarny.*
11. Jurgis (1480-1541), inv. 45842: *Jerzy W'da Kijewski, Kasztellan Wilenski, Marszałek y Hetman W^o. X^o. L^o.: Birzah: Do <...> Zwycięzca nazwany.*
12. Elzbieta Sidlovecka (1533-1562), inv. 45843: *Katarzyna' z Szydłowca żona.*
13. Jonas (1516-1551), inv. 45844: *Jan X'ze na Ołyce, Kraczy W^o. X^o. L^o.*
14. Mikalojus (1470-1520), inv. 45845: *Mikołaj Xiążę na Gońiądzu W'da Wilenski Kan <...>*
15. Elzbieta Nasilovskaitė (m. 1547), TL: *Żona X'na Nasilowska.*
16. Ona (1476-1522), inv. 45846: *Anna X'zna Mazowiecka.*
17. Stanislovas, Mozūrų kunigaikštis (m. 1524), inv. 45847: *Stanisław Xiążę Mazowiecki.*
18. Jonušas, Mozūrų kunigaikštis (m. 1526), inv. 45848: *Janusz Xiążę Mazowiecki.*
19. Mikalojus (1546-1589), inv. 45849: *Mikołaj X'ze na Dubinkae Woiewoda Nowogrodzki.*
20. Kristupas Perkūnas (1547-1603), inv. 45850: *Krzysztof X'ze na Birżach Woiewoda Wilenski, Podkanclerzy y Hetman W^o. X^o. L^o. Evangelik.*
21. Kotryna Tenčinska (1544-1592), inv. 45851: *Katarzyna z Teczyna.*
22. Kotryna Ostrogiškė (1560-1579) arba Elzbieta Sofija Ostrogiškė (m. 1599), TL: *Anna Xiężna Ostrowska.*
23. Mikalojus Kristupas Našlaitėlis (1549-1616), inv. 45852: *Mikołaj Krzysztof X'ze na Nieswiezu, Woiewoda Wilenski.*
24. Elzbieta Vyšneveckaitė (1569-1596), TL: *X'zna Wiszniowiecka żona.*
25. Jurgis (1556-1600), inv. 45853: *Jerzy X'ze na Ołyce, Biskup Krakowski y Kardynał*
26. Stanislovas Pamaldisius (1559-1599), inv. 45854: *Stanisław Xiążę na Ołyce, Starosta Żmudzki.*
27. Marijona Mieščanka (1563-1600), inv. 45855: *Myszczanka żona.*
28. Albertas (1558-1592), inv. 45856: *Albertus X'ze na Nieswiezu*

Marszałek W^o. X^o. L^o.

29. Ona Keulerytė (1567-1619), inv. 45857: *Anna X'zna Kurlandzka.*
30. Jurgis (1578-1613), inv. 45858: *Jerzy Xiążę na Dubinkach, Kasztellan Trocki. Evangelik.*
31. Sofija Zborovska (m. po 1618), TL: *Żborowska żona.*
32. Jonušas (1579-1620), inv. 45859: *Janusz X'ze na Birżach, Dubinkach y Slucku, Kasztellan Wilenski. Evangelik*
33. Sofija Olelkaitė (1586-1612), inv. 45860: *Zofia Xiężna Slucka.*
34. Elzbieta Sofija iš Brandenburgo (1589-1629), inv. 45861: *Elisabeth Zofia Xiężna Brandenburska.*
35. Kristupas (1585-1640), inv. 45862: *Krzysztof X'ze na Birżach, W'da Wilenski, Hetman W^o. X^o. L^o. Evangelik.*
36. Ona Kiškaitė (m. po 1642), inv. 45863: *Anna Kiszczanka Żona.*
37. Mikalojus Kristupas (1590-1607), inv. 45864: *Mikołaj Krzysztof X'ze na Nieswiezu.*
38. Jonas Jurgis (1588-1625), inv. 45865: *Jan Jerzy X'ze na Nieswiezu Kasztellan Trocki.*
39. Albertas Vladislavas (1589-1636), inv. 45866: *Albrycht Władysław Xiążę na Nieswiezu, Kasztellan Wilenski.*
40. Ona Sapiegaite (1603-1627), inv. 45867: *Anna Sapiezanka.*
41. Ona Zenovičiūtė (m. 1668), TL: *Zienowizowna żona.*
42. Žygmantas Karolis (1591-1642), inv. 45868: *Zygmunt Karol X'ze na Ołyce, Nieswiezu, Kraczy W. X. L. Kawaler Maltanski.*
43. Aleksandras Liudvikas (1594-1654), inv. 45869: *Alexander Ludwik Xiążę na Nieswiezu etc. W'da Brzeski Marszałek Naywyszy W^o. X^o. L^o.*
44. Teklė Valavičiūtė (1608-1638), inv. 45870: *Wolowiczowna żona.*
45. Lukrecija Marija Strocci (m. 1694), TL: *Marquezanca z Strozen.*
46. Jonas Albertas (1591-1626), inv. 45871: *Jan X'ne na Ołyce y Klecku.*
47. Lavinija Korecka (m. 1641), inv. 45872: *X'zna Korecka żona.*
48. Mikalojus Kristupas (1589-1614), inv. 45873: *Mikołaj X'ze na Ołyce.*
49. Albertas Stanislovas (1595-1656), inv. 45874: *Albrycht Stanisław X'ze na Ołyce, Kanclers W^o. X^o. L^o.*
50. Regina Enšeneich (m. 1637), TL: *Regina ab Ensenreich.*
51. Kristina Ona Liubomirska (1618-1667), TL: *Krystyna Lubomirska żona.*
52. Boguslovas (1620-1669), inv. 45875: *Bogusław X'ze na Dubinkach y Slucku, Koniuszy W^o. X^o. L^o. Evangelik.*
53. Marija Ona (1640-1667), TL: *Radziwiłłowna żona.*
54. Jonušas (1612-1655), inv. 45876: *Janusz X'ze na Birżach, Starosta Żmudzki, Hetman Polny W^o. X^o. L^o. Evangelik.*
55. Kotryna Potocka (m. 1642), inv. 45877: *Katarzyna z Potoka żona.*
56. Marija Lupu (m. 1661), TL: *Marya Hospodarowna Woliska.*
57. Kotryna Chlebavičienė (1614-1672), TL: *Katarzyna Hlebowiczowa W'dzina Wilenska Siostra X'cia Janusza Radziwiłła.*
58. Mykolas Kazimieras (1625-1680), TL: *Michał Kazimierz Xiążę Radziwiłł Podkanclerzy y Hetman Polny W^o. X^o. L^o.*
59. Mykolas Karolis (m. 1666), TL: *Michał X'ze z Klecka, Kraczy W^o. X^o. L^o.*
60. Izabelė Sapiegaite (išt. 1645), TL: *Sapieżanka żona.*

POETAI ŽEMININKAI: GENEZĖ, APTARIMAS, PAVYZDŽIAI

KAZYS BRADŪNAS

Kai pasaulis, kvapą sulaikęs, seka tartum lavina užgriūvančius politinius įvykius, kai mes patys dieną naktį neužmiegam, regėdami Dovydo galynėjimąsi su Galijotu Lietuvoje, rašyti apie poeziją gali atrodyti kone nesusipratimas. O vis dėlto turbūt taip nėra. Nepaisant visų politinių dienos akcentų, poezija vis tiek tebėra neatidaloma subrendusios tautos kultūros dalis. O ir nepriklausomam politiniam gyvenimui tauta būna paruošta tik tada, kada bendruomenė jau yra pasiekusi atitinkamą kultūros lygį. Ir kas mes, kaip tauta, šiandien būtume, jei tų kultūros šaknų, šakų ir žiedų neturėtume! Ar neatrodytume pasauliui tik "ubagėliai" be savų grožinės literatūros bruožų? Kaip gyventume be Donelaičio, Baranausko, Maironio, Putino, Aisčio, Brazdžionio, Miškinio ir kitų? Ar suvoktume be jų savo valstybingumo prasmę?

Parafrazuojant Balį Sruogą, tokių milžinų paunksmėje rašyti man apie poetus žemininkus vis dėlto yra tam tikras nepatogumas, nes ir pats esu žemininkas. Tikrai nebūčiau drįsęs apie žemininkus ir jų kūrybą šnekėti prieš 40 metų, antologijos "Žemė" pasirodymo išvakarėse. Kaip žinote, ta penkių poetų sutelktinės poezijos knyga su plačiu studijiniu įvadu išleista Amerikoje 1951 metais. Nuo to laiko antologijos autoriams ir prigijo žemininkų vardas. Visi penki tada dar buvo laikomi jaunaisiais poetais. Tačiau šiandien situacija visai kita, kada, norim ar nenorim, žemininkai jau yra tam tikra ir nenutylima visos lietuvių poezijos

raidis dalis, apie kurią literatūros leidiniuose rašomi straipsniai bei studijos, o universitetų studentai ją renkasi diplominiams darbams bei disertacijoms. Asmeniškai savo poezijos aš ir šiandien, neprijungdamas kitų keturių, nė neminėčiau. Visai kas kita rašyti apie žemininkus apskritai, kaip apie sąjūdį, kaip apie tam tikrą likiminę ir istorinę apraišką, kaip apie žodžio broliją, bendromis ir individualiomis paštangomis siekiančią to paties: lietuvių poezijos atnaujinimo, jos pagilino autentiškosios lietuvių ir Vakarų kultūros atvirybėje žmogaus ir poezijos prasmės žemėje kryptimi.

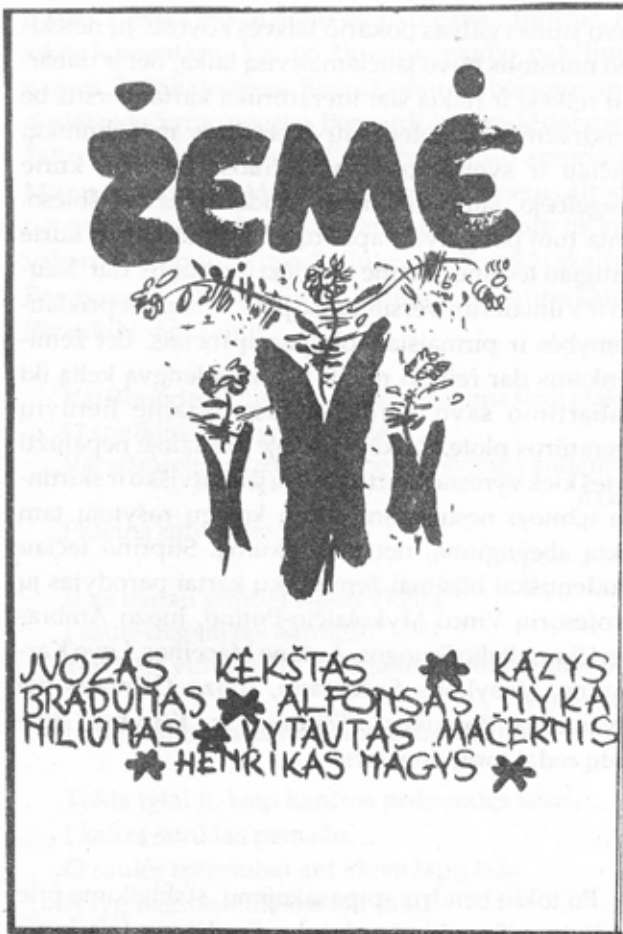
Šiame kelyje poetų žemininkų pasiektų kūrybinių rezultatų nenoriu čia sverti grynai literatūrinės vertės svaisčiais. Išsivijęs literatūrologų tai jau ne kartą yra daryta, o ir tėvynėje dabar šia kryptimi gerokai pasistūmėta. Mano pastanga bus tik viso penkių žmonių gyvenimo kūrybinio nuotykiu tiesioginis, ne akademinis, o labiau impresionistinis prisiminimas. Sakau - viso gyvenimo, nes jeigu visi šie poetai dar būtų gyvi, tai jau turėtų - o gyvieji ir turi - kiekvienas per 70 metų. Taigi yra ir ką prisiminti.

Stabtelisui tik prie realių, iš šalies nepastebėtų, o jei kada ir pastebėtų, tai kiek primirštų faktų, kurie vis dėlto įsiterpia į lietuvių poezijos istorinį kelią. Įsiterpia kaip žemininkų literatūrinio medžio šaknų paieškos, kaip to medžio paskirų šakų išsišakojimo kryptys ir į tas šakas nutūpusių paukščių - jų eilėraščių

KAZYS BRADŪNAS (g. 1917) - poetas, kritikas, redaktorius. Išleido poezijos rinkinius "Vilniaus varpai" (1943), "Pėdos arimuos" (1944), "Svetimoji duona" (1945), "Maras" (1947), "Apeigos" (1948), "Devynios baladės" (1955), "Morenų ugnys" (1958), "Sidabrinės kamanos" (1964), "Sonatos ir fugos" (1967), "Donelaičio kapas" (1970), "Pokalbiai su karaliumi" (1973), "Alkana kelionė" (1976), "Užeigoje prie Vilniaus vieškelio" (1981), "Priešai" (1983), "Krikšto vanduo joninių naktį" (1987); Lietuvoje 1990 m. išleista rinktinė "Prie vieno stalo". Redagavo "Ateitį" (1937-1938), "Aidus" (1945-1948), buvo "Literatūros lankų" redakcinio kolektyvo narys, "Draugo" literatūrinio priedo redaktorius

(nuo 1961 m. iki pensijos). Suredagavo antologiją "Žemė" (1951), veikalą "Lietuvių literatūra svetur 1945-1967" (1968), "Lietuvių poezija išsivijoje 1045-1971" (d. 3, 1971). Parašė libretus Brunono Markaičio kantatai "Vilniaus varpai", Dariaus Lapinsko kantatai "Mindaugas" ir jo operoms "Maras" ir "Dux Magnus" (pastaroji - šv. Kazimiero mirties 500 metų sukakčiai).

Kaziui Bradūnui, Viktorijos Skrupsckelytės žodžiais, žemininko vardas tinka labiau nei kuriam antologijos poetui, - jo kūryboje itin ryški medžiaginio ir nemedžiaginio pasaulio, tikrovės ir poeto harmonija.

Kazys Janulis. Antologijos "Žemė" (Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951) aplankas.

- vokalinis čiulbėjimas. Visa tai bandysiu pajvairinti vienu kitu tiesioginiu asmenišką patirties bruoželiu, rodančiu jų linksmesnes ar liūdnesnes grimasas. Tai toks šio mano žvilgsnio bei iliustracinio brūkšnio tikslas.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad vienokios ar kitokios krypties literatūros žurnalai, almanachai, antologijos, rašytojų įvairiais pagrindais sambūriai atsiranda tada, kada tauta ima gyventi, nusimetusi visus varžtus, pilnutinį kultūrinį gyvenimą, kada ji pati visu pločiu ir gyliu nesuniveliuotai kultūros kūrybai, taigi ir literatūrai, pribrešta. O mūsų tautoje šitaip atsitiko antrajame jos nepriklausomybės dešimtmetyje, pirmojoje dvidešimto amžiaus pusėje. Palaimingai įvyko tai, ko lietuvių tautos istorijoje, turint minty jos kultūrinį aspektą, dar niekada nebu-

vo atsitikę. Žemininkai ir buvo šios situacijos tiesioginis vaisius. Net pirmieji jų kūdikystės atsiminimai jau buvo iš nepriklausomos Lietuvos metų. Kad iš karto būtų žinoma, apie kuriuos poetus čia kalbama, suminėsiu pirmiausia visus vardais ir pavardėmis: Vytautas Mačernis, Juozas Kėkštas, Alfonsas Nykaniliūnas, Henrikas Nagys, na ir aš pats. Iš jų vieno tik Kėkšto negalėtume vadinti nepriklausomybės augintiniu, nes jis augo lenkų okupuotame Vilniaus krašte, bet vis tiek pašonėje jautė nepriklausomos Lietuvos kultūrinį dvelksmą.

Kitus būsimus žemininkus nepriklausomoje Lietuvoje literatūrai palenkė gimnazijose literatūros būrelių ir gerų mokytojų dėka kilęs jaunatviškas susidomėjimas grožine literatūra ir visu tuo, kas tada vyko Lietuvos literatūriniame gyvenime. O ten jau švytėjo tokie poetai kaip Jonas Kossu-Aleksandravičius (vėliau tapęs Jonu Aisčiu), Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis, Salomėja Nėris, Kazys Boruta ir kiti. Visi jie mums, gimnazistams, buvo tikri poezijos dievai: juos deklamuodavome, juos dainuodavome, o pamatę juos, žiūrėdavome kaip į stebuklą. Jaunimo susidomėjimas poezija buvo toks didelis, kad kai kurių jau reikėjo net pakartotinių leidimų, ir jų tiražai iš šimtinių persirito į tūkstantinius. Vyresniesiems gimnazistams ir gimnazistėms rašyti eilėraščius pasidarė tikra savanoriška būtinybė. Jaunimo žurnaluose jautresnė literatūrologo bei kritiko akis pradėjo įžiūrėti apščiai rašančiųjų pavardžių, kurios poezijos ateičiai jau šį tą žadėjo. O kai poeziją rašančių gimnazistų banga apie 1936-1939 metus pasiekė universiteto auditorijas, jų eilėraščius spausdino reikliausi ir geriausi ano meto kultūros žurnalai "Naujoji romuva" ir "Židinys".

Va, tuo metu ir pradėta ieškoti būsimų žemininkų kartos literatūrinio kelio. Mūsų vis dar labai gerbiamų Kossu-Aleksandravičiaus, Brazdžionio, Miškinio karta buvo pasiekusi savo viršūnę ir, jų pramintu keliu einant, nieko nebuvo galima bepridėti. Todėl mirtinas reikalas vertė iš jų šešėlio bėgti ir ieškoti savojo veido. Tuo metu Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete, literatūrą studijavome visas būrys bendraamžių literatų. Nebūtinai poetų, bet ir beletristų, ir kritikų. Visi buvome artimi bičiuliai, studentų ateitininkų meno draugijos "Šatrija" korporantai. Po paskaitų mėgomė nueiti į Mickevičiaus gatvėje esantį restoraniuką, pasiimti silkutę ir skaidriosios ir daugiau ar mažiau bohemiškai pabendrauti.

O kiek ten planuota, kiek kūrybos skaityta ir giliai žvelgta, ir spalvingai pokštauta! Kartą Vytauto Mačernio gimtadienio proga dovanojome jam skutimosi įrankius su tokiu įgraviruotu įrašu:

Vyrui barzdą skusti tinka -
 Tai pagražina aplinką,
 Bet neskuski niekad ūsų,
 Vytautai Mačerni mūsų.

Būrelyje dominavo poetai. Susitikinėjome ir su Humanitarinio fakulteto šatrijiečiais. Pagrindinis mūsų branduolys buvo: Vytautas Mačernis, Eugenijus Matuzevičius, Paulius Jurkus, Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Balys Serevičius, Pranas Kozulis, na ir aš pats. Iš Veterinarijos akademijos dar ateidavo puikus novelistas Petras Gailiūnas. Kaip matote, vien vyrų draugija. O fakulteto merginos greitai susekė mūsų susitikimo vietą - Čepurnos restoraną ir mums prisegė čepurninkų vardą.

1939 metų rudenį Vilniuje atsidarius lietuviškam universitetui, jaunųjų literatų draugystė plėtojosi abiejuose miestuose - Kaune ir Vilniuje, į pokalbius, susitikimus ir bendrus literatūrinius interesus įsijungiant ir naujiems dalyviams: Pranei Aukštikalnytei, Alfonsui Nykai-Niliūnui, Kaziui Umbrasui, Henrikui Nagiui, Gediminui Jokimaičiui ir kitiems.

Pokalbiuose mums ėmė atrodyti, kad ligtolinė poezija didžia dalimi per lėkšta, kažkaip paviršutinė. Jutome, jog reikia ieškoti gelmių, į kurias lietuvių poezijoje lig tol daug dėmesio nekreipta. Aiškėjo išvada, kad mūsų poezija toliau turi būti ne vien dainuotinė, bet ir mąstytinė. Reikia leisti į dar nepajudintas mūsų tautos kultūrinės gelmes, bet ir perprasti viską, kas tik geriausia vakarietiškoje Europos poezijoje. Dailėje panašia kryptimi savo kūrybą jau lenkė naujoji mūsų grafikų karta. Bet tik įspaudus pirmąsias pėdas ir poezijoje, prasidėjo visa šios, tada dar jaunosios mūsų literatų kartos tragedija. Užpuolė karai, užgriuvo okupacijos, atnešdamos mirtis, trėmimus, ilgo egzodo dešimtmečius, galima sakyti, viso žmogiškojo gyvenimo literatūrinį egzodą, apie kurį tėvynėje rašomos literatūros istorijos ir literatūrologų studijos privalėjo tylėti ligi pat pastarųjų metų. Baisi netektis buvo ir tai, kad žemininkų kartos du giliausio ir rafinuočiausio įžvalgumo studentiškių metų literatūros kritikai bei literatūrologai Bronius Krivickas ir Mamertas Indriliūnas pasiliko Lietuvoje ir ten padėjo

savo jaunas galvas pokario laisvės kovose. Jų netekimo nuostolis buvo jaučiamas visą laiką, net ir dabar, kai reikėjo ir reikia šiai literatūrinei kartai verstis be bendraamžių akademinų literatūros mokslininkų. Tačiau ir svetimuose pasviečiuose tarp tų, kurie išsigelbėjo, jaunystės metų solidarumas neišblėso. Imta tuoj pat galvoti apie tų planų įkūnijimą, kurie daugiau teorine prasme pradėjo formuotis dar Kauno ir Vilniaus universitetuose paskutiniaisiais nepriklausomybės ir pirmaisiais okupacijų metais. Bet žemininkams dar reikėjo nueiti ilgą ir nelengvą kelią iki dabartinio savo vardo statuso visame lietuvių literatūros plote. Reikėjo pačioje pradžioje nepalūžti prieš kiek vyresnės kartos mūsų jaunatviško ir skirtingo užmojo nesupratimą, kitų kolegų rašytojų tam tikrą abejingumą, net priešišumą. Stiprino tačiau studentiška būsima žemininkų kartai parodytas jų profesorių Vinco Mykolaičio-Putino, Juozo Ambrazevičiaus, Balio Sruogos, Antano Maceinos, Levo Karsavino, Vosylius Sezemano, Juozo Girniaus bei "Naujosios Romuvos", "Židinio" ir "Kūrybos" žurnalų redaktorių dėmesys.

Po tokių bendrų apipasakojimų, stabtelkime prie kiekvieno iš penkių žemininkų. Pradėkime tais, kurie yra ne vien dabartyje, bet ir istorijoje, nes jau mirę.

Pirmiausia - Vytautas Mačernis, iš mūsų penkių pats jauniausias, gimęs 1921 metais ir žuvęs 1944 metais, pataikius sviedinio skeveldrai, netoli savo tėviškės, vos pajudėjęs į Vakarus.

Vytautą Mačernį pirmą kartą pamačiau 1937 ar 1938 metų vasarą didelėje moksleivių ateitininkų šventėje, gražiam miške prie Panevėžio. Jis, jaunas ir lieknas gimnazistas, šventės literatūriniam vakare jau skaitė savo poezijos. O pakartotinai susitikę 1939 metų rudenį universitete Kaune ir studentų ateitininkų "Šatrijoj", tapome drauge su kitais bendraamžiais literatais artimiausi bičiuliai. Vytautas tada jau buvo parašęs pirmąsias savo "Vizijų dalis". Viename "Šatrijos" susirinkime kaip kviestinis svečias savo europinių kelionių eilėraštinis įspūdžius, skaitė Bernardas Brazdžionis. Tarp jų - ir įspūdingą eilėraštį "Fuga Florencijos San Croce". Už šį eilėraščių Brazdžionii tą vakarą ypač stipriai plojome. Paskaitė tada kelis savo "Vizijų" fragmentus ir Mačernis. Jaunesnieji šatrijiečiai Vytautą tada tiesiog kilnojome, o vyresnieji

ir pats svečias Brazdžionis išbuvo gana santūrus, be jokių komentarų. Kai po šio susirinkimo pakeliui į namus Žaliakalnyje su Brazdžioniu kalbėjomės apie girdėtą Mačernio poeziją, Bernardui ji atrodė dar gana žalia, neapdorota, gerokai nesubrendusio autoriaus. Mums, draugams, Mačernis pagal savo metus atrodė net per daug sunokęs. Iliustracija tebūna kaip tik ano vakaro Mačernio "Vizijų" eilutės, kurias tiktų skaityti Beethoveno "Pastoralinės simfonijos" atitinkamų ištraukų fone. Taigi:

Kai išbundu vidunakty klaikiam, ir ima širdį plakti,
O smilkiniais tiksent kančia,
Vėl užmiršti vaizdai, lyg pelkių šviesos rudeninę
naktį,
Praeina pro mane.

Ir aš matau gimtinį šiaurės kelią
Į saule degančius namus...
Ten pats vidudienis. Mergaitė skambina pietums
varpeliais,
Ir jų skambėjimas toks linksmas ir saldus.

Tokia tyła! Ji, kaip kančios pribrendęs lašas,
Į kaitrą sunkias pamažu.
O saulės spinduliai ant klevo lapų laša
Ir lyg medus, nutyška ant šakų.

Bet vakaruos ančiai jau temsta skliautas...
Kažkur toli dundėjimus girdžiu...
Turbūt ateina vandenys ant medžių kritusių šviesų
nuplauti
Ir atgaivint laukų.

Tikrai ateina jie. Po orą vaikosi perkūnijos oželiai,
Ištiesę giedančius sparnus.
Gėlės taurėj miegojęs vėjas kelias,
Ir ima medžiai bust.

Ir jau pirmi lašai šiušena lapais,
Gainioja viesulas liūtis sodrias.
O nuo stogų žaltvykslėm čiurkšlės plepa,
Upeliai srūva į valkas.

Melsvi žaibai vagoja skliautus. Šniokščia debesys
ir žemė,
Ir dundesys vis nebaigia aidėt...
Bet pamažu nušvinta pašaliai sutemę,
Iraudros tyła, tartum vandenys išsekusioj versmėj...

Iš debesies suspindi saulė vėl ir vyturėliai juokias...
Žvelgi - rasotom pievom atbrenda pavakarys.
O ežero melduos pablūdusi lakštutė suokia,
O garsina sodus strazdų giesmė skambi.

Greit vakaras. Iš lauko grįžta tėvas į namus, kiemu
atbėga šunes,
Ir vakarienės dūmai iš raudono kamino jau
driekias pažemiais.
Linguoja vėjas obelių viršūnėm,
Ir krypstančių langų stikluos jau paskutinės šviesos
baigia žaist.

Ramu jau tėviškėj. Mėnulis pro klevus į kiemą
žiūri.

Naktis rami ir dieviškai skaisti...
Tik pas mane klaidikus vidunaktis, tik pelenuos
maža ugnelė gūri,
Ir baisiai daužosi širdis.
("Pirmoji")

Ir kai vokiečių okupacijos metais Mačernis baigė visą "Vizijų" ciklą ir Vilniuje viešai perskaitė jį vienoje Humanitarinio fakulteto literatūrinėje popietėje, tuoj pat pakilęs prof. Mykolaitis-Putinas trumpai ir drūtai pabrėžė: "Štai kur tikra poezija ir tikras poetas". Mačerniui tai buvo didžiausias įvertinimas ir paskata rašyti toliau. O tuo metu jis jau labai intensyviai kūrė "Metų sonetus", pagrindinį studijų dėmesį skirdamas gal net labiau filosofijai negu literatūrai, dėl ko mes, poetiškieji jo draugai, kone apgailstavom. Mat bijojom, kad Vytautas visai neatšoktų nuo grožinės literatūros. Ir vis dėlto taip neatsitiko. Mačernis ir toliau vieną po kito skubiai rašė sonetus, lyg nujausdamas, kad jam laiko palikta labai nedaug. Tų dienų jo dėmesys filosofijai ir kitiems mokslams bei menams puikiai atsispindi ne viename sonete. Štai tik vienas pavyzdys:

Savo sielą, alkaną kaip žvėrį,
Maitinu geriausiais žemės vaisiais:
Mokslu ir menu. Tegu ji gėris
Spalvomis ir tonais įkvėptaisiais

Leidžiu jai ištvirkti ir atgailoti,
Užsivilkus aštrią ašutinę.
Bet aš negaliu niekuo pasotinti
Tos panteros alkanos, laukinės.

Kūno narve ji nervingai vaikšto,
Amžinybės sau kaip grobio geisdama -
Ilgis saulės nužertųjų aikščių,
Kur galėtų nemirtinga ir laisva

Meilės šokį suktis su dievais kartu,
Trypiant žiedus anemonų geltonų.

O likimo ar dievų, galbūt tiksliausiai - paklaikusio pasaulio ir sužvėrėjusių žmonių buvo sutriptytas paties Mačernio gyvenimas, sulaukus jam vos 23 metų. Tačiau jo poezija liko nesutripta. Ji ir šiandien tartum anie dangiškieji anemonai žydi vešliuose mūsų poezijos gėlynuose.

Nuo jauniausio - Vytauto Mačernio - dabar per eikime prie vyriausio žemininko - Juozo Kėkšto, gimusio 1915 metais. Nors jo poetinės pastangos ir literatūriniai užmojai buvo panašūs į kitų žemininkų, akistatinis bendražygių kontaktas su juo buvo kitoks, arba, galima sakyti, tokio kontakto visai nebuvo. Mat nė vienas iš keturių kitų žemininkų su Kėkštu gyvenime niekada nebuvo susitikę. Ryšys buvo palaikomas tik laiškais, ligi pat jo mirties 1981 metais. Ir žemiškasis Juozo Kėkšto gyvenimo kelias buvo gerokai skirtingas, ėjęs, kaip okupuoto Vilniaus krašto augintinio, per lenkų kalėjimus, vėliau per Sibiro tremtį, lenkų Anderso armijos kovų laukus. Garsiajame Monte Casino mūšyje Italijoje buvo sunkiai sužeistas, o tai prisidėjo prie jo vėlesnio paralyžiaus - nepagydomo invalidumo, nuvedusio į mirtį. Priverstinio, per kelis žemynus blaškomo vagabundo tragiškose klajonėse jis net sunkiausiomis aplinkybėmis neišsižadėjo poetinio talento ir moralinio įsipareigojimo rašyti poeziją gimtąja kalba ir, kaip ir kiti literatūriniai bendražygiai žemininkai, supoetinti žmogaus egzistencinės prasmės rūpestį.

Stabtelėkim bent prie vienos detalės. Visi turbūt žino, kiek daug karo ir pokario metais mūsų poezijoje prirašyta eilėraščių karo tema. Bet kiek juose tikrosios poezijos, tai jau kitas klausimas. Daug kur tik tuščia retorika, herojinis falšas, visa labai toli nuo žmogiškos širdies, nuo autentiškos realybės. Ir kokių nemeluotu tikrumu ši tema suskamba Kėkšto poezijoje! Skaitydamas jauti, kad žodis parašytas tikru širdies krauju, kad pats eilėraštis tampa lyg viso gyvenimo metaforine autobiografija. Toks yra ir jo eilėraštis "Maioli žydi aguonom". Tai bene pats tikriausias šios temos eilėraštis mūsų poezijoje visais pokario dešimtmečiais.

Kalnų šlaitai - amfiteatras, kareivis - aktorius
pilkas,
dekoracija - uolos ir dūmai, alyvos ir kraujo
aguonos.
Einame tamsūs klajūnai gyvenimo lūžtančiais
tiltais
laisvės ir laimės išalkę, kaip vargšas kasdienės
duonos.

Maioly mirtis ir kraujas, aguonom žydi Maioli.
Aguonos raudonos kaip kraujas, krauju žydi
kalnai ir lankos.
Ilgos lavonų eilės: bendran čia sugulė guolin
anglas, prancūzas, italas, indas, graikas ir lenkas.

*(Tie, kurie krito, karą pamiršo ir nieko nežino,
laimingi, negirdi vaitojančio draugo, granatų
sprogimo,
Cairo, Mass Albanetta, San Angelo, Monte
Cassino -
jiems žuvo kaip sapnas, kaip jie.)*

Keliai, kuriais einam Ryman,
be tiltų ir kelrodžių lūžta, akmeniu, dūmais ir
dulkėm
smaugia lakštingalų dainą ir vyšniom žydinčius
sodus.
Drauge, bedalis kaip aš, neklupk kely ir nepulki,
nors nuovargis kerta tau kojas ir naktys užgula
juodos.

Mums kantatų ir himnų nereikia, nereikia patoso
ir melo,
mirtis paprasta ir gyvenimas paprastas. Laukt
ilgiau negalėjom,
vagabundų dalia nebemiela. Reikia antro galo
nakties Pompėjai! Todėl čia ne gyventi, bet mirti
atėję,
karo Vezuvijaus laivą ant tanko ir šautuvo
nešam.

Maioly mirtis ir kraujas, aguonom žydi Maioli.
Krauju, kaip aguonos raudonu, keistą lakštą
istorijai rašom
ir laisvę sapnuodami šaukiame: libertá vedi e
muori!

Dabar nuo vilniečio Juozo Kėkšto peršokime į vakariausią Lietuvos dalį - Žemaitiją ir ten rasime žemininko Henriko Nagio gimtinę. Gimė jis 1920 metais Mažeikiuose. Eilėraščius pradėjo spausdinti dar būdamas gimnazistas. Iš karto jo posmai buvo visai kitokie negu ano meto mūsų didžiųjų lyrikų. Juk, galima sakyti, visą tarpukario laiką gero eilėraščio įvaizdis mūsų buvo tiksliai ritmu, aiškiais rimais ir ketureiliais posmais parašytas dainingas gabalas. Mes lyg ir nematėme, kad pasaulinėje poezijos kultūroje, ypač vakarietiškoje jos dalyje, jau prasiveržta į visai kitokias struktūras, kurios lietuvių poezijos raidoje beveik nerastos ir nepajudintos. Ir to naujo kelio pirmuosius bandymus bei laimėjimus parodo kaip tik apie 1938-39 metus, dar gimnazistu būdamas, Henrikas Nagys. Jis bene atpalaiduoja lietuviškąjį eilėraščių nuo per ilgai užsigulėjusių klasikinių varžtų, be jokių manifestų pradėdamas mūsų jau moderniojo eilėraščio klasiką. Iliustracija tebūna vienas pavyzdys iš 1939 metų, parašytas tų metų Kalėdose.

Kai Jis pravėrė pirmą kartą kūdikio akis -
dangus su žvaigždėmis juse paskendo...

Ir Jis žiūrėjo: -

kaip Motinos ir Tėvo bailios rankos

Jo kūną segė kailiais, nes naktis

buvo šalta ir didelė:

joje sutilpo bokštai miegančiais varpais,
ir aukštos, trapios palmės,
sutikusios atjojančių karalių eiseną:
ir žėrinti žvaigždė, kurią kažkas ant delno
padėjęs nešė dangumi...

...Tokia didžiulė buvo ta naktis!

Bet Vaiko akys buvo dar didesnės:

ir tokios naktys - kaip žuvis gelmėn - juse paskęsta.

(“Didžioji naktis”)

Tobulai įsisavinęs tiek modernaus, tiek klasikinio eilėraščio braižą ir neprarasdamas savojo, nagiškojo, Nagys ir temų atžvilgiu buvo ir yra labai plataus diapazono poetas, nuo bendražmogiškų gelmių ligi lietuviškosios buities bei kultūros įvaizdžių, net patriotinių temų, atremtų į konkrečią dabartį, reiškęjas. Dėl šių patriotinių temų Nagio pavardė ir jo kūryba okupuotoje Lietuvoje ligi pat pastarųjų metų buvo tabu. Ypač dėl tokių eilėraščių, kur, pvz., tylintis ir lyg

suakmenėjęs suomių šaulys laukia raudonųjų atakos ar mirties, bet ne vergauti pasiryžęs moksleivis vengras Imre (“Budapešto baladė”). O ar nesusišaukia su “Budapešto balade” dar į jokiais Nagio knygas nespėtas įdėti, tik žurnalo “Į laisvę” šių metų pavasarinis numeris įterptas eilėraštis “Vilniaus baladė”?

Prieš patį vidurnaktį -

geležiniai vilkai ėmė staugti...

Viršum kalno, pilies ir katedros

patekėjo raudonas mėnuo,

kaip kraujo puta. Iš naujo

pasigirdo kunigaikščio pulkų

šūkavimai, kanopų kapojimas, plieno

žvangėjimas...

Kovo Vienuoliktąją,

prieš pat vidurnaktį,

merginų ir motinų rankos renka

gėles ir žolynus Vilniaus verbai.

Budapešto ruduo ir Prahos pavasaris
ir Vilniaus vidurnakčio verbos...

Už Europos, už amžino miesto vartų
stovi tankai ir Azijos hordos.

Nudažykime, seserys broliai,
saulės, laukų ir kraujo spalva
visą gimtąją žemę. Nudažykime
dangų visą nuo Arktikos ligi Antarktikos,
Kad atsimintų per amžius visi,
kad yra Lietuva.

Verkiuose verkia vidurnakčio verbos
ir Vilniaus varpai.

Budapešto ruduo ir Prahos pavasaris
ir Vilniaus vidurnakčio verbos
ir tankų vikšrų išdraskytos
amžino miesto gatvės.

Ropoja

grasa ir plienas per pačią

Europos, Baltijos širdį...

O Lietuva, vienplaukė, beginklė,
dainuoja, dainuoja, dainuoja...

Daina galingesnė už naktį.

Dainuokite, seserys broliai,

Daina galingesnė už priespaudą.
Dainuokite, seserys, kaip volungės
seniausioje aisčių dainoj.
Daina galingesnė už mirtį...

Jau dienoja prisikėlimo
ir Vilniaus vidurnakčio verbu,
ir Dievo rūstybės diena.

Dabar iš Nagio Žemaitijos skriskime į Aukštaičius,
į Nemeikščių kaimą prie Utenos, į poeto Alfonso
Nykos-Niliūno gimtinę, kuri gamtos peizažais,
tėviškės namų apyvokos daiktais bei žmonėmis
driekiasi per visą jo kūrybą nuo paprastutės liaudinės
iki giliausios egzistencialistinės temos bei frazės. Tad
kylame į Nemeikščius, į tą poeto Nykos-Niliūno
prarastą, ieškomą ir niekur neberandamą Eldorado.
Eilėraštis taip ir pavadintas - "Eldorado":

Yra pasaulis nuostabus, kurio neranda niekas,
Nors turi jį savy, kankinasi dėl jo.
Dėl jo aš viską šioje žemėje paniekinau,
Norėdamas ten vieną valandą klajot!

Yra ten namas mėlynom langinėm, vienišas;
Name gyvena palikti vaikystėje žaislai;
Giliai vidudienio tyloje miega mano dienos,
Ir budi vėjas plaužtais sparnais.

Ant stalo vaza užmirštų gėlių; paveiksle senas
Noe;
Išblyškusiam lange išpjaustyti balandžiai šalia jo;
Kilnus pavasaris erdve su paukščiais atplasnėja,
Ir sutemų varpai išėina platumą klajot.

Tenai aš paimu ranka saulėlydį,
Ir senį vėją, tartum šunį, prie šalies veduos,
O sienos laikrodį vėl prie savęs glaudžiu kaip lėlę.
Žadėdamas jų nepalikti niekad.

Ten užkeikti ir mano begalinių, kaip sapnai,
svajonių lobiai;
Basi draugai, mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus
kieman;
Ten šimtametis vėjas, rudenio lapus pagrobęs,

Kaip ištikimas šuo pareinant laukia
Ir saugo juos, kad atiduotų man.

Tenai mane namų vaiduoklis senas sau ant kelių
pasodinęs,
Kai tamsiaveidė sutema pareina iš toli,
Lyg sūnų rankom didelėm vėl apkabina
Ir prašo sunkiai vienumai jo nepalikt.

Iš niekur kitur, o tik iš tokios stės aplinkos
Niliūno eilėraščiuose atsiranda tautosakinių įvaizdžių
ir temų užuominų. Tačiau tautosakinis elementas čia
nėra kokia nors liaudies dainos paprastumo imitacija
ar bent kiek suindividualinta jos analogija. Net ir į
gana trumpą tokių tautosakinių užuominų eilėraščių
Nyka-Niliūnas šalia lietuviškos dainos inkrustuoja
egzotiškų kraštų koralus ir sensualų prancūziškos
tapybos aksomą, ir visą visatos erdvę su planetomis.
Toku būdu lietuviškos dainos įvaizdžiai integruoja-
mi į visos būties neaprėpiamas dimensijas. Tokiame
kontekste nuo lietuviško eilėraščio neatšoka ir
prancūziškas jo pavadinimas, labiau primenantis gal
kokį įprastą Renoiro paveikslą. Taigi, eilėraštis "La
Baigneuse":

Kai didelės ir mažos žvaigždės spindi
Ir gundo klysti per naktis toli,
Mergaitė, kojas plaudama, sumindo
Mėnulį ežero dugne, smėly,

Ir miega, lyg koralas, iš vandens išplaukus,
Karštam aksome vasaros nakties keistos.
Planetos krinta į melsvus jos plaukus,
Sietyns brolelis spindi ant kaktos.

Apskritai literatūrologai, kalbėdami apie būdin-
gus žemininkų kūrybos bruožus, pabrėžia giluminį,
daugiau ar mažiau egzistencialistinį jų požiūrį į įvai-
rius žmogiškuosius buities ir būties aspektus. Ypač
gerai tai matyti Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje.
Galėtume sakyti, jog čia pačia geriausia prasme
filosofija supoetinama ir poezija sufilosofinama. Tik
ne kokia sausa sąvokine formule, o viso pulsuojančio
gyvenimo įžvalga plačiausiame visos kultūros kon-
tekste, kuriame praeities ir dabarties asmeniškieji ir
bendražmogiškieji minties šuoliai jungiasi į vienumą
labai konkrečių įvaizdžių lydinyje. Todėl net Lietuvos
krikšto jubiliejine proga mane labiau pagauna visu

savo tikrumu ne kokia atitinkamai parašyta ar pasakyta euforija, o šitoks Alfonso Nykos-Niliūno eilėraštis:

Medinės varpinės pakrypęs bokštas
Klūpo pakelėj. Pro šalį
Su kryžium ir vėliava rankose
Joja išblyškęs karalius Jogaila.

Saulėlydy įkandin jam,
Tarnų ir kareivių svitos apsupti,
Seka, akis gedulingai nuleidę,
Žemaičių giriose sugautas
Raudona kamža raišas velnias
Ir Vytauto padovanota
Vilkė su keturiais vilkiukais.

Ir švento ažuolyno gelmėse
Grėsmingai skamba
Pamišusio vaidilos riksmas.
(“Žiemos peizažas Lietuvoje A. D. 1387”)

Pagaliau - komplikuočiausia man šitų svarstymų vieta. Mat turėčiau ką nors prasiatarti ir apie save, nes irgi esu vienas iš penkių. Galėčiau kukliai ir nutylėti. Tačiau šitai jūs turbūt priimtumėte kaip gyrimąsi kuklumu, kaip nekuklumą. Sutarkime bent taip: apie savo poezijos vienokią ar kitokią vertę bei pasiektus rezultatus čia nerašysiu, o tik viena kita užuomina prasiatarsiu apie savo poetinių pastangų kryptį. Beje, esu gimęs 1917 metais. Taigi esu “septyniolikmetis”. O, kad taip būtų šiandien - neperkeltine ir nepokštine šio skaičiaus prasme! Apskritai man visada rūpėjo šalia asmeniškųjų jausmų ir dvasios giluminių klodų raiškos dar ir mūsų kultūros šaknų užčiuopimas poetine žodžio magika. Norėjau poetinėmis priemonėmis įminti mūsų tautos kūrybingumo, žemdirbiškumo ir valstybingumo mįslę. Apie šių trijų sričių įvaizdžius - apie Čiurlionį, Donelaitį ir Gediminą susikaupė net knygų trilogija.

Kodėl ir iš kur šitai, o ne kitaip? Turbūt todėl, kad visa tėviškės aplinka buvo tiesiog kupina istorinių, kalbinių-tautosakinių ir tautodailės nuostabiausių relikvų. Visą savo jaunystę, lig pat pasitraukimo į Vakarus, kiekvieną vasarą buvau prigludęs prie žemės ir prie jos darbų. Tai buvo ta žaliuojanti ir žydinti Paprūsė, iš kurios per Prūsų sieną jau kone ranka

pasiekiamas ir Donelaičio Tolminkiemis. Kaip visa tai klostėsi poezijoje, gal tiksliau pasakys kad ir toks mano eilėraštis:

Ten mūsų tėviškės tiktai per paukščio skrydį,
Tie patys debesys ir ta pati tarmė.
Aš tik seku didžiulę tavo brydę,
Ieškodamas, kur viso to versmė.

Kur pabaiga, kuri visus išbarsto,
Kaip smiltis prie neperžengtos varčios.
Aš ateinu prie užmuštojo Pričkaus karsto
Ir būro lūpomis meldžiuos...

Ne. Aš nesimeldžiu - aš melstis negaliu,
Aš tik atsiklaupiu ir kaip žemė tyliu...

Klausydamas pavasario skambėjimo
Ir svaigdamas nuo vasaros žolynų kvapo,
Aš ieškau Donelaičio kapo -
Jis turi būti čia - o rasti negaliu,
Todėl atsiklaupiu ir kaip žemė tyliu...

Ir kai jau vėju atūžia ruduo,
Kada pusnynuos ima stūgauti vilkai,
Kai po žole ir mano palaikai,
Aš jį randu, jau nesusietą
Nei su laiku, nei su erdve,
Ne užkastą Tolminkiemų poetą,
O žemę, gimdančią save.

(“Tiktai per paukščio skrydį”)

Girčiausi, jei sakyčiau, kad tomis trilypėmis ir į jas panašiomis ir nepanašiomis temomis rašiau lengvai. Atvirkščiai - rašiau labai sunkiai, nes dažnai šaltokas ir bendras temas reikėjo šildyti asmeniškai širdies šiluma, kad neišryškėtų vien bendrybės, o kartais reikėjo ir vėsinti tą šilumą, kad eilėraštis nevirstų vien sentimentalybe. Savoms temoms ir savam braižui vis reikėjo ieškoti naujų išraiškos priemonių, naujų struktūrų bei įvaizdžių, kad neimtum žmogaus kartotis. Ar viso to man pavyko išvengti, tai jau kitas klausimas. Kaip ten buvo, kaip nebuvo, o aš ta ištempta virve vaikščioju ir toliau, kaip liudytų ir mano paskutinės knygos paskutinis eilėraštis “Poezija ir Lietuva”:

Jei ežerai išlėktų
Ir krikšto upės nugrimztų,

Dingtų ir Lietuva,
Mūsų nebūtų.

O jei nutiltų žodis,
Jeigu raidyną palaidotum,
Ar prisikeltų poezija
Skambų Velykų rytą?

Todėl guldau klonin ežerus,
Patiesiu upę,
Ir žodžiai taškosi, krykštauja
Ant poezijos rankų.

Savotiškai įdomu, kad penki poetai žemininkai savo etnografinėmis šaknimis atstovauja, galima sakyti, visoms Lietuvos padaloms: Vytautas Mačernis - žemaitis, Henrikas Nagys - taipogi žemaitis ir kone mažlietuvis, nes gyvenęs Klaipėdos krašte, Alfonsas Nyka-Niliūnas - rytų aukštaitis, Juozas Kėkštas - vilnietis ir aš pats - sūduvis-suvalkietis. Ar kokie nors etnografiniai jų gimtinių ir jų dvasios savitumai atsispindi ir jų kūryboje, būtų jau platesnio ir detalesnio nagrinėjimo tema.

Aš pats manau, jog išvados būtų gana pozityvios jų žodinės pozicijos, poetinės išraiškos ir temų pasirinkimo bei rutuliojimo prasme.

Tai tokie būtų šikiciniai prasitarimai apie visus penkis žemininkus. Tačiau nuo jų negalima atskirti ir Juozo Girniaus, filosofo, bet visada rodžiusio dėmesį ir grožinei literatūrai. Antologijoje "Žemė" iš 200 puslapių 65-is užima jo įvadinė studija "Žmogaus prasmės žemėje poezija". Taigi ir Juozą Girnių reikia laikyti žemininku. Ir ne atsitiktinai, o labai sąmoningai, patiems žemininkams poetams tos prasmės ieškojimą laikant savo kūrybos kelrodžiu. Antologijos

įvadu Juozas Girnius pirmasis tokiu pločiu ir tokiu gilumu atkreipė mūsų literatūros pasaulio dėmesį į žemininkų kūrybines pastangas ir tų pastangų rezultatus. Po Girniaus tas dėmesys plėtėsi ir kitų literatūrologų pasisakymuose, kaip plėtėsi ir pačių žemininkų užmojai, rašant naujas knygas ir aštuonerius metus redaguojant bei leidžiant savo žurnalą - "Literatūros lankus", kuriuose susitelkė jau ne vien poetai, bet ir bendraamžiai (net kiek jaunesni) beletristai, dramaturgai, eseistai, kritikai. Visa tai, manau, didžia dalimi lėmė daugiau kaip 45 metų išsilaikymą mūsų egzodo literatūrai ir potraukį dar jaunesniems, literatams.

Apskritai poetai žemininkai yra grynai išėivijos literatūrinio gyvenimo produktas, prinokęs svetimos žemės. Ir apimtimi, ir poveikiu jis yra tikras unikumas, šiandien jau svarstomas visu literatūros pločiu. Kai pokario metais mūsų grožinės literatūros tolesnės raidos naujos pastangos ir nauji atradimai tėvynėje buvo totaliai užblokuoti, kultūros istorijoje tą grėsmingą tuštumą užpildė žemininkų ir lankininkų švieži užmojai ir tų užmojų rezultatai.

Ar turėjo kokią nors įtaką žemininkų kūryba rašantiems poeziją Lietuvoje? Spauldoje vienur kitur jau buvo užsiminta, jog susilietimas gana apčiuopiamai jaučiamas, nes ir juodžiausiais draudimo metais žemininkų knygos įvairiausiai keliais Lietuvą ir ten poeziją rašančius pasiekdavo. Kiek jos įtakojo besilaisvinančią poezijos raidą tėvynėje, dabar galės svarstyti akylūs ir objektyvūs literatūrologai.

Šiuo metu visų žemininkų kūryba rinktinėmis ir atskiromis knygomis jau spausdinama ir Lietuvoje. Net antologija "Žemė" pakartota čia antrąja laida. Šitaip laiko ilgumu ir kūrybos apimtimi literatūrų istorijoje gana retas, o gal ir vienintelis toks egzodinis fenomenas daugiau kaip po keturių dešimtmečių dariniai įsiterpia į visos tautos poetinio žodžio puokštę.

UNIVERSITETAS SUSIGRAŽINA BAŽNYČIA

Šiandien, 413-aisiais Vilniaus universiteto gyvavimo metais, susirinkome čia, švenčiausioje ir kiekvienam lietuviui ypač brangioje vietoje, kad padarytume, atrodo, neįmanomą dalyką - kad pakartotume Istoriją.

Lygiai prieš 420 metų paparinė Šv. Jono bažnyčia karaliaus Žygimanto Augusto dekretu, sutikęs Vilniaus vyskui Valerijonui Protasevičiui, buvo prijungta prie Jėzuitų kolegijos, būsimąjį Universiteto. Tas prijungimas nebuvo paprastas ir lengvas.

Bažnyčios klebonas arkipresbiteris ispanas Petras Roizijus, ne tik dvasininkas ir žymus poetas, bet ir garsus teisininkas, vienas Lietuvos Statuto kūrėjų, išėjęs mokslus Bolonijoje, profesoriavęs Krokovoje ir vadovavęs prie Šv. Jono bažnyčios įkurtai svarbiausiai Lietuvos mokyklai, kur skaitė romėnų, Magdeburgo ir vietinės teisės paskaitas, visiškai nebuvo linkęs perleisti bažnyčios raktų jėzuitams.

Dėl šių raktų taip yra pasakęs: *Unum esse in coelo clavigerum, sanctum Petrum apostolum, unum item apud Sanctum Ioanem Vilnensem, Petrum Roysium Hispanum, nec ullum se vivo aliam clavem esse habiturum* ("Danguje tėra vienas raktininkas - šv. Petras apaštalas, lygiai taip vienas teturi Vilniaus Šv. Jono raktus Petras Roizijus Ispanas; kol jis bus gyvas, niekas neturės kito rakto").

Šitaip buvo branginama Šv. Jono bažnyčioje pulsavusi laisva mintis, liudijusi jos, bažnyčios, atvirą, humanistinį pobūdį.

Šią kalbą Jo Magnificencija Rektorius pasakė 1991 m. spalio 11 d., per Universiteto bažnyčios atšventinimo iškilmes.

Roizijaus mokykla, istoriko Teodoro Narbuto net pavadinta civilinės teisės Akademija, savaime pritapo prie Kolegijos ir Universiteto dvasios, o jėzuitai, skelbę, kad mokslo žinios, dėstomos kolegijoje, reikalingos ne tik žmogaus naudai ir valstybės gerovei, bet ir jo tikėjimui, ir, prijungus Šv. Jono bažnyčią prie Kolegijos, iškart surengę disputą su kitatikiais - stačiatikiiais ir liuteronais, jau savaime ruošė dirvą UNIVERSITETUI, visa apimančiam, universaliai požiūriui į žmogų ir pasaulį.

Bažnyčia ir Universitetas turėję visuotinai skleisti šviesą ir dvasingumą, toleranciją ir supratimą, atlikti tą pačią misiją, įrašytą jau pačiame Universiteto pavadinime - *Alma Academia et Universitas Vilnensis societatis Iesu*.

Žinojimo ir tikėjimo, tikėjimo ir žinojimo sąsaja bei darma per ilgus šimtmečius sąlygojo natūralų Vilniaus universiteto būvį, jo vaidmenį Lietuvoje ir jo didžiulę įtaką aplinkiniams kraštams, jų mokslams ir kultūroms. Šios sąsajos, šios darnos suardymas brangiai atsiėjo ne tik Universitetui, ne tik Lietuvai, bet ir visai krikščioniškai kultūrai.

Šiandien sudaroma sutartimi, kurios tekstą jūs netrukus išgirsite, Universitetas ne gražina bažnyčios pastatą - Universitetas susigražina Bažnyčią, susigražina Tikėjimą į Universitetą.

Universitetas susigražina ne statinį, nors ir nuostabų, - vieną puikiausių sakralinės architektūros paminklų, - bet jo dvasią, vėl po 420 metų orientuojančią mus į Universumą, į Visuotinumą, į Amžinus Pradus ir į Amžinus Pagrindus. Į toleranciją ir meilę, tarpusavio paramą ir supratimą. Į prakilnumą ir orumą. Į šitaip suprantamą žmogiškumą ir į šitaip žmoguje pasireiškiantį dieviškumą.

Religija

Petras Roizijus iš tikrųjų saugojo vienintelius Šv. Jono bažnyčios raktus. Nes yra tik vieni raktai, kuriais atrakinami šviesos ir dvasingumo vartai, yra tik vieni raktai, kuriais atrakinamas žmogaus protas ir siela.

Ir nuostabiausia, kad tuos vienintelius raktus įgyja kiekvienas, pažadinęs savo protą ir sielą.

Universiteto priedermė - padėti įvykti šiam prabudimo aktui ir niekad neleisti jam nutrūkti ar užsibaigti.

Kad kartu su Bažnyčia būtume ne tik šviesos ir dvasingumo salos, oazės, aplankomos keistuolių ar paklydėlių - aplink vis plečiantis triukšmingam materialumo okeanui.

Kad iš salų pavirstume žemynais, iškiliais ir turtingais, turtingais minčių ir darbų, žinojimo ir tikėjimo, ieškojimų ir atradimų.

Kad siektume Pilnaties, Universumo ir jį suprustume kasdienybėje, bet jau su Amžinybės ženklais.

Aš tikiu, kad Šv. Jono bažnyčios vartai taps visų mūsų - profesorių ir studentų, visos mūsų bendruomenės - sielos vartais, o tikėjimas Lietuvoje praturtės intelektu.

Aš tikiu, kad Vilniaus universitetas iš salos pavirs žemynu, ne plotais, o dvasios turtais, kuriais vienodai dalysis su visais - tikinčiais ir netikinčiais, pabudusiais ir dar neprabudusiais. Nes tie turtai - iš įvairovės tikėjimų ir žinojimų. Iš sugebėjimo priglausti ir suprasti kiekvieną ir jam padėti. Iš pašaukimo būti Visuma - Universitetu.

Aš tikiu, kad šiandien, kartodami Istoriją, mes ją kuriame. Aš dėkoju visiems, kurie išsaugojo mums ir mūsų palikuonims šią akademinę šventovę ir parengė ją šiai Istorijos valandai.

Rolandas Pavilionis

TEOLOGAS IŠ PADERBORNO, SU KURIU DAR SUSITIKSIME

Be Eugeno Drewermanno šiandien neįmanoma įsivaizduoti Vokietijos intelektualinio gyvenimo. Kadangi Vokietijoje vykstantys kultūriniai procesai jau keli šimtai metų sąlygoja europinės kultūros vektorius, Drewermanno koncepcijos turėtų rūpėti ir mums.

Drewermannas - Paderborno universiteto Teologijos fakulteto privatdocentas, teologas, psichoterapeutas. Jis neįtikėtinais produktyvus - nuo praėjusio dešimtmečio pirmos pusės kasmet pasirodo po keletą stambių jo veikalų, sukrečiančių ne tik teologus, bet ir pasauliečius: kas kelintą mėnesį Drewermanno šalininkus bei oponentus pritrunkia dar vienas netikėčiausias sunkiasvoris tomas; kol oponentai bendromis pastangomis sukurpia knygelę Drewermanno

Eugene Drewermann

¹Drewermann E. *Kleriker: Psychogramm eines Ideals*. - Olten und Freiburg: Walter Verlag, 1989. - 900 S. Šios knygos, pateikiančios psichanalitinę dvasininkų luomo kritiką, vertinimas peržengtų akademinės diskusijos rėmus, todėl ją reikėtų aptarti atskirai nuo čia svarstomų veikalų grupės.

²Drewermann E. *Brüderchen und Schwesterchen*. (Grimms Märchen tiefenpsychologisch gedeutet). - Freiburg: Walter Verlag, 1990. - 96 S.

manno veikalui sukritikuoti, ji jau tampa moraliskai pasenusi, nes iki jos pasirodymo išeina pora Drewermanno knygų - ir vėl viskas iš naujo...

Kad suprastume Drewermanno kūrybos mastus, pakanka pasakyti, kad po 1989 m. daugybę ginčų sukėlusios knygos "Dvasininkas: Vieno idealo psichograma"¹ 1990 m. pasirodė dvi brolių Grimų pasakų gelminės psichologijos analizės - "Broliukas ir sesutė"² bei "Ponas krikštaitėvis. Krikštaitėvio mirtis. Rastas paukštis"³, stambokas tomas "Atvertas dangus: Pamokslai Adventui ir Kalėdoms"⁴ bei ketvirta knyga - "Apie gyvūnų nemirtingumą"⁵. Iki 1991 m. pavasario Walter leidykla jau buvo išleidusi knygas "Milomaki arba apie muzikos dvasią: Jahuna indėnų mitas"⁶ bei "Ką mums teikia ateitis: Apie gyvenimo pilnatvę"⁷. Tad suprantama, kad apie Drewermanno knygas kalbėti sudėtinga vien jau dėl jų gausos. Šiose pastabose bus trumpai paliesti tik keli svarbiausi Drewermanno teorijos aspektai ir, pasižvalgius po teologijos žurnalų puslapius, bus pamėginta kiek pakalbėti apie tai, kokią reakciją jo idėjos sukelia bent jau tarp teologų.

Pirmieji fundamentalūs Drewermanno teoriją pagrindžiantys veikalai - du knygos "Gelminė psichologija ir egzėgėzė" tomai, 1984-1985 m. išleisti Walter leidyklos Freiburge⁸. Knygoje iš esmės puolamas istorinis-kritinis egzėgėzės metodas ir reikalaujama jį pakeisti "archetipine Biblijos hermeneutika". Ką čia Drewermannas turi omenyje?

Drewermannas kritikuoja lėkštą kalbėjimą apie svetimus potyrius, neturint nė mažiausio supratimo apie jų turinį (T. 2. P. 13 ir t.), kas, jo supratimu, ir būdinga tradicinei egzėgėzei; jis prieš vaizdinių,

simbolių ir ritualų eliminavimą iš teologijos ir Bažnyčios (T. 2. P. 18), prieš "dogmatikos ir egzėgėzės skilimą" (T. 1. P. 31), taigi, Drewermannas konstatuoja vis didėjančių plyšių tarp Biblijos ir dabarties, atsirandančių ne be tradicinės istorinės - kritinės egzėgėzės pagalbos. Kad šis atotrūkis realus, pripažįsta ir Drewermanno kritikai. Mueller-Goldkuhl⁹ pastebi, jog šeštame dešimtmetyje, ... ir tikslus istoriniam-kritiniam egzėgėzės metodui, išnyko iki to meto gyvai veikę Vokietijos katalikų Biblijos tyrinėjimų rateliai (*Bibelkreise*), o katalikų studentai ir dabar skundžiasi, jog kai tarp paprastų mirtingųjų atsiranda teologas, bet koks šnekėjimas apie Raštą tampa neįmanomu⁹. Dingsta susišnekėjimo galimybė, o teologinė-filologinė pašneko-vo erudicija išties gali paralyžiuoti eilinių tikintįjų, tegalintį priešpatatyti jai paprasto žmogaus asmeninį, taigi "naivų" požiūrį į Raštą. Toks žmogus jaučiasi esąs Rašto adresatas, tačiau istorinė - kritinė egzėgėzė gali sukelti įspūdį, kad ST ir NT rašyti tik siauram išrinktųjų klubui, kuriam priklausyti tegali aukštojo intelektualinio pilotažo meistrai, viename asmenyje talpinantys šiais laikais bemaž ezoterines hebraisto, teologo ir filosofo savybes.

Iš tiesų taip suprantama Biblija tolsta nuo eilinio tikinčiojo, ir šio proceso konstatavimas - neabejotinas Drewermanno nuopelnas. Tačiau "Paderborno teologas" ne tik konstatuoja, bet ir siūlo būdą šiam atotrūkiui įveikti. Trumpai tariant, jis teigia, jog į Bažnyčią būtina įsileisti emocijas, o psichologine prasme - atskleisti Biblijoje slypinčių terapinių potencialų. Drewermannas teigia, jog gelminė psichologija turinti visą egzėgėzę, šiuo metu stovinčią ant galvos, apversti ant kojų (T. 1. P. 16).

³Drewermann E. *Der Herr Gevater. Der Gevater Tod. Fundevogel*. (Grimms Märchen tiefenpsychologisch gedeutet). Freiburg: Walter Verlag, 1990. - 96 S.

⁴Drewermann E. *Der offene Himmel: Predigten zum Advent und zur Weihnacht*. - Düsseldorf: Patmos Verlag, 1990. - 256 S.

⁵Drewermann E. *Über die Unsterblichkeit der Tiere. Hoffnung für die leidende Kreatur*. - Freiburg: Walter Verlag, 1990. - 64 S.

⁶Drewermann E. *Milomaki oder vom Geist*

der Musik: Eine Mythe der Yahuna - Indianer. - 84 S.

⁷Drewermann E. *Was uns Zukunft gibt: Vom Reichtum des Lebens*. - 232 S.

⁸Penktas leidimas išėjo 1988-1989. I tomas - 576 p., II tomas - 851 p.

⁹Mueller-Goldkuhle P. *Das Gespräch muss weitergehen: Anmerkungen zu Eugen Drewermann und seinen Kritikern // Herder Korrespondenz*. 1988. - N. 11. - S. 531-536; S. 532.

Kokios Drewermanno teorinės prielaidos? Visų pirma pasakytina, kad jis remiasi klasikine, nuo Freudo ir Jungo prasidedančia gelminės psichologijos tradicija. Sėkdamas Jungo teorija, Drewermannas teigia, jog greta asmeninės sąsmonės egzistuoja ir kolektyvinė, o joje slypi archetipai, kuriems tiek Jungo, tiek Drewermanno apmąstymuose skiriama pagrindinė reikšmė.

Archetipus Jungas apibrėžė kaip vaizdinius generuojančias kolektyvinės sąsmonės struktūras, turinio neturinčias grynas schemas. Drewermannas pratęsia archetipų teoriją, vis dėlto, kaip ir Jungas, vengdamas konkrečiau apibrėžinėti archetipą. Pasak Drewermanno, archetipiniai vaizdiniai "vieninteliai gali išgelbėti nuo mūsų racionalistiškam amžiui būdingų individualaus ir kolektyvinio siaubo" (T. 1. P. 245), mažo to - nuo mūsų santykio su kolektyvinėje sąsmonėje glūdinčiais archetipais priklauso ir religijos apskritai ateitis. Viename iš savo interviu jis sako: "Archetipiniai vaizdiniai - tai pagrindiniai mūsų supratimo būdai, per kuriuos ir tik per kuriuos sielą gali pasiekti kažkas, kas galioja nuolat; tai tikrieji religinio suvokimo organai"¹⁰. Toliau jis konstatuoja, kad "belaikiškie" archetipai vienija visų laikų ir regionų kultūras bei religijas, jie nėra sociališki ar istoriškai apspręsti, o egzistuoja pirmiau subjektyvaus mąstymo ir pojūčių. Archetipai reiškiasi sapnuose (ir todėl egzogeze "turi prasidėti nuo sapno, o ne nuo žodžio"), pasakose bei mituose (ir tuose, kurie pateko į Bibliją), įvairiausių simboliuose.

Tačiau kas yra archetipai, taip ir lieka neaišku, nors jų funkcijos lyg ir leistų nuvokti jų prigimtį. Gyvenimo pabaigoje Jungas teigė, jog archetipai turi protą ir valią; Drewermannas eina dar toliau, sakydamas, kad jie yra "ypač išmintingi" (*von einer tiefen Weisheit sein*) ir tvarko žmonių gyvenimą (T. 1. P. 248); slopinami ir izo-

liuojami, archetipai vistiek prasiveržia asmenų ir ištisų tautų gyvenimą išstinkančiomis krizėmis ir nuniokojimais. Esminė archetipo funkcija - dieviškumo apreiškimas. "Archetipas pasirodo kaip kolektyvinės sąsmonės galia ir iš savęs generuoja mitą, siekdamas įžodinti tai, kas dieviška ir religiška" (T. 1. P. 152).

Archetipo nusakymas tik per jo funkcijas daugeliui Drewermanno oponentų kelia rimtų abejonių; jie reikalauja aiškaus atsakymo, nuolatos primygtinai klausdami: kas galų gale yra archetipas? Negaudami atsako (jo, beje, nepateikė ir Jungas, visą laiką pabrėžtinai vengęs kalbėti tokiomis temomis), oponentai kvestionuoja visą Drewermanno sistemą, kadangi jos branduolys lieka neapibrėžtas ir remiasi tarsi vien teorine prielaida; be to, ne visiškai aišku, kaip konkrečiai kiekvienu atveju archetipai veikia, tarkime, tautos kultūrą ar istoriją.

Drewermannas, pvz., Mato evangelijos aprašomą Jėzaus vaikystę aiškina kaip simboliškai pateiktą vidujai išgyventą individualiacijos procesą, tačiau oponentai klausia: o kas iš to? Kur čia tie pažadėtieji gilieji turiniai? Drewermannas kalba apie archetipų universalumą ir "belaikiškumą", apie tai, kad jie nėra sociališki ar istoriškai sąlygoti, tačiau majų kryžius nėra tas pat, kas krikščionių, o tą patį krikščionių kryžių katakombų krikščionys suvokė kitaip, nei Romos legionieriai. Bucheris šia proga pastebi, kad vaikas, kurio jo motina nekenčia, susidarys kitokią motinos simboliką, nei tas, kurį motina myli. Šiuo atveju susidurtume su tuo, ką Jungas ir Drewermannas vadina "Motinos archetipu". Tačiau šis archetipas gali įsikūnyti tokioje skirtingoje simbolikoje, kad, kaip šmaikščiai replikuoja Bucheris, iš jo teliks tik vienas menkai stebinantis faktas, jog kiekvienas vaikas turi motiną¹¹. Iš čia netoli iki gan kandžios ir pavojingos psichoanalitiko Hakkerio kri-

tikos, teigiančios, esą Jungo archetipai tėra "sąsmoningai mistifikuotos banalybės"¹². Tokiu atveju, - tęsia Bucheris, - tokie fenomenai kaip *anima* archetipas konkrečiame gyvenime tereiškia tai, kad konkretus vyras siekia konkrečios moters.

Iš tiesų, tokie priekaištai daro įspūdį, tačiau nėra lemiami. Archetipai juk yra ambivalentiški, o kultūrinės ir emocinės išraiškas jie įgauna tik manifestuodamiesi istoriškai ir kultūriškai sąlygotuose simboliuose, su kuriais jų toli gražu negalima tapatinti, o Drewermanno oponentų išvados remiasi simbolio ir archetipo sąvokų painiojimu.

Antra vertus, Drewermannas baramas ir dėl pernelyg "psichologiškos" archetipų interpretacijos: štai Walteris Kasperis teigia, jog Drewermanno nuomone, krikščioniškasis Apreiškimas tėra "ypatingas bendražmogiško religingumo pavidalas", t. y. Drewermannas atunetąs Apreiškimo vienkartiškumą ir radikalų naujumą¹³. Tam tikra prasme ši kritika tinka ir gelminei psichologijai apskritai: juk dar Jungas sakė, kad Kristus buvo *amžinas* ir todėl neistoriškas Dievas: jis buvo visuomet, ir kolektyvinėje žmonijos sąsmonėje nuolatos buvo nujaučiamas ir laukiamas - tą liudijanti visa religijų istorija¹⁴.

Iš tiesų, savo "kaleidiniame" tekste "Tavo verdas yra kaip gyvenimo skonis"¹⁵ Drewermannas teigia, kad Luko pateikiamą Jėzaus vaikystės istoriją ne tik galima suprasti istoriniame lygmenyje, bet ir lyginant su senųjų tautų ir religijų atitinkamais vaizdiniais ieškoti joje vidinių žmogaus sielos potyrių atspindžių. "Dievo Sūnaus gimimas įvyksta ne istorijoje, o tame tikrovės lygmenyje, kurį aprašyti tegalima mito vaizdiniais" (Ten pat, p. 88); "Evangelija pasakoja ne apie Jėzaus gyvenimo pradžią, o apie pradžią mūsų pačių sužmoginto gyvenimo, mūsų pačių tapimo žmogumi istoriją, kuri tapo įmanoma per Jė-

¹⁰ *Psychoanalyse und Moraltheologie*. Bd. III. - Mainz, 1984. S. 260. (Bendra visų trijų temų apimtis - 700 p. Veikalo yra keli leidimai.)

¹¹ Bucher A. A. *Tiefenpsychologie und Exegese? Anmerkungen zum Psychologiekonzept Eugen Drewermanns* // Herder Korrespondenz. 1988. - N. 3. - S. 114-118; S. 117.

¹² Ten pat, p. 117.

¹³ *Tiefenpsychologische Deutung des Glaubens? Anfragen an Eugen Drewermann*. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1988. - S. 19.

¹⁴ Jung C. G. *Christus als Archetyp* // *Lust an der Erkenntnis: Die Theologie des 20. Jh.* München. - Zürich: Piper, 1989. - S. 231-236; S. 233.

¹⁵ Drewermann E. *Dein Name ist wie der Geschmack des Lebens: Tiefenpsychologische Deutung der Kindheitsgeschichte*. - 2 Aufl. - Freiburg: Walter Verlag, 1989. (1 leid.: Herder, 1986. - 167 S.)

zaus Kristaus asmenį" (P. 98). Visa kas supra Jėzų, Drewermanno nuomone, yra tik (ar net) simboliai: Marija, Juozapas ir pats Kūdikėlis, karaliai ir angelai, žvaigždė, Jeruzalė, Egiptas, Betliejus ir Nazaretas - visi jie ne kas kita, kaip vienos ir tos pačios sielos pavidalai ir zonos, vienos sielos kraštovaizdis. Jei žmogus įsiklausytų į savo paties esmę, jis suvoktų, kad Nekalto Pradėjimo stebuklas slypi jame pačiame; jo paties sieloje glūdi pradžioje niekinamos, nedora laikomos "Motinos" pavidalas, kuris vėliau angelo pasiuntinystės dėka atpažįstamas kaip Dievo Motina; jo paties sieloje gyvena įsiklausantis, regintis sapną, angelo žodžius širdin priimantis Juozapas bei karaliai, iš Rytų šalies atvykę pasitikti žvaigždės. Tačiau toje pačioje sieloje - ir Erodas, veikiantis net prieš patį aiškiausią Dievo žodį, savo baimę išliejantis tik teroru, žudynėmis ir mirtimi. Šie simboliai, Drewermanno manymu, reiškia, kad, jeigu yra Dievas, mums leista tapti žmonėmis ir savin priimti *Dievo Kūdikėlį*... Tai, kad po Jėzaus gimimo Mato evangelija kalba apie karaliaus rūstį ir kūdikėlių žudymą, gelminės psichologijos požiūriu, visiškai suprantama: juk tada, kai mūsų gyvenime įvyksta kažkas iš tiesų nauja, tai, kas išvengia sąmonės kontrolės, mūsų proto planavimo, mes patenkame į pačias klaikiausias prieštaras...

Šį Drewermanno simbolizmą komentodamas pasaulinio garso bibliistas Rudolfas Schnackenburgas teigia, kad tokiu atveju istorinė tikrovė netenka jokios reikšmės, o juk Evangelijų tekstai aiškiai kalba apie istorinį įvykį, Jėzaus Nazariečio gyvenimo pradžią, apie jo gimimą, įvykusį konkrečiu laiku ir konkrečioje aplinkoje. Antra vertus, Schnackenburgas leidžia suprasti, kad šis dieviškojo gyvenimo įvykis tikėjimo akivaizdoje yra nuolat aktualus ir gali būti nagrinėjamas ir platesniame horizonte¹⁶.

Šių simbolių interpretaciją panašiai kritikuoja Frankenmoelle¹⁷. Jis pripažįsta, kad Drewermanno aiškinimas patenkina

daugelio Biblijos skaitytojų troškimą pasijusti arčiau teksto, būti emociškai jo paveiktiems. Iš tiesų, istorinis-kritinis metodas tokio rezultato nesuteikia, tačiau jis daug pagarbiau elgiasi su pačiu tekstu. Drewermanno metodas vis dėlto kertasi su nuolat Evangelijoje pabrėžiamu Jėzaus gimimo įvykio vienkartiškumu ir istoriškumu. Evangelija omenyje turi ne ką kita, kaip Dievo Sūnaus gyvenimo tarp mūsų, jo gimimo, kančios ir Prisikėlimo faktus. Tačiau ir šis Drewermanno kritikas pripažįsta Paderborno teologo nuostatos pagrįstumą: iš tiesų krikščionys yra įsitikinę, kad be Kristaus įvykio jų gyvenimas atrodytų kitaip, kiekvienas kitaip interpretuotų tikrovę ir save patį. Todėl negalima abejoti, kad tikėjimu paremta Biblijos meditacija skaitytojui gali turėti ir terapinį poveikį, tačiau toks vidinis sielos įvykis toli gražu neišsemia visų tekste slypinčių prasmų.

Drewermannas teigia, jog mitų - tarp jų ir patekusių Biblijon - simbolika turi būti įtraukiama į Biblijos skaitymo, ar greičiau išgyvenimo vyksmą. Taip turėtų atsiverti gilieji bibliniai klodai, kuriuos adekvačiai priimti tegalinti jiems atsivėrusi žmogaus sąmonė. Būtent dėl tokių nuostatų Drewermannas kaltinamas krikščionybės remitizavimu, o šiame kontekste netoli ir iki tiesioginių priekaištų, esą Drewermanno individualizmas ir polinkis į mitus atveda jį prie gnosticizmo ribos¹⁷.

Tačiau galimas ir kitoks požiūris. Garsus mistikos specialistas, jėzuitas Josefas Sudbrackas savo straipsnyje "Pašnekesys su Eugenu Drewermannu"¹⁸ mėgina nuosekliai išdėstyti Drewermanno teoriją ne iš anksto žinodamas jos klaidas, o greičiau norėdamas pirmiausia pateikti ko pilnesnį Drewermanno koncepcijų vaizdą.

Mūsų minėta knyga "Gelminė psichologija ir egzėgė", Sudbracko nuomone, remiasi nuolat kartojama teze: "Istorijos (taigi ir Biblijos, kaip istorinės knygos) hermeneutika iš anksto suponuoja ne istorinės situacijos būtinumą, o tipiskumo su-

vokimą ir tai, kad istorija suprastina kaip nuolatinio dabartiškumo vaizdiny" (T. 1. P. 58); taigi, "tipologinė istorijos hermeneutika reikalauja žmogiškosios *psyche* archetipinės hermeneutikos" (T. 1. P. 66). Į šį tikslą, Drewermanno nuomone, veda du keliai: religinis fenomenologinis tokių pastovių vaizdinių lyginimas ir Jungo pagrįstieji psichoanalizės metodai. Todėl suprantama, kodėl Drewermannas įsitikinęs, kad šiuolaikinė teologija eina klystkeliais. Veikale "Psichoanalizė ir moralinė teologija"¹⁹ jis rašo: "Nuo pat krikščionybės pradžios padėti pamatai trims klaidingoms nuostatomis, kurios kyla: 1. iš krikščioniškosios teologijos nutolimo nuo žmogiškosios *psyche* sąmonės, 2. iš vienpusiško vakarietiškos religijos racionalumo, 3. iš krikščioniškojo moralinio mokymo susavaranėjimo dogminio mokymo atžvilgiu. Šiuolaikinėje mokslinėje diskusijoje visi trys punktai metodiškai kristalizuoja konfliktą tarp gelminės psichologijos ir teologijos" (T. 1. P. 9).

Drewermanno manymu, teologijai labai svarbu krikščionybės dogmas, jos ištarmės apie objektyvią realybę susieti su žmogaus sieloje nuo seno glūdėjusiais vilties ir troškimų generuotais vaizdiniais, kuriuose ir tik kuriuose anais laikais galėjo apsirėikšti Dievas. Paderborno teologas stebisi teiginiais, esą Kristus negalėjęs gimti iš nekaltos mergelės, nes kažkas panašaus yra mituose apie Heraklį ir apie kai kuriuos indų dievus. Juk aišku, kad tokie "nekalto pradėjimo" mitai tik liudija tikrojo ir vienintelio Nekaltojo Pradėjimo ilgesį, ir tai, kas tinka kalbant apie graikų ar indų dievus, Kristaus atveju negalėjo būti netiesa.

Tam, kad suprastume istorinio Jėzaus Kristaus veiklos istoriškumą ir faktiškumą, kaip tik ir turime gilintis į vaizdiniuose įkūnytus žmonijos troškimus; būtent jie (drauge su *psyche*) ir yra instrumentai, kurie rengė žmoniją Kristui. Tačiau teologija, atmetusi pagoniškus mitus, žmogiškąją *psyche* padalijo į dvi dalis, kurių viena

¹⁶Schnackenburg R. *Gott hat seinen Sohn gesandt: Das Weihnachtsgeheimnis*. - Freiburg.: Basel; Wien: Herder, 1990. - S. 16.

¹⁷Frankenmoelle H. *Die Geburt im Stall* //

Diakonia. - 1988. - N. 6. - S. 402-410.

¹⁸Zottl A. *Glaube als kollektive Vernunft* // Internationale Kath. Zeitschrift. - 1989. N. 2. - S. 162-176.

¹⁹Sudbrack J. *Im Gespräch mit Eugen Drewermann* // Theologisches Bulletin. - 1990. - N. 1. - S. 14-25.

(intelektas ir valia) tapo dieviška, kita (vizijos ir sapnai) - nedieviška ar net antidieviška. Taip, pasak Drewermanno, atsiranda racionalioji teologija, kuri gyvojo tikėjimo atžvilgiu yra tuščia, o gal ir mirtinai pavojinga.

Sudbrackas, komentuodamas šias idėjas, parodo, kad daugelis Drewermanno minčių visiškai sutampa su šiuolaikinių teologų samprotavimais (Hugo Rahner, Josef Ratzinger, prancūzų "Theologie Nouvelle" mokykla). Jie irgi kreipia didžiulį dėmesį į archetipus, kurie vienija žmonių religinę sąmonę, tačiau nepanaikina absoliutaus krikščionybės fakto vienkartiškumo ir istoriškumo; todėl Drewermanno priekaištai teologijai dėl menko dėmesio mitiškumui nėra pagrįsti. Gerai žinomi II Vatikano Susirinkimo teiginiai, kalbantys apie nekrikščioniškųjų religijų vertingumą.

Inventorizavęs Drewermanno teiginius

atitinkančias šiuolaikinių teologų tezes, Sudbrackas pritaria paties Drewermanno nuomonei, pvz., teigdamas, kad pastarojo siūlomas religijos fenomenologijos bei analitinės psichologijos požiūris, nuosekliai apmąstytas pavedėja artėliau istorinio Kristaus, o kompiuterio tikslumu pasižymintis istorinis-kritinis metodas jau nuo pat pradžių turėjo būti persunktas vaizdinių gaivumo ir įterptas į hermeneutinį visumos suvokimo ratą. Apibendrinamas Drewermanno teoriją, Sudbrackas leidžia suprasti, kad Drewermanno siūlomą metodą reikia aiškinti kaip naują kalbėjimo būdą apie Dievą, Jėzų Kristų, Kryžių ir Prisikėlimą. Tai ne esmės, o paradigmų pasikeitimas, t. y. Drewermanno teorijoje teologinės kalbos struktūra įgauna naują pobūdį.

Tiesą sakant, šis jėzuito, iškilus krikščioniškosios mistikos ir dvasingumo žinovo Josefo Sudbracko požiūris į Drewer-

manną gali šokiruoti. Sudbrackas stoja į Drewermanno šalininkų gretą?

Vis dėlto verčiau palūkėsime. Man regis, geriausia būdą Drewermannui suvokti siūlo Mueller-Goldkuhle: "Kol kas niekas nesiūlo Eugeną Drewermanną paskelbti Bažnyčios Tėvu. To ir neprireiks. Tačiau reikia kalbėti ne tiek apie jį patį bei jo knygas, kiek apie tuos turinius, kuriuos jis įtarpina į teologinį pašnekesį. Reikia juos apmąstyti, nuskaidrinti, daug ką priimti kaip paskatas tolimesniems samprotavimams, padirbėti prie jų, pasinaudoti kaip pagalba mąstymui, o kitus, kaip atliekamus, atmeti. Tai būtų mažiausia, ką gali padaryti teologinio pašnekesio partneriai"²⁰.

Antanas Seređa

²⁰Mueller-Goldkuhle P. *Op. cit.*, S. 536.

NEŠVELNINANT KRITERIJŲ

1990 m. spalio 24 d. Lietuvoje įsteigtas kultūros ugdymo fondo "I laisvė" filialas. Antrojo jo studijų savaitgalio tema - "Lietuvos kultūra nelaisvės metais: vertinimo kriterijai" (Rašytojų sąjungos klubas, š. m. spalio 19 d.).

Įžangos žodyje *Vaidotas Daunys* suformulavo keletą probleminių klausimų: kas vertinga mūsų tautos kūryboje, kuri ruseno penkiasdešimtmetį trukusioje metafizinės neteisybės situacijoje? kiek oficialioji kultūra buvo kompromisinė? kiek

joje būta laukimo, brandimo ir brandinimo? Šiais ir panašiais klausimais kalbėjo Mindaugas Bloznelis, Donatas Sauka, Vanda Zaborskaitė, Romualdas Ozolas, Vincas Natkevičius, Arūnas Sverdiolas, Rimantas Vėbra, Arimantas Raškis, Mečys Laurinkus ir kt.

Nėra sudėtinga įvertinti konkrečius mokslo, meno kūrinius. Šios kultūros sritys turi savus vertinimo kriterijus, ir čia nereikia, prof. *Vandos Zaborskaitės* pastebėjimu, ieškoti kokių nors "specialiųjų" kriterijų. Pavyzdžiui, *Arūnas Sverdiolas* taip suformulavo kategorinį kultūrininko imperatyvą: jei negali kurti kaip manai, kad reikia, - nekurk. Aišku, jog egzistuoja arba meno kūriniai (adekvatūs meninei intencijai) arba savaime beverčiai nemeniškieji. Panašiai, vadovaujantis moksliskumo kriterijais, savaime nebeaktualus tampa nemokslinis balastas.

Sunkiau įvertinti asmeninių ir visuomeninių nuostatų, intencijų kultūrą. *Romualdo Ozolo* žodžiais, jos "galutinis pro-

duktas" - tai žmogus, gebantis pasakyti: "Ne, Ne, - nors prieš mane ir visas pasaulis". Tai žmonės, atradę tikrumo jausmą: esama kažko, dėl ko verta ne tik numirti, bet ir gyventi. Filosofo nuomone, anoje dvasiška žudžiusioje sistemoje palaiapsniui suvokėme, jog mūsų laisvė didesnė už politiką; dabar esame tiek laisvi, kiek tuomet išėjome į dvasinės atramos erdves. Romualdas Ozolas su krikščionišku optimizmu kalbėjo apie personalizmo idėjos aktualumą sociologijai, politikai, apie personalistinę mūsų visuomenės gyvenimo kultivavimo perspektyvą.

Tačiau akivaizdu, jog mūsų gyvenimas sovietinio režimo sąlygomis - anaipol ne vien sąmonėjimas, dvasingėjimas, laisvėjimas. Ryškios kitokios tendencijos. "Juk egzistavo ištisa sistema, juk buvo žmonių, kurie mito vien tik Tarybų Lietuvos kultūra" (*Arūnas Sverdiolas*). "Toji kultūra, tas gyvenimo stilius, žmoniškai žiūrint, yra nepriimtinas, neatitinka žmogiškosios prigimties sąlygų" (*Mečys Laurinkus*).

Arūno Sverdiolo išvelgimu, didelė mūsų tautos dalis orientavosi iš esmės materialistiškai, nelaikydama dvasinių vertybių realiomis, vadovaudamasi fizinės gyvybės išsaugojimo imperatyvu (lokaliniu, laisvam žmogui gėdingu, taigi nekategoriniu). Tokie žmonės, kalbėjo filosofas, negali laimėti, nes negali stoti į mirtiną kovą; jie minimalizuoja savo uždavinius ir net smulkmenas laiko "pergalėmis prieš režimą", mano, kad jų oportunistinė, valenrodiška pozicija (plg. Venclova T. *Aš buvau išimtis // Literatūra ir menas*. - 1991. - Nr. 42. - P. 12) yra adekvačiausia tikrovei, kad kiti arba per daug "atidavė pozicijas", arba idealistiškai nepaiso "tikrovės". Bet štai toji išorinė tikrovė pasirodo praeinanti, išnykstanti. Kas gi lieka iš praeities? Kuo laisvesni tampam, tuo labiau praeitis atrodo nesuprantama, absurdiška.

Panašiai valenrodiškumą komentavo ir prof. *Donatas Sauka*: kas išmatuotų, kiek būtų nuosirdaus ir nuoseklaus pasipriešinimo, o kiek - tarsi "kūrybinės mankštos"?.. Dar kitaip oportunizmas atrodo gyvybės aukos akivaizdoje: tokią poziciją, Romualdo Ozolo žodžiais, neigia tie, kurie ėjo į miškus, vyko į Sibirą. Kita vertus, istoriko *Rimanto Vėbrosteigimo*, lemtingais

istorinio gyvenimo momentais tautos dvasia jos narius paskirstanti labai nevienodai, ir esą svarbu paklusti tautos savisaugos instinktui...

Galima daug diskutuoti, ar ir kiek prasmingos įvairios mūsų praeities saviraiškos tendencijos. Dar subtilesnėje situacijoje atsiduriama, imant vertinti konkrečių oficialiai besireiškusių asmenų veiklą - net ir kairiųjų, tų "bolševizmo suvedžiotų veronikų", pasak Sverdiolo. Čia, be abejo, svarbus *Arimanto Raškinio* pasiūlytas subjektyvios ištikimybės tiesai (veiksmo ir sąžinės atitikimo) kriterijus. Manychiau, itin aktuali Mečio Laurinkaus mintis: jeigu dabar nesugebame viešai apginti tų asmenų, kuriuos žinome praeityje ir pozityviai reiškusių, tai tebesivadovaujame ta pačia praeities nuostata - konformistine, pragmatiška, minimalizuojančia reikalavimus sau. Apskritai mes, pasak Laurinkaus, iš nelaisvės metų kultūros negalėsime nieko išbraukti: kur žmonėstampa "braukėjais", ten braukiama "pagal sąrašus".

Šiaip ar taip, mums reikia "ne plataus mosto, gražinančio į kultūrą, o tylaus, lyg ir nepastebimo sielos brendimo" (*Donatas Sauka*). Žinoma, nepamirštant griežčiausių maksimų.

Dalia Čiočytė

BRASTOS UNIJOS TYRINĖJIMAI: KRYPTYS IR PERSPEKTYVOS

1596 m. Brastos bažnytinė unija - necilinis įvykis LDK istorijoje. Bet Lietuvos istorikų darbų apie jį beveik nėra,

išskyrus išsamų faktografinį I. Jonyno straipsnį¹. Rusų istoriografijoje Brastos bažnytinei unijai buvo skirtas ne vienas darbas. Be gana tendencingos M. Kojalovičiaus monografijos² ir didelio P. Žukovičiaus darbo³, šaltinotyros požiūriu

¹Jonynas I. *Bažnytinė unija // Lietuviškoji enciklopedija*. - K., 1935. T. 3.

²Кожалович М. Литовская церковная уния. - С. Петербург, 1859-1865. Т. 1-2.

³Жукович П. Сеймовая борьба православного западно русского дворянства с церковной унией до 1609 г. - С. Петербург, 1901.

⁴Макарий. История русской церкви. - С. Петербург, 1874-1879. Т. 7-9; Голубинский Е. История русской церкви. - М., 1911. Т. 2.

⁵Грушевский Е. История Украины - Руси. - Львов, 1904. Т. 1.

Levicki K. *Geneza idei unji Brzeskiej*. - Lvov) 1929;

Levicki K. *Książe Konstanty Ostrogski a unja Brzeska 1596 r.*

Левичкий О. Ипатий Потей, Киевский ивицкий митрополит // Памятники русской старины. С. - Петербург, 1885. Т. 8;

Левичкий О. Кирил Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский // Памятники русской старины. С. - Петербург, 1885. Т. 8;

Левичкий О. Внутреннее состояние западно - русской церкви в Польско - Литовском государстве в конце XVI в. - Киев, 1884.

Зайкин В. Участие светского элемента в церковном управлении, выборное начало и соборность в Киевской митрополии XVI и

turbūt iki šiol geriausio, galime paminėti nemažai autorių, kurie vienaip ar kitaip atkreipė dėmesį į šį įvykį, pvz. Makarijus (G. Bulgakovas), E. Golubinskis⁴, ukrainiečių istorikai M. Gruševskis, Orestas ir Kazimieras Levickiai, V. Zaikinas⁵; lenkai E. Litkowskis ir K. Chodynckis⁶. Po Spalio revoliucijos Rusijoje ir po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje ir Lenkijoje dėmesys šiam įvykiui atsiložo. Be tendencingų J. Marašo ir pseudomokslinių K. Dmitruko bei P. Petliakovo darbų⁷ vadinauoju sovietiniu laikotarpiu rimtesnių darbų šia tema nerasime. Sovietinių istorikų antikatalikišką ir antiunitišką požiūrį į bažnytinės unijos problemas geriausiai apibūdina baltarusių istorikas S. Duminas⁸, cituodamas savo mokytoją N. Uzaščiką: "Aišku, dievo nėra, - galvoja jie, - bet mūsų barzdotašis pravoslaviškas vis tiek geriau už nusiskutusį katalikišką". Sovietinėje istoriografijoje apie Brastos bažnytinę uniją faktografinė medžiaga dažniausiai buvo imama iš XIX-XX a. pradžios rusų istorikų darbų. O koncepcija - iš oficialinės rusų istoriografijos, gana mechaniškai ją derinant su klasiniu požiūriu į istoriją.

Bet paskutiniu metu sovietinėje istoriografijoje požiūris į Brastos uniją keičiasi. Pvz. S. Plochio monografijoje⁹ buvo panaudoti šaltiniai, esantys ne tik buvusioje SSRS teritorijoje, bet ir Vatikano archyvuose. Tiesa, S. Plochis didžiausių dėmesį skiria Vatikano kurijos ir Jėzuitų ordino indėliui į Brastos bažnytinę uniją, gana mažai nagrinėdamas vidines jos sudarymo priežastis.

Naujos tendencijos buvusios SSRS is-

XVII в. - Варшава, 1930.

⁶Litowski E. *Unia brzeska* (r. 1596) - W-wa, 1907;

Chodyncki K. *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska* - W-wa, 1934.

⁷Мараш Я. Ватикан и католическая церковь в Белоруссии (1569-1795) - Минск, 1979.

Дмитрук К. С крестом и тризубцем - М., 1980.

Петляков П. Униятская церковь - орудие антикоммунизма и антисоветизма - Львов, 1982.

⁸Думин С. Об изучении истории Великого Княжества Литовского // Советское славяноведение. 1988. №6.

⁹Плюхий С. Паństwo и Украина - Киев, 1989.

torikų tyrinėjimuose apie Brastos bažnytinę uniją buvo ryškios konferencijoje, įvykusioje Maskvoje 1991 m. kovo 4-6 d. (konferencijos medžiagą žr. *Славяне и их соседи*. - М., 1991). Vieninga sovietinė istoriografija suskilo į daugybę krypčių. Tai buvo pastebima ne tiek iš skaitytų pranešimų, kiek diskusijose. Konceptijų gausa, nagrinėjant Brastos bažnytinės unijos problematiką, dabar panaši į XIX-XX a. pr. istoriografijos padėtį. Šių krypčių gausybę galime sugrupuoti į penkias stambias grupes.

Pirmoji istorikų grupė apibūdintinta kaip sovietinės apologetinės tradicijos saugotojai. Tai daugiausia pagarbaus amžiaus istorikai. Be sovietinei istoriografijai būdingo dogmatiskumo, jie išlaikė ir kitus jos bruožus: silpną šaltinių pažinimą, tendencingą faktų parinkimą. Todėl šios krypties istorikai konferencijoje bene daugiausia susilaukė kritikos, ir ši tradicija perspektyvos neturi. Ji greičiausiai išnyks kartu su senosios kartos istorikais.

Kita kryptis - istorikai iš buvusių LDK bei Lenkijos karalystės žemių (tarp jų ir šio straipsnio autorius). Be istorikų iš Lietuvos, jai priskirtina dauguma ukrainiečių. Panaši baltarusių istorikų pozicija. Mes bažnytinę uniją vertiname kaip savotišką katalikybės ir stačiatikybės siniezę, turėjusių pozityvią reikšmę baltarusių ir ukrainiečių tautoms. Manome, jog graikų katalikų (unitų) Bažnyčia yra natūralus politinės-socialinės ir kultūrinės raidos LDK rezultatas. Ši koncepcija neišaugo ant pliko lauko. Jau XIX a. pab. O. Levickis teigė, kad stačiatikių Bažnyčioje LDK bei Lenkijoje XVI a. pab. subrendo unijos prielaidos. K. Levickis ir V. Zaikinas, XX a. pirmos pusės istorikai, Brastos uniją irgi linkę vertinti kaip natūralią LDK bei Lenkijos stačiatikių Bažnyčios raidos baigtį vakarietiškos kultūros įtakoje. Šios koncepcijos perspektyvumą paliudija ir šių dienų įvykiai Vakarų Ukrainoje. Tarp maskvėnų

pranešėjų nebuvo nė vieno, kuris sutiktų su minėta koncepcija. Tai tik dar kartą patvirtina, kad vertinant praeitį įvykius, labai didelę įtaką turi politinės istoriko nuostatos.

Labiausiai mus nustebino slavofiliška kryptis. Minėtoje grupėje daugiausia jauni istorikai, didžiausią dėmesį skiriantys teologinei stačiatikių literatūrai. Čia išsiskyrė leningradietis V. Lurjė, pasižymėjęs ypač puikiu ankstyvosios ir stačiatikių teologijos žinojimu. Šios krypties istorikai tiesiogiai bažnytinės unijos problemų nelietė, o iškilus ginčui dėl savitos LDK bei Lenkijos stačiatikių Bažnyčios raidos, remdamiesi teologine medžiaga, atskleidė minėtos Bažnyčios "nešvarumą", t. y. katalikiškos tradicijos įtaką jos dogmatikoje. Bet kalbos apie stačiatikybės "grynumą" ir žavėjimasis jos teologais ateityje leidžia tikėtis atviro puolimo prieš vakarietišką kultūrą. Šiuo metu minėtos krypties istorikai daugiausia dėmesio skiria sovietinei tradicijai triuškinuti ir konferencijoje pastarajai buvo ypač negailestingi. Ateityje tikriausiai jie taps rimtais mūsų oponentais, su kuriais vesti mokslinę diskusiją bus daug sunkiau, negu su sovietine apologetine mokykla. V. Lurjė pranešimas leidžia tikėtis, kad diskusijos dėl bažnytinės unijos vertinimo taps aukštesnio mokslinio lygio ir privers oponentus su šia problema susipažinti daug giliau.

M. Dmitrijevo poziciją, kuriai konferencijoje atstovavo tik jis vienas, galima būtų pavadinti savotišku "zapadnikų" tradicijos atgimimu. Jos pagrindas yra nepaisymas skirtumų tarp vakarietiškų ir rytietiškų kultūros tradicijų. Rusiją, o kartu ir visą stačiatikių Bažnyčią, pranešėjas mechaniškai įspraudžia į visos Europos kontekstą. Toks požiūris stagnacijos metais buvo populiarus tarp pažangių SSRS istorikų. Tik taip jie galėjo pristatyti vakarietišką kultūrą, kartu jos nenuvertindami. Šiuo metu toks metodas jau nepriimtinas. Todėl neatsitiktinai M. Dmitrijevo pozicija

labai palankiai buvo sutikta sovietinės apologetinės tradicijos gynėjų. Nors M. Dmitrijevas buvo kritikuojamas tiek istorikų, palankesnių vakarietiškai civilizacijai, tiek savito kelio šalininkų, jo pozicija rusiškoje istoriografijoje yra gana perspektyvi. Mat skirtumų tarp Vakarų Europos ir Rusijos užglaistymas bei universalus kelio skelbimas leidžia išsaugoti Rusijos, kaip supervalstybės, įvaizdį.

Tikrai netikėtas buvo žinomo sovietinio istoriko B. Floria, anksčiau tyrinėjusio Rusijos užsienio politikos istoriją XVI a., susidomėjimas bažnytinės unijos problemomis. Jo pozicijos negalima priskirti nė vienai iki šiol minėtų koncepcijų. Greičiausiai tai savotiškas kompromisas tarp sovietinės apologetinės mokyklos ir istorikų iš Lietuvos bei Ukrainos koncepcijų, tarp sovietinės apologetinės tradicijos neperspektyvumo ir nenoro pripažinti pozityvių bažnytinės unijos vaidmenį. Kompromisas apibūdintas kaip Brastos bažnytinės unijos vidinių priešasčių pripažinimas ir kartu teigimas apie katalikišką ekspansiją į Rytus, kaltinant katalikus netolerancija ir geranoriškumo stoka stačiatikių atžvilgiu. Be B. Floria, šiai pozicijai pritarė dar keletas jaunų istorikų iš Maskvos. Pats B. Floria vargu ar sugebės peržengti minėtą kompromisą, o jaunimas, manytume, pasuks M. Dmitrijevo keliu. Vargu ar iš jų kas nors pereis į slavofilų gretas, nes sovietinė marksistinė tradicija su slavofiliška yra sunkiai suderinama.

Tokia koncepcijų gausa leidžia tikėtis, jog bažnytinės unijos problemos susilauks ateityje didesnio istorikų dėmesio, ir XIX a. antroje pusėje - XX a. pirmoje pusėje susiformavusios istoriografinės tradicijos bus pratęstos ir pagilintos.

O tai, kad tyrinėtojų išiečios pozicijas lemia šių dienų politinės nuostatos, mūsų neturėtų bauginti.

Robertas Girkontas

EUROPOS ATEITIES MODELIAI

Devintas mūsų amžiaus dešimtmetis prasidėjo pirmąja Ronaldo Reagano prezidentine kadencija ir SSRS lyderio Leonido Brežnevo mirtimi. Abu šie įvykiai savaip išpranašavo Antrojo pasaulinio karo rezultatų reviziją ir verifikavimą, o iki tol tai atrodė įmanoma tik teoriškai. Devinto dešimtmečio pabaiga, atnešusi Rytų Europai "Tautų rudenį" ar "Švelniąsias revoliucijas", galutinai įtikino politikus ir istorikus, kad žemynas žengia į naują raidos etapą, kuriame pokarinę dviejų karinių blokų konfrontaciją turės pakeisti kitoks Europos valstybių sambūvis. Jo kontūrai dar tik aiškėja, tačiau kiekviena valstybė, ketinanti aktyviai įsijungti į žemyno ekonomiką ir politiką, jau šiandien ruošiasi gyvenimui tokioje Europos struktūroje, su kokia įžengsime į XXI amžių.

Kas laimėjo karą Rytų Europoje?

Antrojo pasaulinio karo tiesiogine pradžiai daug kas laiko Vokietijos teritorines pretenzijas artimiems ir tolimiems savo kaimynams. Tačiau visos Rytų Europos valstybės turėjo didesnių ar mažesnių teritorinių pretenzijų kaimyninėms šalims, disputų dėl sienų ar istorinių teisių į gretimas teritorijas. Lenkija, be jau žinomų ginčų su Vokietija, turėjo Tešino problemą su čekais, Vilniaus problemą su lietuviais. Net su Latvija ne viskas buvo sklandu. Vengrijai norėjosi žeminančios Trianono sutarties revizijos, Bulgarijai siekė "priciti" prie Egejo jūros, o Rumunija savąjį apie Transnistriją. Ir taip toliau.

Karo baigtis ir jo rezultatų įtvirtinimas neišsprendė nė vienos tautinės ar valstybinės problemos ir net sukūrė naujų. Jugoslavijos krizė, kurios akivaizdoje Naujosios Europos diplomatija pasirodė visiškai bejėgė, yra tipiškas pavyzdys.

Jugoslavijos respublikų sienos karui pasibaigus buvo nustatytos voliuntaristiškai, mažai skaitantis su istorine praeitimi ir gyventojų valia. Panašiai buvo vedamos

ribos tarp SSRS respublikų bei jų autonominių darinių. Net tokios didelės valstybės kaip Lenkija siena buvo politinių sandėrių ir pergalės "įtvirtinimo" rezultatas. Kol Europoje vyko "šaltasis karas", šios geografinės ir politinės smulkmenos nelabai domino tarptautinę opiniją. Net vietos gyventojams pokarinės Jugoslavijos ar SSRS respublikų sienos tebuvo administracinės ribos. Prasidėjus sovietinės imperijos ir Jugoslavijos federacijos byrėjimui, visi tie kažkada nelabai atsakingai priimti sprendimai tapo teisėti. Taip, beje, nusprendė Vakarai, kuomet Rytų blokas, pralaimėjęs "šaltąjį karą", sugriovė "geležinę uždangą".

Lietuva, skelbdama nepriklausomybę ir reikšdama ištikimybę Helsinkio susitarimo principams, norom nenorom teisėta pripažįsta, pvz., sieną su Baltarusija, kurią "aptarė" Sniečkus su Stalinu, neturėdami tautų įgaliojimų. Sieną su Lenkija buvo patvirtinta visiškai neatsižvelgiant į Lietuvos nuomonę, bet formaliai ir ji taip pat teisėta. Autonominiai bantustanai Rusijos federacijoje ar Kalnų Karabachas turitokias neįtikėtinais vingiuotas sienas, kokių natūrali istorijos tėkmė niekada nebūtų suformavusi.

Helsinkio susitarimu pokario tvarka buvo įtvirtinta *de jure*, Michailo Gorbačiovo "naujojo mąstymo" politikos dėka ji tapo įtvirtinta ir *de facto*. Vakarai, laikę Sovietų bloko valstybių vadovus niekingomis marionetėmis, pasijuto pripažinę visus jų veiksmus nekvestionuojamais. Todėl šiandien naujosios demokratinės valdžios atstovai praktiškai nebegali patraukti atsakomybėn buvusių VDR, Čekoslovakijos ar Bulgarijos vadovų, nes jų veiksmus sankcionavo tų šalių parlamentai. Ar reikia tinkamesnio pripažinimo režimams? Nuo to, ar Europa laikys teisėtais Antrojo pasaulinio karo rezultatus, didele dalimi priklausys žemyno ateitis.

Atelties prielaidos

Iki pat XX a. pradžios Europa savo karine ir ekonomine galia dominavo pasauli-

Visuomenė

lyje. Tik dvi neeuropinės šalys - JAV ir Japonija irgi turėjo didelę įtaką. Po Pirmojo pasaulinio karo bent septynetas šalių galėjo žymiai veikti Europos politiką. Tai buvo Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Vokietija, Italija, SSRS - Europoje ir neeuropinės JAV bei Japonija. Po Antrojo pasaulinio karo Europa tapo bipoline. Net nepriklausantys nė vienam blokui neoficialiai buvo priskiriami tiems arba aniems.

Vidaus nesutarimų blokų viduje būta nedaug. Vakaruose Prancūzija demonstratyviai akcentavo savo politikos savarankiškumą, NATO viduje konfliktavo Graikija su Turkija, kilo "menkių karas" tarp Islandijos ir Jungtinės Karalystės. Rytuose rutuliojosi Vengrijos ir Čekoslovakijos krizės, veikiau deklaratyviai nei realiai savarankiškai veikė Rumunija.

Vakarai, pasiekę stulbinančių laimėjimų ekonomikoje, natūraliai konsolidavosi politiškai. Vokietija, tapusi ekonomiškai stipri, siekė vis didesnio politinio vaidmens. Susivienijimas buvo reikšmingas aktas. Vokietija "nugalėjo" Antrojo pasaulinio karo rezultatus. Tuo tarpu Rytai išgyveno didėjančią valdžios demoralizaciją, korupciją ir nekompetenciją, jų ekonomika aiškiai degradavo, visuomenės nuotaikos kryo antikomunizmo link.

1989 m. įvykiai buvusiose Varšuvos paktų šalyse, Baltijos valstybių nepriklausomybė, nepavykęs pučas Maskvoje atvėrė keletą Europos vystymosi galimybių. Kiekvienos jų realizacija priklauso ne tik nuo didžiųjų valstybių. Tokie lokaliniai konfliktai, kaip Jugoslavijoje, gali drastiškai keisti žemyno raidą, todėl galimas lokalinių konfliktų pasekmes visada reikia vertinti labai atsargiai.

"Šaltasis karas" - integracija - dezintegracija

Šiandien keletas Europos vystymosi galimybių jau matyti. Tai naujas "šaltasis karas", Europos integracija į vieną konfederaciją, ar net Jungtinės Europos Vals-

tijas, ir Europos fragmentacija į atskiras valstybes ar keletą karinių-politinių blokų.

Šaltojo karo galimybė kyla labiau iš Sovietų nei iš Vakarų. Kad ir nepavykęs, pučas Maskvoje parodė: galimybės, jog valdžią perims konservatyvi karinė chunta, nereikėtų atmesti. Tačiau toks grubus SSRS politinio kurso pasikeitimas nėra vienintelė prielaida naujai "geležinei uždangai" atsirasti. Sovietų politika gali kisti ir palaipsniui, gilėjant prieštaravimams tarp tradicinių slavofilų ir vakarietiškos orientacijos šalininkų. Gorbačiovas priklauso prie vakarietiškos orientacijos politikų, tačiau jo veikla kelia nemažą susierzinimą didžiarusiškumo apologetų stovykloje, ir kiekvienas maištas prieš dabartinį SSRS prezidentą šiaip ar taip siejamas su tradiciškai suprantamu didžiarusiškumu.

Neatmestina, nors šiandien dar nelabai tikėtina, ir naujo SSRS aljanso su Kinija galimybė. Šių didžiųjų šalių suartėjimą gali paskatinti tas faktas, kad abi jos, nepaisydamos visų sunkumų, tęsia komunizmo statybą. Taigi, Sovietams "šaltasis karas" nenaudingas, tačiau įvairios aplinkybės būtent Kremlių veda naujo karo linkme.

Vakarų Europa nenori konfrontacijos jau vien todėl, kad jis kenkia Europos saugumui. Dabar, kai JAV vis mažiau besiruošia ginti sąjungininkus, aukodamas savo kareivius ir techniką, Europa vis labiau jaučiasi palikta savo pačios atsakomybei. Todėl ji ir deda pastangas, kad konfrontacija neprasidėtų, ir linkusi remti SSRS ekonomiką gerai apskaičiuodama, kad tai kainuos mažiau nei tankai ar žmonių gyvybės.

Europos integracijos idėjos šiandien kyla iš Vakarų. Aišku, ir SSRS eksploatuoja integracijos terminą, tačiau visiškai kitoniška prasme. Vakarų Europos integracijos pradžia buvo beveik prievartinė (karinė grėsmė iš Rytų ir JAV bendras planas Vakarų ekonomikai atgaivinti), tačiau vėliau tapo iniciatyva, kurią skatina pačios Europos valstybės. Europos ekonominė bendrija yra ne tik pavyzdys, bet ir trokšamas tikslas daug kam, tarp jų ir mums.

Šiuo metu bendrijos šalyse konkuruoja dvi tolesnio vystymosi koncepcijos. Viena jų - kuo greitesnis dvylikos dabartinių narių suvienijimas, reiškiantis sienų kontrolės panaikinimą, finansų unifikavimą, bendros ekonominės ir politinės erdvės sukūrimą.

Tačiau tai jokiū būdu nereiškia sistemos centralizavimo: Europarlamentas ir kitos antvalstybinės struktūros ir toliau liks tik patariamieji ar nuomonių reiškimo organai. Kitos valstybės į bendriją turi būti priimamos labai atsargiai ir tik tada, kai jų įsijungimas nesutrikdys jau egzistuojančios tvarkos. Tai reikštų, kad busimieji nariai turi patys pasiekti tokį lygį, koks patenkina bendrijos reikalavimus. Tokios koncepcijos laikos Prancūzija, Ispanija, Benelukso šalys, Italija ir iš dalies Vokietija.

Jungtinė Karalystė, Airija, Danija, Portugalija ir Graikija laikosi nuomonės, kad totalinės integracijos nereikėtų forsuoti: geriau jau šiandien įtraukti daugiau šalių, kad jos pačios galėtų vienytis, būdamos bendrijos viduje.

Kaip kompromisas pastaruoju metu ryškėja trečia - vadinamoji "koncentrinė" teorija, propaguojanti visos Europos palaipsnė integraciją. Naujosios Europos centru turi tapti greito vienijimosi siekiančios šalys. Antrą apskritimą sudarys Europos bendrijos valstybės, šiandien pasisakančios prieš totalinę integraciją, trečią - visos kitos Europos valstybės, išskyrus SSRS, ketvirtą - visos Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos dalyvės. Taigi politinė prasme ateities Europa apims teritoriją nuo Vankuverio iki Vladivostoko.

Europos bendrijos laimėjimai ekonomikoje ir politinėse įtakos didėjimas rodo, kad valstybių polinkis jungtis į tokio tipo sąjungą dar ilgai išliks, juoba kad ekonominiai ryšiai tarp valstybių vis stiprėja. Europos integracija lyg savaime išsprendžia saugumo problemas, tačiau prognozuojant Europos ateitį negalima nenumatyti ir galimos krizės.

Mažėjant grėsmėi iš Rytų, nyksta vienas svarbiausių Vakarų šalis integruojančių veiksmų: Europa tampa vis saugesnė ir vis labiau priklausoma tik nuo savęs. Netruks išryškėti seni ir nauji prieštaravimai tarp atskirų bendrijos šalių. Klaidinga manyti, kad ekonominis pragmatizmas nulems poreikį vienytis. Juk dabartinė Europos ekonomika - tai politinių procesų padarinys, o ne atvirksčiai. Jei nebus politinio poreikio būti kartu, ekonomika nepadės.

Kalbos, kad integracija palaidos nacionalizmą, taip pat mitas. Slovakijos prem-

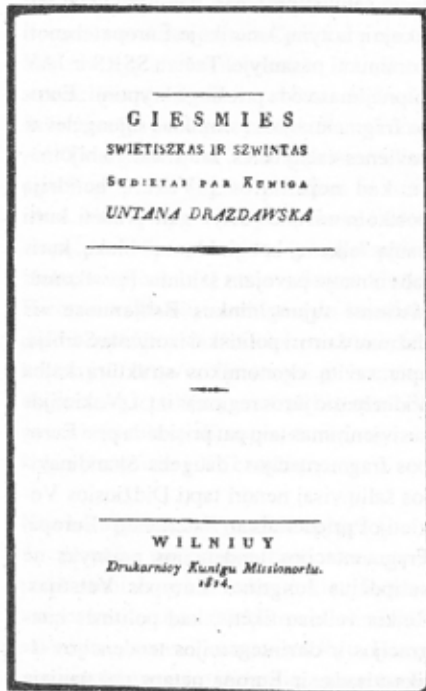
jeras Janas Čarnogurskis pasakė tikįs, kad Slovakija įeis į Jungtines Europos Valstijas kaip atskira valstija. Tą patį kalba flamanai ir valonai, dar nežinia, ko sieks katalonai ir baskai, škotai ir fryzai. Tautinės problemos, pridengtos laisvės ir demokratijos šydu, taip ir liko problemomis, ir atsivers jos mums dar nematyta puse. Pasauliniai karai juk irgi kilo dėl nevykusių tautinių problemų sprendimų.

Paneuropeizmo tendencijas skatina islamo šalių stiprėjimas, nauji pokyčiai Afrikoje ir Lotynų Amerikoje. Europatebenori dominuoti pasaulyje. Tačiau SSRS ir JAV silpnėjimas veda priešinga kryptimi: Europa fragmentuojasi į smulkias sąjungėles ar pavienes valstybėles. Jau šiandien bijojasi, kad nepriimtos į Vakarų bendriją postkomunistinės šalys gali pradėti kurti naują "alkanų, bet ginkluotų" bloką, kuris taps ir nauju pavojaus šaltiniu. Į postkomunistinius sąjungininkus Balkanuose vis dažniau dairosi politiškai izoliuota Serbija, apie savitą ekonomikos struktūrą kalba Viduržemio jūros regionas ir t. t. Vokietijos susivienijimas taip pat prisideda prie Europos fragmentacijos: daugelis Skandinavijos šalių visai nenori tapti Didžiosios Vokietijos priedėliais ar "faterlandų" Europa. Fragmentacijos tendencijos neišnyks nė sulipdžius Jungtines Europos Valstijas. Reikia veikiau tikėtis, kad politinės integracijos ir dezintegracijos tendencijos išliks visada, ir Europa netaps nei naująja Amerika, nei senąja Afrika, kur kiekvienas kaimynas - priešas.

Europos ateitis priklauso ir nuo procesų, vykstančių kituose kontinentuose. Įlankos karas buvo bene pirmasis istorijoje Šiaurės-Pietų karas. Jis aiškiai parodė, kad kare visiškai skirtingos Europos šalys gali turėti bendrus interesus ir realizuoti juos. Tačiau šiandien būtų labai rizikinga tvirtinti, kad ir ateities konfliktuose Europa bus vieninga.

Europos ateitis, kaip matyti, priklauso nuo daugelio veiksnių, kurių įtaka politikai gali stiprėti arba silpnėti. Lietuva su savo kaimynėmis yra baltiškasis veiksnys. Jo įtaka ne tokia jau menka, kaip galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, ir priklausys nuo naujosios Lietuvos užsienio politikos.

Egidijus Vareikis

IR SVIETIŠKOS, IR ŠVENTOS...

Faksimilinių poezijos leidinių lentynoje greta Juliaus Janonio neseniai pamatėme knygą, kuria, matyt, derėjo pradėti šią seriją - Antano Strazdo "Giesmes svietiškas ir šventas"*. Ją galima pavartyti ar tiesiog palaikyti rankose kaip savaimė vertingą kultūros ženklą ir dorai gražinamą skolą literatūros istorijai. Arba tikėtis, kad plačiai (10 000 egz.) paskleistas fotokopijos, anot įžanginio straipsnio autoriaus Juozo Girdzijausko, du išlikusius autentiškus 1814 m. leidinius "išgelbės nuo lemties atsitik-

*Strazdas A. *Giesmės svietiškos ir šventos*. Faksimilinis leidinys / Sudarė J. Tumelis; įž. str. J. Girdzijausko. - V.: Vaga, 1991. - 63(1) p. : faks. - 10 000 egz. - 1 rb. 90 kp.

tinumų". Mat ne XIX a., o 1983 m. restauruojant vienintelį pilną Mažvydo bibliotekos egzempliorių buvo smarkiai pažeistas tekstas (žr. Juozo Tumelio pastabas p. 61).

Tačiau šios knygos pasirodymas drauge yra pretekstas dar kartą pasvarstyti keletą, daugelio nuomone, jau išspręstų problemų. Skaitydami beveik po 90 metų pertraukos (turiu omeny 1902 m. Antano Miluko parengtą 1814 m. leidimo perspaudą) į kasdienę kultūros apyvartą vėl sugrįžusį tikrą, "nepatbulintą" Antaną Strazdą ir mokiniai, ir studentai galės lengviau suprasti protingų vyrų žodžius apie poeto kūrybos meniškumą. Juk nėra ko nė bandyti paskai-tyti garsiai:

Jau atėjo rudenėlis,
Atajos ant man Jonelis,
Hei, hei, Jonelis.

Kurgi tas išganingas ciliavimo sklandumas? Paprasčiausiai liežuvis pinasi. Ir net širdis atsiągauna, ypač jei tu aukštaitis, kai suskamba neįtempti, minkšti, o svarbiausia - harmoningi garsai:

Jau ateia Rudienielis,
Ataias unt [ariant -jun] man Janielis,
hey, hey, Janielis.

Padarius Dionyzą Pošką "suprantamą" aukštaitėiams, o Antaną Strazdą - žemaičiams, jie, ir ne tik jie, tapo estetiškai bei dvasiškai "neperskaitomi". Liko tik pagarsėjęs "idėjinis turinys", "literatūrinė mokykla", "tautosakos perkūrimo principai" ir pan., kuriais skaitytojui neįpirši vienintelių senosios literatūros dabartinio gyvastingumo argumentų - pasigėrėjimo ir

paslapties, slypinčios autentiškuose, istorija "kvepiančiuose" tarmių garsynuose, archajiškoje rašyboje, sudūlėjusio popieriaus spalvoje, net spaustuvės nuorofoje. XIX a. žmogus, jo žodis negali ateiti į dabartį iš unifikuoatų chrestomatijos puslapių: juose nelieka dvasios... o ir iš kūno - nebent griaučiai.

Antano Strazdo atžvilgiu autentiškumo iki šiol buvo pasigendama ir dar vienu aspektu: net labai kruopščiai Vytauto Vanago parengtoje "Versmių" serijos knygutėje** "Giesmė prieš mišią" buvo nukelta į pačią pabaigą, suardant autorinę rinkinio tvarką, o "Giesmė apie Vardą Marijos" tik paminėta pastabose. Tuo tarpu tikrasis lietuvių literatūros pirmgimis ypač stebina menkai komentuotu labai besiskiriančių tema, paskirtimi, net stilistika kūrinių vieningumu: nuoskaudą, pašaipą, paraginimą, pagarbinimą ir maldą paskutiniame knygelės lape sutelkia pasigėrėjimas aušra ir netikėtas, viltį žadinantis apibendrinimas:

Pražuwa.
Pikti cziesay prazuwa,
Wis iaw kitey nieg buwa.

Galbūt aušrinės žvaigždės pranašystė - tai raktas, atveriantis vieną giliųjų mūsų kultūros sąsajų - nuo tautosakiškų (ar tautosakėjančių) giesmių apie Mariją iki pirmojo laikraščio, iki maironiškos Vilniaus vizijos... Gal paradoksalu, bet Stazdas šiame kontekste iškykla ne kaip Bažnyčios varžtų kankinamas pasaulietiškas kūrėjas (dar ikimarksistiniais laikais atsiradusi ir rečiau

**Strazdas A. *Giesmė apie sirtas*. - V., 1974.

paplitusi versija), o kaip išsilavinęs katalikas lietuvis, nepraradęs liaudiško gyvastingumo, drastiškai pasipriešinęs lenkiškam bažnytiniam konservatyvizmui ir skeidęs valstiečio supratimą atitinkantį religingumą, beveik pirmasis kūręs tą katalikybę, kuri su trimis (Strazdo, Baranausko, Maironio) Marijos - aušros žvaigždės ir dangaus lelijos - pagarbinimais lūpose lydėjo tautą sąmonėjimo keliu.

Reikia pasidžiaugti, kad knygos, kuria Strazdo atsiprašome už visus ankstesnius iškraipymus ir pertvarkymus, leidėjai už korektūros klaidą mūsų "labai atsiprašo" - gal jau praeis nekultūringos ir lengvabūdiškos formulės "pastebėtų klaidų atitaisymas" mada...

Paulius Subačius

ANTANO MACEINOS TRILOGIJA

Rašant apie Maceiną, apninka prieštaringos mintys. Regis, jis turėtų būti vienas žinomiausių mūsų filosofų tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje. Deja, taip nėra. "Kalta" dėl to filosofo aptariama problematika, kuri pakankamai sudėtinga. Todėl adekvatus jos supratimas nelengvai pasiekiamas. Nedaug ir rimtesnių darbų, analizuojančių Maceinos filosofines pažintis.

Nestinga tik įvairiausių vertinimų: Maceina - egzistencialistas arba modernistas, Maccina - gana akademiškas "sistematikas" arba, priešingai, "lengvas", eseistiškai rašantis filosofas. Vargu, ar galima Maceiną laikyti egzistencialistu, net pridėjus žodelį "teistinis", arba modernistu, nes savo pamatinės religijos filosofijos idėjas jis formuluoja gana tradiciškai. Svarbiausia Maceinos intencija yra įžvelgti ir aiškiai artikuliuoti krikščionybės ontologinį pagrindą, o ne klaidžioti etinėje ar antropologinėje plotmėje. Pastarasis variantas jam reikėtų religijos redukavimą į vertybinį, moralinį matmenį. Aiskindamas savo mąstymo esmines prielaidas, Maceina teigė, kad visų pirma reikia išryškinti metafizinius etikos pagrindus.

Tokios programos kontekste reikšminga trilogija "Cor inquietum". Žyminti naują

pakopą Maceinos filosofiniame kelyje*. Nors Maccina nebuvo sistematikas ir nepatyrė radikalių idėjų kolizijų, tačiau, žvelgiant į jo kūrybos visumą, aiškiai matyti pamatinių pozicijų evoliucija.

Pirmieji raštai, jų problematika ir mąstymo linkmė liudija stiprų Stasio Šalkauskio poveikį jaunam filosofui. Po daugelio metų pats Maccina keletą anuometinių savo darbų įvertins tik kaip Šalkauskio idėjų perteikimą. Toks vertinimas, matyt, pernelyg savikritiškas. Kita vertus, ši filosofinė sąjunga nebuvo ilgalaikė. Šalkauskio polinkis į tomistinį racionalizmą ir griežtą silogistinį mąstymą, noras viską aiškinti remiantis aristotelinių priešasčių kompleksais, pagaliau jo aistra sistematikai - visa tai buvo gana svetima Maccinai, iš prigimties pasižymėjusiam kitokiu mąstymu. Viename paskutinių laiškų retrospektyviai apžvelgdamas nueitą kelią, Maccina rašė: "Kaip toli mes esame nuo Šalkauskio! Kokia svetima yra mums dabar jo mąstysena!".

Maceinos darbai tremtyje yra nauji keliais aspektais. Anksčiau jį daugiausia domino plačiai suprasta kultūros filosofija, o pokario kūryboje neabejotinai vyrauja religijos filosofijos klausimai. Tada prasidėjo ir intensyvus savito požiūrio į metafizikos problemas ieškojimas, pasirodė svarbiausi veikalai: "Religijos filosofija", "Filosofijos kilmė ir prasmė" ir kt. Pagaliau reikia turėti omenyje Maceinos ne kartą reikštą nepasitenkinimą tuometine neotomistine filosofija, pasak jo, nekūrybiška ir pernelyg orientuota į praeitį (išskyrus, žinoma, paties šv. Tomo filosofiją bei tokius iškilius neotomistus, kaip Jacques Maritain). Tokioje situacijoje rimtas ir atviras Maceinos dialogas su rusų religine filosofija (pradėtas dar Lietuvoje) bei egzistencializmu - kaip tik tai atsispindi aptariamoje trilogijoje - buvo kūrybingesnio filosofavimo paskata.

Paskutinę trilogijos dalį "Jobo drama"

*Maccina A. *Raštai*. - V.: Mintis, 1990. - T.3: Trilogija "Cor inquietum". - 618 p. - 25 000 egz. - 6 rb.

¹Maceinos laiškas p. Natkevičiams (?) //

autorius pradeda programiniu pareiškimu: pateikti "teistinio egzistencializmo apmatus"². Perskaite ją, suprasime, kokį didelį įspūdį Maccinai padarė ši filosofija. Tačiau tai dar paviršutinė pažintis, įtaigota veikia sugestyvios dramatiškos egzistencializmo kalbos bei nuotaikos, o ne fundamentaliu jo problemų interpretacijos.

Vargu ar prasminga pasakoti trilogijos turinį, juolab kad tektų aprašyti net tris siužetus. Produktiviau būtų mėginti rasti bendrą vardiklį pagrindiniams Maceinos klausimams, ieškoti svarbiausių mąstymo strategijos linijų. Tokioje perspektyvoje trilogijos tikslą būtų galima formuluoti taip: tikrovinio blogio, kaip jis reiškiasi žmoguje ir istorijoje, teologinė-filosofinė analizė. Pats temos pasirinkimas labai natūralus ir nuoseklus, nes Maccina ne kartą rašė, kad jo mąstymą labiausiai lėmė kančia, blogis, o ne nuostaba ar abejonė - kiti du, anot Maceinos, pagrindiniai filosofijos šaltiniai. Čia tereikia prisiminti dramatišką, pilną netekčių ir nusivylimų filosofo biografiją ir tai, kad trilogija - pirmosios Maceinos knygos, parašytos tremtyje.

Maccina išskiria du blogio klausimo sprendimo būdus. Pirmasis - optimistinė metafizinė-teorinė blogio samprata. Po ilgų ir subtilių samprotavimų paaiškėja, kad jokio blogio pasaulyje nėra, o "tai, ką mes vadiname blogiu, iš tikro yra tik priemonės gerui"³. Kiekviena blogybė visada turinti teigiamų pusių, tik vieną naudą mes žinome, o kitų - ne. Tokios išvados remiasi Maceinos teiginiu: blogis, būdamas nebūtiškas, stoka, neiginyškas, negali tapti mąstymo objektu. Jau Parmenidas tvirtino, kad pažinti galima tik būtį. Todėl filosofas, iškėlęs sau teorinį uždavinį išspręsti blogio problemą, visada šauna pro šalį, nes supozityvina grynąją stoką. Maccina rašo: "Teorinis blogio problemos sprendimas mums yra amžinai uždarytas"⁴. Galima tik egzistencinė nuostata blogio akivaizdoje: blogį prisiimti ir jį išskentėti.

Europos L.F. bičiulis. - 1987. - Nr.2 (123). - P.9.

²Maccina A. *Raštai*, p. 423.

³Ten pat, p. 586.

⁴Ten pat, p. 590.

Antrąjį blogio klausimo sprendimo būdą galėtume pavadinti religiniu. Vėlyvasis Maccina vienoje paskutinių savo knygų konstatavo keistą paradoksą: "Filosofija nesugeba susidoroti su antikristu kaip jėgos ir kovos prasmeniu, o tikėjimas negali apsieiti be antikristo kaip realaus priešininko visam išganymo vyksmui". Trilogijoje Maccina kaip tik aptaria religinę blogio kaip tikrovės, piktosios jėgos sanipratą. Gėrio ir blogio kova aprašoma ne atitrauktomis ir blankiomis sąvokomis, bet konkrečiais vaizdais, pasirėmus Fiodoro Dostojevskio "Didžiojo inkvizitoriaus legenda", Vladimiro Solovjovo "Trumpu pasakojimu apie antikristą" ir Jobo knyga.

Perskaičius trilogiją, kyla ne vienas klausimas. Jos leitmotyvas - "būti pasaulyje, bet nebūti iš pasaulio". Tai savotiška *homo faber* ir *homo viator* būsenų įtampa, kurią dažnai lydi du pavojai: arba žmogus per daug atitraukiamas nuo pasaulio, arba per daug supasaulinamas. Atrodo, kad trilogijoje Maccina pirmojo pavojaus ne visur išvengė. Tuo požiūriu informatyvi jo diskusija su Romano Guardini ("Didysis inkvizitorius"). Pagaliau netiesiogiai tai patvirtino ir pats Maccina: komentuodamas savo atsisakymą nuo dieviškųjų pirma-vaizdžių teorijos, jis sakė, kad ši teorija "yra nukreipusi krikščionis nuo įtampaus kultūros kūrimo, pažadinusi bjaurėjimąsi pasauliu - *contemptus mundi*"⁶.

Keletą žodžių reikia tarti apie knygos parengimą spaudai, t. y. leidėjų įnašą. Įžanginį straipsnį "Antano Maccinos sugrįžimas" parašė Arvydas Šliogeris. Raiškiau, gyvu, tik jam būdingu stiliumi aptariamos Maccinos "intelektualinio sugrįžimo" Lietuvos galimybės. Vargu, ar kuo galima papildyti straipsnio autorių. Gal tik teiginys "jo [Maccinos - P. B.] filosofijoje (iš čia spausdinamų knygų ypač "Jobo dramoje") daug protestantiškojo religingumo pėdsakų"⁷ atrodo per griežtas ir ginčytinas. Aišku, Maccina tikrai gebėjo puikiai

komunikuoti su filosofijomis, esančiomis už katalikiškosios minties paradigmos ribų (geras pavyzdys - rusų religinė filosofija). Tačiau protestantų filosofų subjektyvizmas, polinkis transcendentinį Dievą redukuoti į vertybę, į prasmę buvo gana svetimi ontologui Maccinai, kuriam visada pirmiausia rūpėjo Dievo būtis.

Dar į keletą dalykų norisi atkreipti dėmesį. Visųpirma - į aplėstą, kaip pasakytų Maccina, "filosofijos mokslo" sritį: biografija, faktografija, knygų genezė, problemų raida ir t. t. Tai vis "proziški" dalykai, tačiau apie Macciną kalbėdamas tūlas suklumpa net faktografijos plotmėje.

1966 m. pradžioje Maccina rašė, kad yra "apmetęs planą dviem trilogijom: bedieviškajai, išsivystančiai nuo prometėjaus per inkvizitorių iki antikristo, ir religinei [...]". Pirmoji trilogija sklaido neigiamą žmogaus santykį su Dievu arba bedievytės problema: "Iš trijų šios problemos dalių yra parašytos ir išleistos dvi pastarosios: "Didysis inkvizitorius" [...] ir "Nickšybės paslaptis" [...]; pirmoji dalis [kursyvas mano - P. B.], pavadinta "Žmogus sukilėlis", tebėra rankraštyje akademinų paskaitų pavidalu"⁸. Nenorėdamas nuginėti paties trilogijos egzistavimo fakto, juolab kad ir Maccina yra apie ją kalbėjęs, vis dėlto pabrėšiu, kad po tokios citatos taip ir lieka neaišku, kokia iš tikrųjų trilogijos apimtis ir planas, kas buvo parašyta, o kas ne. Kol nesutvarkytas Maccinos archyvas, neperžiūrėti visi rankraščiai, "Leidėjų žodyje", matyt, nederėjo tvirtinti, kad kai kas "liko neparašyta"⁹ ir pan. Beje, iš pastarojo teksto nesužinosime, kad "Didysis inkvizitorius" buvo išleistas ir vokiečių kalba. O juk žinant Maccinos rašymo manierą, tikėtina, kad ir "Didžiojo inkvizitoriaus", ir "Nickšybės paslapties" leidimai vokiečių kalba turėjo originalias autoriaus įžangas. Jei taip, tai pasigestume jų vertimų. Užkliūva ir knygų "Saulės Giesmė", "Didžioji Padėjėja", "Dievo Avinėlis" pavadinimų koregavimas

(leidėjai antruosius antraščių žodžius rašo mažąja raide). Maccina ypač rūpestingai puoselėjo savo raštų kalbą, kuri jam niekada nebuvo tik priemonė, tik instrumentas minties raiškai. Tad bet ką taisant būtinas didelis atsargumas.

Žinoma, tai nėra svarbiausi dalykai. Svarbiausia - sulaukėme tikrai išmintingos ir, manau, skaitytojų lauktos knygos.

Petras Butkus

Maria Kałamajska-Saeed

OSTRA BRAMA w Wilnie

NAUJAS ĮNAŠAS
Į LIETUVOS
KULTŪROS ISTORIJA

1990 m. Lenkijoje išleista Aušros Vartams skirta monografija "Ostra Brama w Wilnie"^{*} gali sudominti ne tik mūsų menotyrininkus, architektus, bet ir platesnę visuomenę.

Išsamaus, labai solidžiai parengto veikalo autorė Maria Kałamajska-Saeed sukaupe gausią istorinę bei ikonografinę medžiagą apienagrėjamą objektą. Pirmoje knygos dalyje pateikta išsami Vilniaus miesto vartų ir jų koplyčios architektūros

^{*}Kałamajska-Saeed M. *Ostra Brama w Wilnie*. - Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990. - 283 s., il. - Tiražas ir kaina nenurodyti.

⁶Maccina A. *Dievas ir laisvė*. - Chicago, 1985. - P. 93.

⁷Per filosofą prasiveržia dvasinis nemas: (Pokalbis su Antanu Maccina) // Pokalbių akiračiai. - V., 1991. - P. 223.

⁸Maccina A. *Raštai*, p. 22.

⁹Maccina A. *Dievo Avinėlis*. - Putnam, 1966. - P. X-XI.

¹⁰Maccina A. *Raštai*, p. 606.

analizė bei viso Aušros Vartų ansamblio istorija. Pagrindinė ir įdomiausia antroji dalis skiriama garsiajam Dievo Motinos paveikslui, sukėlusiam tiek diskusijų bei polemikos.

Didelę mokslinę vertę turi autorės pateikta palyginamoji medžiaga. Praktiškai neprieinama Lietuvos specialistams, išstisus dešimtmečius atskirtiems nuo laisvojo pasaulio, ji leido mokslininkei pažvelgti į Aušros Vartų atvaizdą Vakarų Europos dailės kontekste, praskleidžiant tankų paslapties šydą, gaubusį legendomis apipintą kūrinį.

Jau pirmoje šio šimtmečio pusėje lenkų mokslininkai atkreipė dėmesį į didelį panašumą tarp Aušros Vartų ir Krokuvos Dievo Kūno bažnyčios paveikslų. Šis panašumas leido susiformuoti nuomonei, jog abu darbai sukurti tapytojo, dirbusio XVII a. pradžioj Krokovoje, o iš ten Dievo Motinos atvaizdas buvęs Laterano kanauninkų atgabentas į Lietuvos sostinę.

Autorė galutinai paneigė šią hipotezę. Jai pavyko nustatyti, kad Aušros Vartų ir Krokuvos madonos buvo sukurtos nepriklausomai viena nuo kitos, remiantis dviem skirtingais flamandų dailininko Martyno

de Vos piešinio variantais. Išpopuliarinti graviūrų, kurias raižė įvairūs meistrai, jie neabejotinai galėjo pasiekti Lietuvą bei Lenkiją. Šis Marijos paveikslo tipas plito ne vienas, bet kartu su poriniu Kristaus, pasaulio Išganytojo, atvaizdu. Faktas, kad toks pasaulį laiminančio Kristaus paveikslas puošė pracityje Aušros Vartus išpriemiesčio pusės, galutinai patvirtina Kalamajskos tezę apie analizuojamo kūrinio ištakas. Minėtieji Martyno de Vos piešiniai, kaip ir Krokuvos bei Vilniaus paveiksłai, skyrėsi visų pirma maldai sudėtų ir ant krūtinės sukryžiuotų Marijos rankų judesiais. Reikia manyti, kad nežinomas Vilniaus meistras neatsiiktinai pasirinko pastarąją pozą. Jam turėjo būti gerai žinomi identišku būdu komponuoti Švė. Mergelės atvaizdai, įprasti daugelio Lietuvos cerkvių karališkuosiuose vartuose, kuriuose Apreiškimo scena skaidoma į dvi dalis. Iš čia ir kilo menkai dailę išmanusių XIX a. mokslininkų bandymai sieti analizuojamą nuolankiai palinkusios Marijos paveiksłą su ją sveikinusio angelo atvaizdu, galbūt ne tokie jau absurdiški, kaip mano autorė.

Senos karmelitų vienuolyno kronikos bei stebuklingajai madonai skirta literatūra

įgalino Kalamajską supažindinti skaitytojus su jos kulto istorija, kuriai skirta trečioji knygos dalis. Joje rūpestingai surinkta daugybė Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdų, pradedant paveikslo kopijomis, baigiant medalionėliais, pašto ženklais bei kūrinių, kuriuose pats paveikslas traktuojamas tik kaip atskiras didesnių kompozicijų elementas. Šalia ankstyvųjų objektų, autoriui pavyko išsamiausiai nušviesti atvaizdus, esančius Lenkijoje.

Zinoma, knygoje reprodukuoti Lietuvoje gimę kūriniai toli gražu neduoda supratimo apie visą dailę, skirtą uoliai mūsų krašte garbintai madonai. Didžiulė išeivių banga, užplūdusi pokario metais Vakarų, perkėlė jos kultą toli už Lietuvos ribų. Ten pasirodė nauji Aušros Vartų Marijos atvaizdai buvo traktuojami kaip simbolis, jungiantis emigrantus su tolima Tėvyne. Galbūt Lietuvoje esančius ir su išeivijos gyvenimu susijusius šios rūšies kūrinius galėtų aptarti kuris nors mūsų tyrinėtojas? Taip būtų galima papildyti Kalamajskos darbą, itin vertingą mūsų kultūrai.

Marija Matuškaitė

Vilnius, 91 IX 28

Gerbiamieji,

Siandien pirkau "Naujojo Židinio" liepos numerį ir jame aptikau V. Ališausko recenziją apie savo išverstą Jobo knygą. Daug pikto ir daug neteisybės joje parašyta žmogaus, apie kurį šito negalėčiau pasakyti. Numanau, kad jis supranta savas galias, todėl pergyvenau nemalonių minučių skaitydamas vertimo recenziją.

Atsiliepdamas parašiau savą antirecenziją. Joje išdėčiau principus, kuriais rėmiausi versdamas. Tai nėra atsakymas į piktą recenzento žodį, o tik prašymas kitąsyk būti atidesniam. Labai norėčiau savo šį rašinį išvysti leidinyje, kuris padarė man skausmo.

Su pagarba - *Sigitas Narbutas*

ATSAKYMAS JOBŲ BIČIULIUI

Dievo žodis mums buvo perduotas įvairiomis kalbomis. Jo turinys visuomet toks pats, tačiau pavidalai - skirtingi. Argi kas imtų ginčyti, kad vienaip Dievo žodis skamba hebrajiškai, kitaip - Septuagintos kalba, dar kitaip - ištartas šv. Jeronimo?

Jobo knyga priklauso vadinamosioms poetinėms Šventraščio knygoms. Jas versdamas šv. Jeronimas vykusiai perteikė pagrindines šių knygų kalbos ypatybes: paralelizmą ir ritminį eilutės pavidalą (apibrėžtą kirčiuotų skiemenų skaičių eilutėje). Dėl strofų Šventojo Rašto tyrinėtojai ligi šiol nesutaria, tačiau šv. Jeronimo išverstoje Jobo knygoje strofas padeda atskirti poetinės kalbos ypatybės. Iš jų visų pirma nurodyčiau įspūdingą lotyniško teksto instrumentuotą, kitus dalykus, dėl kurių dar

Šiame skyriuje spausdinamų tekstų neredaguojame ir honorarų už juos nemokame. - *Red.*

amžininkai darė rimtų priekaištų šv. Jeronimui, esą jis stabmeldiškos poezijos grožybėmis išpuošęs paprastą Biblijos kalbą¹.

Ką gi mes regime Vulgatos tekste? Gausios anaforos ir epiforos, išlaikytas paralelizmas: eilutės, kaip ir originalo - hebrajiško teksto, turi du, tris arba keturis kirčiuotus skiemenis; labiau intonuotose eilutės vietose paprastai esti svarbiausias frazės žodis; eilutės arba strofos pradžioje ir pabaigoje esantys žodžiai paprastai dar turi kirčiuotą tos pačios arba priešingos eilės balsį. Šias ir kitas Vulgatos kalbos ypatybes teliudija kad ir tokia ištrauka (Jobo XVI, 2-6; kirčiuojami skiemenis pabraukti):

- 2 audjvi frequenter talia
consolatōres onerosi omnes vos estis
3 numquid habebunt finem verba ven-
tosa aut aliquid tibi molestum est
sij loquaris
4 poteram et ego similia vestri loqui
atque uinam esset anima vestra pro
anima mea
5 consolāter et ego vos sermonibus et
moverem caput meum super vos
6 roborarem vos ore meo et moverem
labia quasi parcens vobis²

(„Taip kalbant dažnai girdėdavau; /

¹Jobo knygos pratarmėje šv. Jeronimas netgi teisinosi: *Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebraeos et in morem nostri Flacci graecique Pindari et Alchei et Saffo vel Psalterium vel Lamentationes Hieremiae vel omnia ferme Scripturarum cantica comprehendit, legat Filonem, Iosepphum, Origenem, caesariensem Eusebium, et eorum testimonio me verum dicere conprobabit* ("Jei kuriam nors neatrodo įtikima štai, o būtent, kad hebrajai turi metrus ir kad Psalmynas ar Jeremijo skundai, ar beveik visos Šventojo Rašto giesmės parašytos mūsų šikio Flako

nepakeliami ramintojai visi jūs esat. // Ar pasibaigs kada lengvabūdiški / žodžiai? Gal verčia tave koks sunkumas iš-/sakyti? // Ašen kaip ir jūs galėjau panašiai kalbėti. / O, kad taip atsirastų vietoje mano sielos / jūsų siela! // Šnekomis ne blogiau aš jus paguosčiau ir pa- / kraipyčiau galvą savo ant jūsų, // palaikyčiau jus burna savo ir neva iš / gailėsčio jums pavirpinčiau lūpas"³.)

Recenzijoje "Paspirkilai kampuos, kur dausos"⁴ aptarto vertimo pagrindu paimtas cituotos Vulgatos tekstas, ir vertėjui norėjosi lietuviškai perteikti būtent šv. Jeronimo vertimo grožį, laikantis izotonijos ir, kur galima, izosilabijos principų, privalomų, verčiant poeziją.

Apie lietuvių kalbos galimybes filosofijos ir teologijos tekstuose yra daug svarbaus pasakęs ir S. Šalkauskis, ir A. Maccina. Turėdama tokią pačią gramatinę sandarą, kaip lotynų ar graikų kalbos, lietuvių kalba gali žymiai pilniau už visas kitas perteikti Vulgatos ar Septuagintos turinį bei formą. Tebūnie man dovanota už drąsą: noriu šią mintį iliustruoti štai tokiu pavyzdžiu. Štai dar vienas Vulgatos cituotos vietos vertimas. Jame lotyniškas žodis su e kirčiuojamame skiemenyje verčiamas lietuvišku žodžiu su

ir graiko Pindaro bei Alkajo, bei Sapfo būdu, tegul paskaito Filoną, Juozapą, Origeną, cezarietį Euzebijų, ir patirs, remdamasis jų liudijimu, kad aš kalbu teisybę"). - Cituojama pagal: *Biblia sacra iuxta Vulgatae versionem*. - Ed. 2a recens. - T. 1. - Stuttgarti, 1975. - P. 731-732.

²Op. cit., p. 744.

³Senovės Rytų poezija / Sudarė S. Geda, Vertė H. Bakanas ir kt. - V., 1991. - P. 264-265.

⁴Vytautas Ališauskas. "Paspirkilai kampuos, kur dausos". // Naujasis Židinys. - 1991, nr. 7. - P. 54-55.

kirčiuojama au, žodis su i - žodžiu su a, žodis su o - žodžiu su ai, žodis su a - žodžiu su i (išlikę Vulgatos šios vietos variantai leidžia keisti adresato asmenį):

- 2 Ne kartą klausiausi iškalbų, tik nepraskaidrinsit visai nelaimėj jais.
 - 3 Ar nesiliausi kartą bliuonyti taip? Nelaimingasis, ką gi taip skauda tau, kad nerimsti?
 - 4 Taip išpriekiautai ir aš ne prasčiau įtaikyčiau, duotų tik tau patirti iš naujo, kaip šit kamavausi!
 - 5 Šnekomis ne blogiau tau žaidę vaistyčiau ir uoliau kratyčiau galvą nei jįsai,
 - 6 palaikyčiau taip savo burna ir paliaukį timpčiočiau lyg apnikus gailėi.
- ... Čia noriu papasakoti vieną legendą

apie rusų dailininką I. Aivazovskį. Kartą vaikštinėdamas savo kūrinių parodoje žymusis marinistas pamatė jauną dailininką, kopijavusį vieną paveikslą. Jaunuolis kruopščiai tapė kiekvieną audrotą marių vilnį, tik niekaip negalėjo perteikti originalo. Mat vilnių keteras puošusios putos buvo tokios gyvos, kad jaunasis meistras ir pačiu ploniausiu teptuku negalėjo perteikti jų vaizdo. Aivazovskis neiškentęs priėjo, paėmė patį storiausią teptuką ir krėstelėjo, pakabinęs apščiai baltos spalvos, ant drobės. Putos išėjo kaip tikros, o kopija atgijo.

Paskutinis lietuviškas pavyzdys rodo, kad dar yra būdų, kuriais galima siekti nepasiekiamo - Šventojo Rašto tobulo vertimo. Recenzentas visus priekaištus remia vienai vietai iš Jobo knygos vertimo,

atlikto ne J. Skvirecko. Nemanau, kad recenzentui nežinoma, kokia ši Jobo knygos vieta problemiška. Nemanau, kad negirdėti miestiečiui lietuviški žodžiai - pakankamas pagrindas kaltinti vertėją naujadaryste (vertime nėra nieko, ko vertėjas nebūtų girdėjęs Žemaitijos ir Dzūkijos kaimuose arba radęs Lietuvių kalbos žodyne). Priimu tik vieną priekaištą dėl neperteikto paralelizmo (Jobo XXVI, 11).

Baigsiu klausdamas. Ar netikslus Šventojo Rašto citavimas tinka paremti savas išvadas? Kaip ne visos tiesos sakymas dera su užsiangažavusio kataliko morale?

Sigitas Narbutas